

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI**

**İNFODEMİ VE AHLAKİ PANİK EKSENİNDE COVID-19
SÜRECİNDE AŞI KARŞITLIĞI: X ÖRNEĞİ**

**Hazırlayan
Volkan KALKAN**

**Danışman
Doç. Dr. Metin EKEN**

Yüksek Lisans Tezi

Mayıs 2024, KAYSERİ

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI**

**VACCINE HESITANCY IN THE PROCESS OF COVID-19
WITHIN THE AXIS OF INFODEMIC AND MORAL
PANIC: THE CASE OF X
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Hazırlayan
Volkan KALKAN**

**Danışman
Doç. Dr. Metin EKEN**

Mayıs 2024, KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Volkan KALKAN

T.C.

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Anabilim Dalı : Gazetecilik
Program Adı : Yüksek Lisans
Tez Başlığı : İnfodemi ve Ahlaki Panik Ekseninde Covid-19 Sürecinde Aşı Karşıtlığı: X Örneği

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Önsöz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 65 sayfalık kısmına ilişkin 08/05/2024 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: **1** dir.

Filtrelemeye **alıntılar dâhil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimedenden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 08/05/2024

Danışman: Doç. Dr. Metin EKEN

Öğrenci: Volkan KALKAN

İmza

İmza

KILAVUZA UYGUNLUK

“İnfodemi Ve Ahlaki Panik Ekseninde Covid-19 Sürecinde Aşı Karşıtlığı: X Örneği” başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Volkan KALKAN

Danışman

Doç. Dr. Metin EKEN

Gazetecilik ABD Başkanı

Doç. Dr. Fikret YAZICI

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doç. Dr. Metin EKEN danışmanlığında **Volkan KALKAN** tarafından hazırlanan **“İnfodemi Ve Ahlaki Panik Ekseninde Covid-19 Sürecinde Aşı Karşıtlığı: X Örneği”** adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Gazetecilik** Anabilim Dalı’nda **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

18/04/2024

JÜRİ:

Danışman : Doç. Dr. Metin EKEN
Üye : Doç. Dr. Faruk TEMEL
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Yunus ERGEN

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.... /..... tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /

Prof. Dr. Atabey KILIÇ

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

“İnfodemi ve Ahlaki Panik Ekseninde Covid-19 Sürecinde Aşı Karşıtlığı: X Örneği” başlıklı tez çalışmamın planlanmasında, yürütülmesinde ve sonuçlandırılmasında desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, bu çalışmanın hayata geçirilmesi sürecinde değerli akademik bilgilerini benimle paylaşan sayın danışman hocam Doç. Dr. Metin EKEN’e en büyük teşekkürü borç bilirim.

Tez savunma jürimde yer alarak fikirleriyle bu tez çalışmasına katkıda bulunan değerli hocalarım Doç Dr. Faruk TEMEL ve Dr. Öğr. Üyesi Yunus ERGEN’e katılımlarından dolayı teşekkür ederim.

Lisans ve Yüksek Lisans eğitimim süresince, fikirleri ile bana ilham veren Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi’deki saygıdeğer hocalarıma müteşekkirdiğimi bu vesileyle bildiririm.

Her zaman yanımda olan ve bu çalışma boyunca yardımlarını esirgemeyen başta annem, babam ve kardeşim olmak üzere varlığıyla bana güç veren eşim Ebru’ya ve minik kızım Ahsen’e sonsuz sevgi ve teşekkürlerimi sunarım.

İNFODEMİ VE AHLAKİ PANİK EKSENİNDE COVID-19 SÜRECİNDE AŞI KARŞITLIĞI: X ÖRNEĞİ

Volkan KALKAN

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 2024
Danışman: Doç. Dr. Metin EKEN

ÖZET

COVID-19 salgınıyla birlikte ortaya çıkan aşı karşıtlığı, halk sağlığı politikalarını ciddi şekilde etkileyen önemli faktörlerden biri haline gelmiştir. Bu çalışma özellikle sosyal medya platformlarında güçlü bir şekilde temsil edilen ve yayılan bu fenomenin incelenmesi yoluyla, sosyal medyadaki aşı karşıtlığına yönelik içeriklerin toplumda nasıl algılandığını ve hangi faktörlerin infodemi ve ahlaki panik göstergeleri temelinde etkili olduğunu ele almayı amaçlamaktadır. Nitel doküman analizi yaklaşımının benimsendiği çalışmada, sosyal medya platformlarındaki aşı karşıtı içerikler betimsel analiz tekniğiyle değerlendirilmiştir. Bu içerikler temalar, argümanlar ve yayılma dinamikleri çerçevesinde incelenmiş; ayrıca, toplumun bu içeriklere nasıl tepki gösterdiği ve bu içeriklerin toplumsal algı üzerindeki etkileri detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Çalışmanın bulguları, aşı tereddüdünün sadece bir sağlık meselesi olmanın ötesinde, derin toplumsal, etik ve hukuki boyutları olan karmaşık bir fenomen olduğunu göstermiştir. Yine, aşı karşıtlarının maske takma zorunluluğuna yönelik tepkilerinin, genel olarak pandemi önlemlerine karşı bir direnç içerdiği ve ahlaki panik etkisi altında geliştiği bulgulanmıştır. Ayrıca, aşı karşıtlarının aşı mandalarını reddetme eğiliminin yanıltıcı haberlerin etkisi altında gelişebildiği ve bu durumun insan hakları ihlalleri argümanlarıyla güçlendirildiği ifade edilebilir. Araştırma, toplumda genel aşı kabul oranlarını artırmaya yönelik farkındalık kampanyalarının önemini ve toplumsal diyalogu destekleyen etkili iletişim stratejilerini ve platformlarını vurgulamıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Infodemi, Ahlaki Panik, Aşı Karşıtlığı, X

VACCINE HESITANCY IN THE PROCESS OF COVID-19 WITHIN THE AXIS OF INFODEMIC AND MORAL PANIC: THE CASE OF X

Volkan KALKAN

Erciyes University, Graduate School of Social Sciences

Master Thesis, May 2024

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Metin EKEN

ABSTRACT

Vaccine opposition, which has emerged in conjunction with the COVID-19 pandemic, has become a significant factor profoundly impacting public health policies. This study aims to investigate how vaccine opposition on social media platforms is perceived in society and which factors influence it based on infodemic and moral panic indicators, particularly through the examination of this phenomenon strongly represented and disseminated on social media. Adopting a qualitative document analysis approach, vaccine-opposing content on social media platforms was evaluated using descriptive analysis techniques. These contents were examined in terms of themes, arguments, and dissemination dynamics; moreover, the study thoroughly analyzed how society responds to these contents and their effects on societal perception. The findings of the study indicate that vaccine hesitancy is a complex phenomenon with deep societal, ethical, and legal dimensions beyond being merely a health issue. Furthermore, it was found that the reactions of vaccine opposers to mask mandates generally entail resistance to pandemic measures and develop under the influence of moral panic. Additionally, it can be noted that the tendency of vaccine opposers to reject vaccine mandates may develop under the influence of misleading news and is reinforced by arguments of human rights violations. The research underscores the importance of awareness campaigns aimed at increasing general vaccine acceptance rates in society and emphasizes effective communication strategies and platforms supporting societal dialogue.

Keywords: Social Media, Infodemic, Moral Panic, Vaccine Hesitancy, X

İÇİNDEKİLER

İNFODEMİ VE AHLAKİ PANİK EKSENİNDE COVID-19 SÜRECİNDE AŞI KARŞITLIĞI: X ÖRNEĞİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İNFODEMİ VE AHLAKİ PANİK

1.1. İnfodemi Kavramı ve İlişkili Kavramlar	4
1.2. İnfodeminin Oluşumu ve Toplumsal Etkileri.....	7
1.3. İnfodemi ve Halk Sağlığı Sorunları.....	9
1.4. İnfodemi ve Ahlaki Panik.....	12
1.4.1. Ahlaki Panik: Kavramsal Çerçeve ve Kuramsal Yaklaşımlar.....	12
1.4.1.1. İngiliz Geleneği	15
1.4.1.1.1. Cohen'in Ahlaki Panik Modeli.....	15
1.4.1.1.2. Hall'un Ahlaki Panik Modeli	17
1.4.1.2. Amerikan Geleneği.....	19
1.4.1.2.1. Spector ve Kitsuse'nin Ahlaki Panik Modeli	19
1.4.1.2.2. Goode ve Ben Yehuda'nın Ahlaki Panik Modeli.....	20
1.4.2. Toplumsal Sonuçları Ekseninde İnfodemi ve Ahlaki Panik.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

COVID-19 SÜRECİNDE AŞI KARŞITLIĞI VE MEDYATİK YANSIMALARI

2.1. Tarihsel Süreç İçerisinde Aşı Karşıtlığı	27
2.1.1. COVID-19 Sürecinde Aşı Karşıtlığı	29

2.1.1.1. COVID-19 Sürecinde Aşı Karşıtlığının Medyatik Yansımaları	31
2.1.1.2. Covid-19 Sürecinde İnfodemi ve Ahlaki Panik Ekseninde Aşı Karşıtı Sosyal Medya İçerikleri	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM VE BULGULAR

3.1. Araştırmanın Yöntemi	35
3.1.1. Metot.....	35
3.1.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi.....	36
3.1.3. Veri Toplama Süreci.....	37
3.1.4. Verilerin Analizi	37
3.2. Bulgular	38
3.2.1. Komplo Teorileri	50
3.2.1.1. Küresel Düzenin Yeniden İnşası	51
3.2.1.2. Yanlış İstatistikler.....	52
3.2.2. Yan Etkiler.....	53
3.2.2.1. Semptomlara Yönelik Tutumlar	54
3.2.2.1.1. Sahte Semptomların Üretilmesi.....	54
3.2.2.1.2. Semptomların Abartılması.....	56
3.2.2.2. Denek Olma Düşüncesi	56
3.2.2.3. Ölüm Oranları.....	57
3.2.3. Haklar ve Kısıtlılıklar	58
3.2.3.1. Maske Takma Zorunluluğu	59
3.2.3.2. Aşı Zorunluluğunu Kabul Etmeme	59
3.2.3.3. Kamu ve Özel Sektörde Aşının Zorunlu Olması.....	60
3.2.3.4. Sosyal Yaşama Yönelik Kısıtlamalar	61
SONUÇ	63
KAYNAKÇA.....	66

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Ahlaki paniğe yol açan bağlamlar	14
Şekil 4.1. Nitel araştırma temaları ve temaların ilişkisellik düzeyleri.....	38
Şekil 4.2. Araştırma temalarının hashtag matrisi	39
Şekil 4.3. #asıolmayacağım hashtaginin kod haritası.....	41
Şekil 4.4. #asıdeğilbiyolojiksilah hashtag'inin kod haritası	43
Şekil 4.5. #asıolmakobayolma hastag'inin kod haritası	45
Şekil 4.6. #asıyahayır hashtag'i kod haritası	47
Şekil 4.7. #asimobingisuçtur hashtag'i kod haritası	49
Şekil 4.8. Araştırma temalarının ilişki matrisi.....	50

GİRİŞ

Covid-19 pandemisi, dünya genelinde bir sağlık krizine yol açarak toplumların günlük yaşamını derinden etkilemiştir. Salgınla mücadelede aşılama bir yandan bilim dünyası ve sağlık otoriteleri tarafından vurgulanırken, öte yandan çeşitli çevrelerce de farklı argümanlara dayanan aşı karşıtı yaklaşımlar görünürlük kazanmıştır. Bu durum, bireylerin aşıya yönelik olumsuz tutumları ve bu tutumların sosyal medya gibi dijital platformlarda yoğun bir şekilde paylaşılmasıyla daha geniş çapta bir toplumsal mesele haline gelmiştir.

Aşı karşıtlığı, özellikle hükümetlerin açıklamalarında sadece bireylerin kişisel tercihleri değil, aynı zamanda genel bir toplumsal sağlık stratejisi konusunda ortak bir anlayışın oluşturulmasını da engelleyebilecek nitelikte bir sorun olarak görülmektedir. Bu bağlamda, salgınla mücadelede etkili olabilmek için halkın büyük bir çoğunluğunun aşılanması gerektiği vurgusu, aşı karşıtlığının yaygınlığıyla zedelenmektedir. Bu durumun, toplumun genel sağlık güvenliği açısından büyük bir risk oluşturduğu ve aşılama kampanyalarının başarıya ulaşmasını engellediği ifade edilmektedir.

Ayrıca, Covid-19 açısıyla ilgili bilgi kirliliği ve yanlış anlamaların yaygınlaştığı bir dönemde, sosyal medya platformları bu olumsuz etkilerin artmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu platformlar, aşı karşıtlığını destekleyen içeriklerin hızla yayılmasına ve geniş bir kitleye ulaşmasına olanak tanımaktadır. Dolayısıyla, aşı karşıtlığı üzerine odaklanan bu çalışma, sosyal medya üzerindeki bu olumsuz etkileşimleri çeşitli parametreler çerçevesinde kavramayı amaçlamaktadır.

Bu geniş çaplı sosyal ve sağlık sorununu ele alarak, aşı karşıtlığına dair sosyal medya üzerinde oluşan bu olumsuz dinamiklerin anlaşılması, salgın yönetimi, toplum sağlığı

politikalarının oluşturulması ve kamuoyu bilincinin artırılması açısından önem arz edebilir.

Aşı karşıtlığı, Covid-19 salgınının yönetimi ve toplum sağlığı açısından önemli bir engel oluşturduğu için bu alanda yapılan araştırmalar büyük bir gereklilik arz etmektedir. Aşılama kampanyalarının başarıya ulaşabilmesi ve salgının kontrol altına alınabilmesi için toplumun geniş bir kesiminin aşılınması kritik bir öneme sahiptir. Ancak, aşı karşıtlığı bu hedefe ulaşmayı ciddi şekilde tehdit eden bir faktör olarak görülmektedir. Nitekim Demir (2021), aşı karşıtlığının sosyokültürel dinamiklere dayalı olarak geliştiğini belirterek aşı karşıtlığının çok boyutlu olarak çalışılması gerektiğinin altını çizmiştir.

Ayrıca, sosyal medya gibi dijital platformlarda aşı karşıtlığının yaygınlaşması ve bu platformların bu olumsuz etkileri destekleyici bir rol oynaması, araştırmanın bu alana odaklanmasını önemli kılmaktadır. Bilgi kirliliği, yanlış anlamalar ve aşı karşıtı içeriklerin hızla yayılması, toplumda aşı karşıtlığını artırabilme ve geniş kitlelere yaygınlaştırabilme potansiyeli içermektedir. Literatürde pek çok çalışmanın aşı karşıtlığının sosyal medya kanalları aracılığıyla hızla yayıldığını gösteren bulgulara işaret ettiği gözlenmektedir (Arbak, 2022; Kiraz, 2023; Özkan, 2022).

Bu çerçevede mevcut araştırmanın temel amacı, aşı karşıtlığının toplumsal dinamikleri ve etkilerini anlamak çerçevesinde infodemi ve ahlaki panik ile ilişkisini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda belirlenen araştırma deseni, nitel yaklaşımlardan doküman analizini içermektedir. Doküman analizi, karmaşık sosyal olguların anlaşılması, derinlemesine analiz edilmesi ve bu olgular arasındaki ilişkilerin ortaya konması için uygun bir yöntem olarak değerlendirilmektedir.

Araştırma, sosyal medya platformlarında yayılan aşı karşıtı içerikleri ve bu içeriklerin toplumda nasıl algılandığını anlamak amacıyla verilerin betimsel analizine dayanan bulgular çerçevesinde şekillendirilmiştir. Sosyal medya üzerindeki kullanıcı görüşleri, tutumları ve aşı karşıtlığıyla ilgili paylaşımlar bu analizin veri kaynağını oluşturmaktadır. Ayrıca, bu içeriklerin toplumda nasıl yayıldığı, hangi faktörlerin etkili olduğu ve bu içeriklerin toplumsal algı üzerindeki etkileri de incelenen diğer hususlardır.

Araştırma soruları, aşı karşıtlığının sosyal medyada nasıl temsil edildiğini, bu temsillerin toplumda nasıl bir etki oluşturduğunu ve aşı karşıtlığının yayılmasında hangi faktörlerin rol oynadığını anlamaya odaklanmaktadır. Bu eksende çalışmanın temel araştırma sorusu şu şekilde ortaya çıkmaktadır: *Covid-19 sürecinde sosyal medya platformlarında aşı karşıtı içeriklerin yayılmasında infodemi ve ahlaki panik ekseninde hangi temalar ve argümanlar öne çıkmaktadır?*

Bu araştırma deseni ve temel soru, aşı karşıtlığı fenomenini daha geniş bir perspektiften ele almayı amaçlamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNFODEMİ VE AHLAKİ PANİK

Ahlaki panik, son yıllarda sosyal bilimciler tarafından çalışılan güncel ve çok değişkenli bir sorunu teşkil etmektedir. Çalışmanın bu bölümünde ahlaki paniği güçlendiren etmenlerden biri olarak infodemi ele alınmış, infodemi ve ahlaki panik ilişkisi ilgili literatürden hareketle tartışılmıştır.

1.1. İnfodemi Kavramı ve İlişkili Kavramlar

Günümüzde, dijital varlığın her yerde hissedildiği bir çağda yaşanmaktadır. Bu dönem, özellikle COVID-19 pandemisi gibi küresel sağlık acil durumları bağlamında “infodemi” neolojizminin ön plana çıkmasına sahne olmuştur. “Bilgi” ve “salgın” kelimelerinin birleşiminden türetilen infodemi terimi, bir kriz etrafında hem doğru hem de yanlış bilgilerin hızla yayılmasını ifade etmektedir. Bu durum, güvenilir kaynakları ayırt etme ve bilinçli kararlar alma yolunu bulanıklaştırmaktadır (Cinelli vd., 2020).

Infodemi kavramı, yeni bir olgu olmamakla birlikte, dijital devrim ve sosyal medya platformlarının yaygınlığı ile birlikte yoğunluğu ve erişimi katbekat artmıştır. Bu platformlar, bilginin anında küresel bir ekseninde yayılmasını mümkün kılmaktadır. Dijital çağda infodeminin önemi, dijital ve sosyal medya bağlantısının paradoksal doğasından kaynaklanmaktadır. Bu platformlar, bilginin yayılmasını demokratikleştirmiş ve bireylere bilgiye önceden erişilemeyen düzeyde erişim sağlamıştır (Altay, 2022; Cinelli vd., 2020).

Öte yandan, aynı kanallar, yanlış bilgi ve dezenformasyonun hızla yayılmasını kolaylaştırarak, kamu sağlığı girişimlerinin yürütülmesini karmaşıklaştırmıştır. Kamuoyu duyarlılığını ve davranışlarını etkilemiş ve bazı durumlarda bilimsel titizlik ve kurumsal bütünlüğe olan güveni erozyona uğratmıştır. İnfodemi, bilgi ekosistemini doğru içgörüler,

yanlış gerçekler ve tamamen yanlış bilgilerle doldurarak, halk arasında kafa karışıklığı, yanlış bilgilendirme, korku ve şüphecilğe neden olmaktadır (Eysenbach, 2020).

Bu noktadaki sorun, sadece bilgi miktarıyla değil, aynı zamanda yayılma hızı ve kaynak çeşitliliğiyle de karmaşıktır. Bu karmaşıklık, bireylerin önceden var olan inançları doğrultusunda bilgi arama eğilimleri ve genellikle kamuoyu görüşlerinin kutuplaşmasına ve yankı odalarının oluşmasına yol açan bilişsel önyargılar tarafından daha da artmaktadır (Özdemir, 2021).

Infodeminin sonuçlarıyla başa çıkmak, dijital okuryazarlığın teşvik edilmesi, bilgi sağlayıcıların şeffaflığının ve hesap verebilirliğinin artırılması gibi kapsamlı bir strateji gerektirmektedir. Ayrıca, doğru ve güvenilir bilginin halka zamanında ulaşmasını sağlamak amacıyla hükümetler, uluslararası organizasyonlar, özel sektör ve sivil toplum arasında işbirliğinin teşvik edilmesi önemlidir (Cinelli vd., 2021).

Dijital bilgi manzarasının karmaşıklıklarıyla ilerlerken, infodemi kavramı, tüketilen ve yayılan bilgilerin kaynaklarını ve içeriğini eleştirel bir şekilde değerlendirme ihtiyacını vurgulamaktadır. Bu durum, bilgi ekosistemlerini yanlış bilgi baskısına karşı dirençli kılacak ve bilinçli kamu diyalogunu destekleyerek kamu sağlığını ve demokrasinin temellerini koruyacak kolektif bir çaba gerektirmektedir (Flinta vd., 2024; Özdemir, 2021).

Infodemi kavramının kökeni, dijital çağdan önceki derin köklere sahiptir. Tarihsel olarak, doğru olsun veya olmasın, bilgi aktarımı, sağlık krizleri sırasında kamu algısı ve davranışını şekillendirmede kritik bir rol oynamıştır. Bubonik veba döneminde dağıtılan broşürlerden, 20. yüzyılın grip pandemileri sırasında radyo ve televizyon aracılığıyla yapılan kamu sağlığı duyurularına kadar, bilgi yayılması her zaman hem halkı aydınlatma gücüne sahip hem de anlaşmazlık tohumları ekmekte olan çift taraflı bir kılıç olmuştur (Altay, 2022; Biradar vd., 2023).

İnternetin ortaya çıkışı ve daha da önemlisi, sosyal medyanın yükselişi, infodeminin dinamiklerinde önemli bir evrimi işaret etmiştir. Sınırsız erişim ve hızıyla sosyal medya platformları, bilgi paylaşımı ve tüketimini devrimleştirmiştir. Bu dönüşüm, hem fırsatlar hem de zorluklar sunmaktadır; sağlık otoritelerinin halkla doğrudan iletişim kurmasını

sağlarken, yanlış bilgi ve dezenformasyonun hızla yayılmasını da kolaylaştırmaktadır (Kreps & Kriner, 2020).

“Infodemi” terimi, 2000'lerin başında SARS salgını sırasında, Dünya Sağlık Örgütü'nün aşırı bilgi nedeniyle karşılaşılan zorlukları belirlediğinde öne çıkmıştır. Ancak, COVID-19 pandemisi, kavramı küresel bilinç düzeyine taşımıştır. Virüs yayılırken, Twitter, Facebook ve WhatsApp gibi platformlar aracılığıyla otoritelerden gelen yönlendirmelerin yanı sıra temelsiz dedikodular, doğrulanmamış çareler ve komplo teorileriyle dolu ezici bir bilgi hacmi de yayılmıştır (Islam vd., 2020).

Sosyal medya çağında infodemi evrimi, bilgi yayılma hızı ve kapsamı, bilgi yayınlama engellerinin düşürülmesi, algoritmik filtreleme yoluyla yankı odalarının oluşumu ve yanlış bilgi yayma arkasındaki çeşitli motivasyonlar gibi birkaç belirgin özelliği ile karakterize edilmektedir. Bu tarihsel bakış açısı ve devam eden evrim, infodeminin etkili bir şekilde yönetilmesi için kritik stratejilerin geliştirilmesinin önemini vurgulamakta, kritik medya okuryazarlığı, sorumlu bilgi paylaşımı ve sağlık otoriteleri ile teknoloji firmalarının proaktif katılımının önemini öne çıkarmaktadır (Flinta vd., 2024).

Günümüz dijital çağında, "infodemi" kavramı, COVID-19 pandemisi gibi küresel sağlık acil durumları bağlamında öne çıkmıştır. Bu, hem doğru hem de yanlış bilgilerin hızla yayılmasını ifade ederken, güvenilir kaynakları ayırt etme ve bilinçli kararlar alma sürecini zorlaştırmaktadır. Sosyal medya platformlarının yaygınlaşmasıyla infodemi, yoğunluğu ve erişimi artırarak, bilgi paylaşımını demokratikleştirmiştir. Ancak, bu durum aynı zamanda yanlış bilgi ve dezenformasyonun yayılmasını da kolaylaştırmış, kamu sağlığı girişimlerini karmaşıkleştirmiştir. Bu bağlamda, dijital okuryazarlığın teşvik edilmesi, bilgi sağlayıcıların şeffaflığının ve hesap verebilirliğinin artırılması, ve doğru bilginin halka zamanında ulaşmasını sağlamak amacıyla çeşitli paydaşlar arasında işbirliğinin teşvik edilmesi gerekmektedir. İnternet ve sosyal medyanın yükselişiyle birlikte, infodeminin etkili bir şekilde yönetilmesi, toplum sağlığını ve demokrasinin temellerini koruyacak kolektif bir çaba gerektirmektedir. Bu nedenle, infodemiye karşı mücadele, sadece bilgi ve sağlık profesyonellerinin değil, tüm toplumun sorumluluğu altındadır. Gelişen dijital ortamda, bilgi ekosistemlerini yanlış bilgi baskısına karşı dirençli kılmak ve bilinçli kamu diyalogunu desteklemek için kapsamlı stratejilerin

geliştirilmesi ve uygulanması, günümüzün en önemli zorluklarından biri haline gelmiştir (Eysenbach, 2020; Gölbaşı vd., 2022; Kreps & Kriner, 2020).

1.2. İnfodeminin Oluşumu ve Toplumsal Etkileri

İnfodemi kavramının ortaya çıkışı, bilgi ve salgın kelimelerinin birleşmesinden türemiştir. Bu terim, doğru ve yanlış bilgilerin hızla yayılmasını ve bu durumun bireylerin güvenilir kaynakları ayırt etme yeteneğini bulanıklaştırmasını ifade etmektedir. Özellikle dijital çağda, infodeminin toplumsal etkileri, kamu sağlığından sosyal ilişkilere kadar geniş bir yelpazede hissedilmektedir (Zielinski, 2021).

Infodeminin toplumsal etkileri, yanlış bilgilendirme ve dezenformasyonun hızla yayılmasıyla daha da karmaşık hale gelmiştir. Bu yanlış bilgiler, bireylerin sağlıkla ilgili kararlarını etkileyebilir, aşı karşıtlığı gibi halk sağlığı sorunlarını körükleyebilir ve genel olarak toplumun bilimsel bilgiye olan güvenini sarsabilir. Ayrıca, infodemi, bireyler ve topluluklar arasındaki sosyal ilişkiler üzerinde de derin etkiler yaratabilir, sosyal ayrışmayı artırabilir ve toplumsal kutuplaşmayı derinleştirebilir (Islam vd., 2020).

Sosyal medya platformlarının yaygınlaşmasıyla birlikte, infodeminin yayılma hızı ve kapsamı önemli ölçüde artmıştır. Bu platformlar, hem yararlı hem de zararlı bilgilerin anında küresel bir izleyici kitlesine ulaşmasını sağlamaktadır. Bu durum, toplumsal bilinç ve algı üzerinde önemli etkilere sahiptir. Örneğin, bir sağlık krizi sırasında, yanlış bilgilerin yayılması, bireylerin sağlık hizmetlerine erişimini engelleyebilir ve kamu sağlığına yönelik müdahaleleri zorlaştırabilir (Germani & Biller-Andorno, 2021).

İnfodemi, kamuoyu görüşlerinin ve davranışlarının şekillendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Yanlış bilgilerin yayılması, insanların sağlık krizleriyle nasıl başa çıktığını, sosyal ve politik meselelere nasıl tepki verdiğini ve toplumsal olaylara nasıl katıldığını etkileyebilir. Bu, demokratik süreçlerin işleyişini ve kamu politikasının oluşturulmasını zorlaştırabilir (Biradar vd., 2023).

Yanlış bilgilendirme ve dezenformasyon, toplumsal bölünmeyi ve ayrımcılığı da teşvik edebilmektedir. Bireyler ve gruplar arasındaki mevcut anlaşmazlıkları derinleştirebilmekte ve toplumda çatışma ve gerilim seviyelerini artırabilmektedir. Bu

durum, sosyal uyum ve birlikte yaşama üzerinde olumsuz etkilere sahip olabilmektedir (Eyüboğlu & Kodak, 2023).

İnfodemi ile mücadele etmek, dijital okuryazarlığın teşvik edilmesini ve bireylerin bilgiyi eleştirel bir şekilde değerlendirme yeteneklerinin geliştirilmesini gerektirir. Bu, yanlış bilgilerin yayılmasının önüne geçilmesine ve toplumun daha bilinçli ve dirençli hale gelmesine yardımcı olabilmektedir (Bilişli, 2022; Çit & Yavuzdemir, 2021).

Hükümetler ve uluslararası organizasyonlar, infodemi ile mücadelede önemli rol oynamaktadır. Doğru ve güvenilir bilginin halka zamanında ulaştırılmasını sağlamak için politikalar ve stratejiler geliştirmek, bu kurumların temel sorumlulukları arasındadır. Aynı zamanda, yanlış bilgilendirme ve dezenformasyonun zararlı etkilerini azaltmak için medya ve teknoloji şirketleriyle işbirliği yapmaları gerekmektedir (Pool vd., 2021; Sandu, 2020).

Eğitim sistemi, dijital okuryazarlığı ve kritik düşünme becerilerini öğrencilere öğretmek infodemi ile etkin mücadelede kilit bir rol oynamaktadır. Bu beceriler, bireylerin çevrimiçi ortamda karşılaştıkları bilgileri sorgulamalarını ve güvenilir kaynakları ayırt etmelerini sağlayabilmektedir (Erdoğan vd., 2022; Erkekoğlu vd., 2020; Eskicioğlu, 2023).

Medya kuruluşları ve gazeteciler, doğru bilgiyi yayma ve yanlış bilgilere karşı koyma konusunda önemli bir sorumluluğa sahiptir. Profesyonel gazetecilik standartlarını sürdürmek ve halkı bilgilendirmek için titizlikle çalışmak, toplumun yanlış bilgilerin etkilerine karşı korunmasına yardımcı olabilir (Islam vd., 2020).

Sivil toplum kuruluşları, halkı infodeminin zararları konusunda bilinçlendirmek ve dijital okuryazarlığı teşvik etmek için önemli çabalar sarf etmektedir. Bu kuruluşlar, toplumun farklı kesimleri arasında diyalog ve anlayışı teşvik ederek toplumsal bütünlüğü güçlendirebilir (Tangcharoensathien vd., 2020).

Teknoloji şirketleri ve sosyal medya platformları, kullanıcılarına sunulan içeriğin kalitesini ve doğruluğunu iyileştirmek için önlemler almalıdır. Bu, algoritmaların yeniden tasarlanmasını, yanlış bilgiye karşı etiketleme ve uyarı sistemlerinin geliştirilmesini ve

kullanıcıların doğru bilgilere kolayca erişimini sağlamayı içerebilmektedir (Kuş & Öztürk, 2021; Skafle vd., 2022; Sookaromdee & Wiwanitkit, 2022).

Toplum, yanlış bilgilere karşı direnç geliştirmek için kolektif bir çaba sarf etmelidir. Bu, bireylerin ve kurumların yanlış bilgilendirme ve dezenformasyonun yayılmasına karşı proaktif olarak hareket etmesini ve bilgi ekosistemini sağlıklı tutmak için birlikte çalışmasını gerektirmektedir (Gisoni vd., 2022).

Tüm bunlara paralel olarak infodemilerin toplumsal etkileri, kamu sağlığından sosyal uyuma, eğitimden demokrasiye kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu karmaşık sorunla başa çıkmak, çok yönlü bir yaklaşım ve çeşitli aktörlerin işbirliğini gerektirmektedir. Toplum olarak, yanlış bilgilendirme ve dezenformasyonun zararlarını azaltmak ve daha sağlıklı bir bilgi ekosistemi oluşturmak için birlikte çalışmalıyız (Altay, 2022; Gölbaşlı vd., 2022).

1.3. İnfodemi ve Halk Sağlığı Sorunları

İnfodemi kavramı, son yıllarda özellikle COVID-19 pandemisi gibi küresel sağlık krizleri bağlamında önem kazanmıştır. Bu terim, doğru ve yanlış bilgilerin hızla yayılmasını ifade ederken, bu durumun halk sağlığı sorunları üzerinde derin etkileri olduğu gözlemlenmektedir. İnfodemiler, yanlış bilgilendirmenin ve dezenformasyonun halk sağlığına yönelik algıları ve davranışları nasıl şekillendirebileceğini ve bu süreçte karşılaşılan zorlukları ortaya koymaktadır (Islam vd., 2020).

İnfodeminin halk sağlığı üzerindeki etkileri, bireylerin sağlıklı ilgili bilgilere nasıl eriştiği ve bu bilgileri nasıl değerlendirdiğiyle doğrudan ilişkilidir. Yanlış sağlık bilgilerinin yayılması, insanların sağlık hizmetleri ve müdahalelerine yönelik algılarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu durum, aşılama oranlarının düşmesine, hastalıkların önlenmesi ve kontrolü çabalarının sekteye uğramasına ve genel olarak halk sağlığının korunmasına yönelik zorlukların artmasına yol açabilmektedir (Skafle vd., 2022; Tuzcu & Şahin, 2022).

Yanlış bilgilerin yayılması, özellikle pandemi gibi halk sağlığı acil durumlarında, halkın korku ve panik seviyelerini artırabilmektedir. Bu durum, sağlık sistemi üzerinde gereksiz yükler oluşturabilmekte ve toplumda sosyal ve ekonomik istikrarsızlıklara neden

olabilmektedir. Bireylerin, yanıltıcı sağlık bilgilerine dayanarak riskli sağlık davranışları sergilemeleri, hem kendileri hem de toplum için ciddi sonuçlar doğurabilmektedir (Bayar & Varışlı, 2021; Ceron vd., 2021).

Halk sağlığı yetkilileri ve kuruluşları, infodeminin yayılmasını kontrol altına almak ve doğru sağlık bilgilerini halka ulaştırmak için önemli zorluklarla karşı karşıyadır. Yanlış bilgilerin hızlı yayılması, bu kurumların toplumu bilgilendirme ve yönlendirme çabalarını baltalayabilmektedir. Bu durum, halkın sağlık yönlendirmelerine olan güvenini azaltabilmekte ve sağlık krizlerinin yönetilmesini zorlaştırabilmektedir (Akyüz, 2021; Cinelli vd., 2020; Huang vd., 2022).

Sosyal medya platformları, infodeminin yayılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu platformlar, sağlıkla ilgili doğru ve yanlış bilgilerin hızla yayılmasını kolaylaştırırken, kullanıcıların bu bilgiler arasında ayırım yapmasını zorlaştırmaktadır. Bu durum, halk sağlığı mesajlarının etkinliğini azaltabilmekte ve bireylerin sağlıklı seçimler yapma kapasitesini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Ardıç Çobaner vd., 2022; Beauvais, 2022; Brahler vd., 2021).

Halk sağlığı müdahalelerinin etkinliği, toplumun bu müdahalelere olan inancı ve güveniyle doğrudan ilişkilidir. İnfodemi, halk sağlığı müdahalelerine yönelik şüphe ve güvensizliği artırarak, bu müdahalelerin kabul edilirliliğini ve uygulanabilirliğini azaltabilmektedir. Bu durum, halk sağlığı hedeflerine ulaşmada ciddi engeller oluşturabilmektedir (Tsao, 2023; Wang vd., 2021).

Eğitim ve farkındalık kampanyaları, infodemi ile mücadelede kritik öneme sahiptir. Bu kampanyalar, halkı yanlış sağlık bilgilerinin potansiyel zararları konusunda bilinçlendirebilmekte ve doğru bilgilere nasıl erişileceği konusunda rehberlik sağlayabilmektedir. Bu yaklaşım, halk sağlığını koruma ve güçlendirme çabalarını destekleyebilmektedir (Pool vd., 2021).

İnfodemilerle mücadelede, çok disiplinli bir yaklaşım gereklidir. Sağlık profesyonelleri, medya kuruluşları, eğitimciler, teknoloji şirketleri ve hükümetler, halkı doğru sağlık bilgileriyle donatmak için işbirliği yapmalıdır. Bu işbirliği, infodeminin halk sağlığı

üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaya yardımcı olabilmektedir (Abbas vd., 2021; Akyüz, 2020).

Sağlık okuryazarlığının artırılması, infodeminin halk sağlığı üzerindeki etkileriyle mücadelede temel bir stratejidir. Bireylerin sağlık bilgilerini değerlendirme, anlama ve bu bilgilere dayanarak bilinçli sağlık kararları alma yeteneklerinin geliştirilmesi, yanlış bilgilere karşı daha dirençli bir toplum oluşturabilmektedir (Çit & Yavuzdemir, 2021; Yılmaz Altuntaş vd., 2022).

Teknolojik gelişmeler ve yapay zeka uygulamaları, yanlış sağlık bilgilerinin tespit edilmesi ve düzeltilmesinde önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu teknolojiler, sağlık bilgilerinin doğruluğunu artırabilmekte ve halkın güvenilir kaynaklara erişimini kolaylaştırabilmektedir (Dubey vd., 2020; Yumrutaş, 2022; Zielinski, 2021).

Halk sağlığı politikalarının geliştirilmesi, infodeminin yayılmasının önlenmesine odaklanmalıdır. Bu politikalar, sağlık bilgilerinin doğruluğunu ve erişilebilirliğini artırmayı hedeflemeli ve yanlış bilgilendirmenin halk sağlığı üzerindeki zararlı etkilerini azaltmaya yönelik stratejiler içermelidir (Tsao, 2023).

Uluslararası işbirliği ve koordinasyon, infodemi ile etkin mücadelede hayati öneme sahiptir. Küresel sağlık krizleri, sınırlar ötesi işbirliğini ve bilgi paylaşımını gerektirmektedir. Bu işbirliği, yanlış sağlık bilgilerinin yayılmasını sınırlamak ve halk sağlığını korumak için kritik bir platform sunmaktadır (Kuş & Öztürk, 2021; Pakkan, 2021; Sampogna vd., 2023).

Bu bağlamda infodemi ve halk sağlığı sorunları arasındaki ilişki, günümüzde önemli bir halk sağlığı meydan okuması olarak değerlendirilebilmektedir. Yanlış sağlık bilgilerinin yayılmasının önlenmesi ve halkın doğru sağlık bilgilerine erişiminin kolaylaştırılması, bu meydan okumayla başa çıkmak için gereklidir. Toplumun tüm kesimlerinin işbirliği, bu küresel sorunla etkili bir şekilde mücadele etmek için zorunludur (Erdoğan vd., 2022; Eskicioğlu, 2023; Eyüboğlu & Kodak, 2023).

1.4. İnfodemi ve Ahlaki Panik

1.4.1. Ahlaki Panik: Kavramsal Çerçeve ve Kuramsal Yaklaşımlar

İlk olarak Stanley Cohen tarafından ortaya atılan bir paradigma olarak ahlaki panik, toplumdaki yaygın endişe duygusuna hitap eden ve giderek yayılan, böylece toplumun genelinde oluşan bir endişe duygusu olarak ifade edilirken zaman içerisinde nedenleri ve sonuçlarına yönelik çeşitli çalışmalar oluşmuş ve farklı disiplinlerde ahlaki panik olgusunun ele alınmaya başlandığı bir süreç deneyimlenmiştir.

Giderek gelişen ve toplum üzerinde önemli etkileri ve sonuçları bulunan diğer pek çok kavram gibi ahlaki panik de çeşitli araştırmalara konu olarak bir model üzerinden açıklanmaya, böylece genel olarak ahlaki panik süreci detaylandırılmaya çalışılmıştır. Nitekim ahlaki panik, toplumun değerlerine aykırı olunması ile ortaya çıkan, böylece köklerini doğrudan toplumun içerisinden alan bir içeriğe sahiptir. Böylece sosyolojik ve psikolojik bir arka planı olduğu görülen ahlaki paniğin bu geniş çerçevesi, içerisinde gençlik, teknolojik gelişmeler, göçmenler ve sağlıkla ilişkili unsurlar gibi çeşitli alanların dâhil edilebildiği geniş bir yelpazede kendini gösterebilmektedir (Şeker & Tiryaki, 2016; Yağmur & Akdağ, 2022).

Ahlaki paniğe neden olabilecek bu noktalar, doğrudan makro bir ölçütte toplumda karşılık bulmakta ve pek çok bireyi etkileyerek görünür bir tepkiye dönüşmektedir. Son yıllarda yapılan çalışmalar, ahlaki paniğin daha çok kuşaklar arası bir olgudan güç aldığı üzerinde durmaktadır. Buna göre; genç nesillerin yeni dinamikler inşa etmeye çalışması, toplum tarafından kabul edilen geleneksel arka planı desteklemeyen çeşitli sosyal ve kültürel dizinler üzerinde duygu, düşünce ve davranış örüntülerini sergilemesi, toplumsal dinamiklerin yıkıldığı izlenimi uyandırarak üst nesillerin ve kök ailelerin ahlaki paniğe kapılmalarına yol açabilmektedir (Tombul, 2020).

Geçmiş dönemlerde punk kültürü ve hip-hop kültürün ortaya çıkmasıyla ahlaki paniğin sıklıkla işlendiği araştırmalar, kuşaklararası çatışmaların ahlaki panikle örüklenebildiğini, böylece genç nesillerin sürekli farklılıklar temelinde ilişki dinamikleri oluşturduğu algısının yayılmasına yol açabildiğini göstermektedir (S. Yıldız & Sümer, 2011).

Teknolojik gelişmeler de ahlaki paniğe yol açabilen diğer bir bağlam olarak tartışılmaktadır. Özellikle internetin ve sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla birlikte değişen sosyal ilişki yapıları ve dinamikleri, toplumda kişiler arası ilişki dinamiklerinin bozulmakta olduğu algısının oluşmasına neden olabilmekte, böylece ahlaki paniğin yükselmesi mümkün hale gelebilmektedir (Tombul, 2020).

Teknolojik gelişmelerle ahlaki panik üzerinde yapılan çalışmaların sıklıkla ebeveynler üzerinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Dolayısıyla ahlaki paniğe yol açan teknolojik arka plan da kuşaklar arası bir alana işaret ederek algılanan tehdidin bu noktada gerçekleştiğini göstermektedir (Koç, 2017).

Ahlaki panik, zaman içerisinde çeşitli kavramları içerisine alarak genişleyen ve toplumun farklı alanlarında varlık gösterebilecek şekilde farklı sahalara yayılan bir özellik taşımaktadır. Son yıllarda yapılan çalışmaların, özellikle Covid-19 sürecinde ahlaki paniğin sağlık ve tıp disiplinlerine bağlı olarak da gerçekleşebildiğinin altını çizmektedir. Aşı karşıtlığı, cinsiyet ayrımcılığı ve etiğe aykırı uygulamalar gibi noktalarda oluşan ahlaki panik, toplumun belli noktalarında daha sıklıkla tartışılan ve farklı gruplarca kamuoyu oluşturulan temalardan birini teşkil etmektedir (Güngör, 2018; S. Yıldız & Sümer, 2011).

Göçe bağlı olarak gerçekleşen etnik çeşitlilik de ahlaki paniğin temel nedenlerinden biri olarak ifade edilebilmektedir. Buna göre; göçün niteliğinden bağımsız olarak ekonomik anlamda daha olumsuz süreçlerin yaşanmasının, sosyal, politik ve siyasi bir eksen olarak göçmenlerin suçlandığı bir süreci beraberinde getirdiği gözlenmektedir. Literatürdeki pek çok çalışma, İslamofobi, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı gibi olgulara dikkat çekerek bu kavramların güçlenmesi ile ahlaki panik arasında bir ilişki olduğunu doğrulamaktadır. Dolayısıyla ekonomik indikatörlerle göçmen sayısının artması hususları bir arada değerlendirildiğinde ahlaki paniğin ortaya çıktığı bir sürece sıklıkla vurgu yapılmaktadır (İlgaz, 2023; Karabulut, 2022; Yılmaz, 2008).

Dini inançlar da ahlaki paniğe yol açabilen noktalardan biridir. Zaman zaman dini ritüeller çerçevesinde çeşitli tartışmalar yaşanabilmekte, böylece ahlaki paniğin oluşumu söz konusu olabilmektedir. Dini azınlıkların sayısının artması, dini sembollerin kullanımı sırasında ortaya çıkabilecek sorunlar ve dini eğitim gibi başlıklarda ahlaki paniğin

gerçekleşebileceğini gösteren çeşitli çalışmaların bulunduğu gözlenmektedir. Dini inançlara ilişkin toplumun algıladığı tehdit, diğer ahlaki panik bağlamları içerisinde genellikle daha büyük kitlelerce ortaya konulmaktadır (Yağmur & Akdağ, 2022).

Medyanın yaptığı sansasyonel haberler de zaman zaman ahlaki paniğe yol açabilmektedir. Buna göre; bazı haberlerin ajite edilmesi, korkutucu başlıkların kullanılması ve doğrudan skandallara odaklanılması gibi durumlarda ahlaki panik hızla yayılabilmektedir (Acaroğlu, 2007).

Bu başlıklara ek olarak cinsel kimlik konusu da ahlaki panikle ilişkilendirilen noktalardan birin oluşturmaktadır. Literatürdeki bazı çalışmalar, toplumun konvansiyonel cinsiyet normlarına karşı olan bireylerin gündeme gelmesiyle ahlaki paniğin tetiklendiğini ve nefret temasının ağır bastığı bir sürecin toplumun geneline yayılabildiğini göstermektedir (Eliuz, 2020; Feldman, 2000; Listiorini vd., 2019; Miles, 2018).

Çocukların güvenliği de ahlaki panik konusunun içerisinde yer alan ve sıklıkla tartışılan başlıklardan biridir. Buna göre; çocuk istismarı ve çocukların cinsel sömürsünü içeren konular ahlaki paniğin güçlü bir şekilde ortaya çıkmasına neden olan koruyucu bir niteliği teşkil etmektedir (Clapton vd., 2013).

Şekil 1.1. Ahlaki paniğe yol açan bağlamlar

Tüm bunlara paralel olarak ahlaki paniğin sosyolojik bir dinamik olduğu ve en temelinde köklerini sosyal sistemlerden aldığı söylenebilmektedir. Bu doğrultuda pek çok teorik model, ahlaki paniğin nasıl ortaya çıktığını ve nasıl geliştiğini inceleyerek sistematik bir çerçeve çizmeye çalışmıştır (Shalev, 2007; Young, 2009).

Genel olarak ahlaki paniği açıklamaya çalışan modeller, toplumsal endişelerin, korkuların ve algılanan tehditlerin nasıl ortaya çıktığını, nasıl geniş bir alanı etkilediğini ve ne kadar etkili olabildiğini açıklayabilmek amacıyla teorize edilmektedir. Bu çerçevede iki temel akımdan da söz edilebilmektedir. İngiliz ve Amerikan geleneklerine göre farklılaşabilen ahlaki panik modelleri, farklı bağlamlar üzerinde değerlendirilmiş, medyanın ahlaki panik üzerindeki rolüne göre çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir.

1.4.1.1. İngiliz Geleneği

Ahlaki panik modellerinin İngiliz geleneği üzerinden şekillenmesi, büyük ölçüde medyanın merkezde olduğu bir yaklaşımla gerçekleşmiştir. Buna göre; medya, ahlaki panik için merkezde yer alan ve zorunlu kabul edilen bir noktadadır (S. Yıldız & Sümer, 2011). Bu çerçevede ahlaki paniğin İngiliz modelinde iki farklı teorisyeninden de bahsedilebilmektedir. Bu doğrultuda temel olarak Cohen ve Hall ele alınmış, ilgili teorisyenlerin perspektifleri detaylandırılmıştır.

1.4.1.1.1. Cohen'in Ahlaki Panik Modeli

Temelde “ahlaki panik” kavramının ortaya çıkışı, 1972’de Stanley Cohen’in “Halk Düşmanları ve Ahlaki Panik” adlı eserine dayanmaktadır. Cohen, ahlaki panik kavramına değinirken bunun neden ve sonuçları olan ve kısa veya uzun soluklu olarak gerçekleşebilen, nihayetinde toplumsal pek çok sorunu kritik seviyelere götürebilen özelliğine atıfta bulunmuştur (Krinsky, 2013).

“Toplamlar zaman zaman ahlaki panik dönemleri yaşarlar. Bir durum, olay, kişi ya da grup, toplumsal değerlere ve çıkarlara tehdit olarak tanımlanmaya başlar; söz konusu öznenin doğası medya tarafından stereotipleştirilerek belirli bir tarzda sunulur; ahlaki barikatlar gazeteciler, din adamları, politikacılar ve diğer sağ görüşlü kişilerle tahkim edilir; toplumda itibar sahibi uzmanlar teşhislerini ve çözüm önerilerini dile getirir; yavaş yavaş olayla başa çıkmanın yolları geliştirilir ve hatta doğrudan bu yollara başvurulur; devamında ise olay ya silikleşerek kaybolur ya da kötüye giderek daha görünür bir hal alır. Paniğin konusu kimi zaman oldukça yenidir;

kimi zamansa uzun süredir var olmasına karşın yeni gün ışığına çıkmıştır. Bazı durumlarda panik geçer, folklor ve kolektif hafıza dışında unutulur. Diğer durumlardaysa paniğin daha ciddi ve uzun vadeli etkileri olur; hukuki ve toplumsal politikalarda ve hatta toplumun kendini algılayış biçiminde büyük değişikliklere yol açabilir” (Cohen, 2019: 65).

Cohen, yukarıda da görüldüğü gibi ahlaki paniğin öncelikli olarak toplumun değerli görülen bir özelliğine ilişkin aykırı bir fiilin gerçekleşmesi gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu durum, Cohen için ahlaki paniğin oluşumunda hâlihazırda bilinen anlamıyla algılanan bir tehdit unsuruna vurgu yaparken bu olgunun ahlaki paniğe dönüşmesinde medyanın kritik rolü olduğunu açıklamaktadır. Tüm bunlar Cohen için ahlaki paniğin oluşumunda dört temel adımın mevcut olduğuna işaret etmektedir: sapmanın sembolleşmesi, medya ilgisi, halkın endişesi ve tepkilerin kurumsallaşması (Frederiksen & Knudsen, 2021).

Sapmanın gerçekleşmesi aşaması, toplumun normlarına aykırı bir faaliyeti ifade etmektedir. Buna göre; öncelikli olarak göçmenler, uyuşturucu kullanımı veya işsizlik gibi toplumun özellikle yadırgadığı hususların görünür kılınması gerekmektedir. Böylece toplumun genel olarak bu olguları gözleyebilmesi, ahlaki paniğin oluşması için önemli bir zemini hazırlamaktadır. Sapmanın gerçekleştiği aşama, sosyal sorunların büyüdüğü bir çerçeveye atıfta bulunmaktadır. Dolayısıyla temelde sapmanın gerçekleşmesi ile toplumsal bir sorunun gün yüzüne çıkması ifade edilmektedir (Jewkes & Letherby, 2002).

Ancak sapmanın gerçekleşmesiyle ahlaki panik doğrudan ilişkili değildir. Cohen’e göre, sapmanın gerçekleştiği ve sosyal sorunun görünür kılındığı noktada medyanın oldukça önemli bir rolü bulunmaktadır. Medya, bu sapmayı ajite etme, sansasyonel bir şekilde sunma, dramatize etme, asparagaslarla sunma veya skandallara odaklanma yoluyla halkın geneline yayarak bir tehlike unsurunun algılanması gerektiğinin üzerinde durmaktadır. Böylece toplum nezdinde gizil olarak bekleyen tepkiler, bir anda ortaya çıkarak genele yayılmış bir panik edasına doğru dönüşmeye başlamaktadır. Bu nokta ise halkın ilgisinin gerçekleştiği basamağı teşkil etmektedir. Toplumdaki bireyler, sapma üzerinde konuşmaya ve tartışmaya başlayarak medyadaki haberleri değerlendirme ve nihayetinde endişe ve şüphenin doğmasına uzanan bir süreci deneyimlemektedir (Göktürk, 2023).

Halkın ilgisinin yer aldığı üçüncü aşamada küçük gruplar şeklinde var olan bilinç ve endişe, giderek daha büyük grupları etkilemeye başlarken bu süreç medya aracılığıyla

oldukça hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Böylece ahlaki panik, toplumun geneline yayılarak korku ve endişenin hakim olduğu bir kapsam ortaya çıkmaktadır (Konuk & Öztunç, 2020).

Cohen'in belirlediği son basamakta ise tepkilerin kurumsallaşması söz konusudur. Buna göre; halkın genel olarak paniğe kapılması, sosyopolitik çerçevenin kayıtsız kalmasını engellemekte ve yönetim organizasyonları ilgili meseleye bir karşılık vermek zorunda kalmaktadır. Bu karşılık, politika geliştirme, tepki gösterme veya geri adım atma şeklinde gerçekleşebilmektedir. Ancak tepkilerin kurumsallaştığı bu aşamada Cohen'in değindiği eksen, bu basamakta ahlaki paniğin sönmeme ve hatta daha da tırmanış gösterebilme durumudur. Bu durumda tepkinin kurumsallaşması ile resmi olarak sorunun kabul edildiği, buna paralel olarak sorunun varlığına ilişkin hissedilen şüphelerin de bütünüyle korku ve endişeye dönüşebileceği düşünülmektedir (Konuk & Öztunç, 2020).

Tepkilerin kurumsallaştığı noktada ahlaki panik, halk arasında önemli eleştiri eleştiri konusunun olduğu ve çeşitli spekülasyonların üretilerek zaman zaman tırmandırılan bir konuya dönüşmektedir. Dolayısıyla tepkilerin kurumsallaştığı noktada ahlaki panik zaman zaman önemli bir engel olarak da değerlendirilebilmektedir (Jones, 1997).

1.4.1.1.2. Hall'un Ahlaki Panik Modeli

Stuart Hall ise Cohen ile birlikte "Halk Şeytanları ve Ahlaki Panik" kitabının yazarlarından biridir. Her ne kadar ahlaki panik noktasında Cohen ile pek çok ortak noktası bulunsa da belirli noktalarda ahlaki paniğin farklı dinamiklere sahip olduğunu iddia ederek Cohen'den farklılaşmıştır (Jones, 1997).

Hall, medyanın ahlaki paniğin ortaya çıkması ve yayılmasındaki kritik rolü noktasında Cohen ile aynı görüşleri paylaşmaktadır. Hall'e göre; ahlaki paniğin oluşumunda öncelikli olarak bir sosyal sorunun varlığının söz konusu olması ve ardından bu konuya ilişkin medyanın olumsuz birtakım haberlerle panik halinin genele yayılmasına hizmet etmesi hali geçerlidir. Cohen ile paylaşılan bu görüşlerin yanı sıra Hall, bir sonraki aşamada kültürel bazı öğelerin de sürece dâhil olduğunu ifade etmektedir. Bu doğrultuda yeğin kültür öğeleri olarak toplum içerisinde aynı inanç ve düşüncelere sahip olan daha büyük bir kitle, görece daha küçük bir kitleyi hedef almaktadır. Bu süreç, "halk

şeytanları” olarak da ifade edilebilen ve toplumdaki daha büyük toplulukların daha küçük toplulukları bir tehdit olarak algıladığı anlamına gelmektedir (Bratich, 2020; Krinsky, 2013).

Halk şeytanları, medya tarafından hedef gösterilen ve belirli sapmalardan sorumlu tutulan küçük grupları teşkil etmektedir. Toplumdaki algılanan sapmalar tarafından hedef gösterilen bu gruplara yönelik etiketleme, dışlama, yabancı düşmanlığı veya bazı haklara erişimde zorluklar oluşturma gibi çeşitli engeller de bu çerçevede güçlenen olgular olarak toplumdaki dinamikleri önemli ölçüde bozmaktadır (Yemin, 2021).

Hall, medyanın siyahi gençleri gasp ile ilişkilendirmesini buna örnek olarak göstermektedir. Medyada gasp ile ilgili yer alan pek çok haberde siyahi gençlerin görsellerinin sunulması, siyahi gençlere ilişkin içeriklerin daha fazla paylaşılması ve söylemlerde siyahi gençlere sıklıkla vurgu yapılmasının toplum tarafından siyahi gençlerin gaspla ilişkilendirilmesine neden olduğu belirtilmektedir (Güngör Kırçıl, 2009).

Hall’un değindiği ve Cohen’den farklılaşan diğer bir nokta ise sosyal kontrol mekanizmalarıdır. Cohen’in tepkilerin kurumsallaşması ile ifade ettiği süreç için Hall, sosyal kontrol mekanizmalarının söz konusu olduğunu ve toplumun algıladığı panik durumuna karşı sistematik olarak bir kontrol mekanizması geliştirdiğini belirtmektedir. Bu kontrol mekanizması ile birlikte toplum, ilgili tehdidin gelişmesinin önüne geçmeye çalışmaktadır. Hükümet politikaları veya çeşitli sosyal politikalarla ifade edilebilen bu kontrol mekanizmaları, Cohen’den farklı olarak büyük ölçüde etiketlenen marjinal grupları kontrol altında tutmaya yöneliktir (McRobbie & Thornton, 1995; Waddington, 1986).

Bu içerik, Hall’un modelinde ahlaki paniğin tam anlamıyla ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığı üzerinde durmaktadır. Nitekim ahlaki panik, toplumdaki belirli grupların üzerinden inşa edilerek daha büyük topluluklara yayılmaktadır. Küçük toplulukların ve marjinal kültür öğelerinin varlığı, medya aracılığıyla her zaman bir etiketleme unsuru olarak kullanılacak, bu nedenle ahlaki panik, şekil değiştirse de ortadan kalkmayacaktır (Şeker & Tiryaki, 2016).

Sözü edilen iki model de medyayı ahlaki panik için en temel unsur olarak kabul etmektedir. İngiliz modelini oluşturan bu çerçeveden farklı olarak Amerikan modelinde ise medya merkezi bir konumdan çıkarılmış ve medya aracı olmadan da ahlaki paniğin mümkün olabileceğinin altı çizilmiştir.

1.4.1.2. Amerikan Geleneği

Ahlaki panik kavramı, özellikle sosyal dinamikler, medya etkisi ve toplumsal tepkilerin kompleks bir etkileşimini anlamaya yönelik geniş bir perspektif sunmaktadır. Amerikan geleneği içinde öne çıkan Spector ve Kitsuse'nin sosyal yapısalcı yaklaşımı, ahlaki paniği basit bir medya olgusu olarak görmeyip toplumsal yapılar ve güç ilişkileri içinde ele almaktadır. Bu bağlamda, medyanın rolü, sadece iddiacı bir araç olmaktan öte, toplumsal dengelerin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Diğer yandan, Goode ve Ben Yehuda, ahlaki paniğe Cohen'in modelinden esinlenerek yaklaşırken, medyanın etkisini biraz daha minimize etmektedir. Kavramı, kamu histerisi ve beş temel dinamik etrafında şekillendirerek açıklarlar: ilgi, düşmanlık, ortak görüş, oransızlık ve geçicilik. Bu dinamikler, ahlaki panik olgusunun toplumsal kabulünü, algılanan tehdit seviyesini ve sürekliliğini anlamak adına önemli bir çerçeve sunmaktadır (Critcher, 2008; Frederiksen & Knudsen, 2021). Mevcut bölümde söz konusu iki yaklaşım Amerikan Geleneği çerçevesinde detaylandırılmıştır.

1.4.1.2.1. Spector ve Kitsuse'nin Ahlaki Panik Modeli

Amerikan geleneği, pek çok sosyolojik konseptte olduğu gibi ahlaki panik noktasında da Avrupa merkezli düşüncelerden ayrıışmaktadır. Ahlaki panik noktasında Amerikan ekolü, medyanın etkisinin azımsandığı bir çerçeve çizmektedir. Bu durum, ahlaki paniğin İngiliz modelinde olduğu gibi medya üzerinden inşa edilen ve giderek artan basit bir tehdit olarak değerlendirilemeyebileceği ve daha karmaşık bir yaklaşımla ele alınması gerektiği fikri üzerinde şekillenmektedir (Güngör Kırçıl, 2009).

Spector ve Kitsuse, ahlaki panik için sosyal yapısalcı bir yaklaşımı benimsemektedir. Buna göre; ahlaki panik basit bir şekilde nedenleri ve sonuçları olan bir kavram olarak nitelendirilmemeli ve toplumsal yapılar tarafından nasıl şekillendiğiyle de ilgilenilmelidir. Böylece Spector ve Kitsuse, ahlaki panik kavramını halk ve medya

arasında gerçekleşen bir sürecin dışına çıkararak politika, siyaset, sosyal kurumlar ve değerler kümesinin de içerisinde yer aldığı geniş bir çerçevede ele almaktadır (Critcher, 2008).

Güç ilişkileri, kültürel değerler ve tarihsel arka planın da sosyal bir yapı olarak ahlaki panik kavramı üzerinde etkili olduğunu savunan Spector ve Kitsuse, medyanın yalnızca iddiacı bir rolü olduğunu, medyanın olmadığı durumda da ahlaki paniğin bir şekilde gerçekleşebileceğini ifade etmektedir. Söz konusu teorisyenler, toplumsal dengelerin bir sonucu olarak gerçekleşen ahlaki panikle toplumdaki azınlıklara veya farklı etnik gruplara yönelik dışlayıcı bir sürecin varlığının medyaya ihtiyacı bulunmadığını belirtmekte ve siyasi kurumların, politikaların veya kişiler arası ilişki dinamiklerinin ahlaki panikle ilişkili kavramlar olduğunu açıklamaktadır (Güngör Kırçıl, 2009; Zajdow, 2008).

Spector ve Kitsuse, Cohen'in başlattığı ahlaki panik tartışmasını farklı bir zemine taşıyarak sosyal inşacı bir yaklaşımı ön plana sürmüştür. Bu açıdan yaklaşıldığında ahlaki panik, medyanın da çok üzerinde makro bir dinamik olarak değerlendirilebilmektedir.

1.4.1.2.2. Goode ve Ben Yehuda'nın Ahlaki Panik Modeli

Goode ve Ben Yehuda, temelde ahlaki paniğe yönelik düşüncelerini Cohen'in modelinden esinlenerek geliştirmiştir. Goode ve Ben Yehuda, Cohen'den farklı ve Amerikan modeliyle uyumlu olarak medyanın etkisini biraz daha minimize etmiş ve farklı kavramlarla ahlaki panik kavramının çeşitli yönlerini açıklamaya çalışmıştır (Ata, 1899; Frederiksen & Knudsen, 2021; Güngör Kırçıl, 2009).

Bu doğrultuda Goode ve Ben Yehuda'nı ahlaki paniğe ilişkin literatüre farklı kavramlar kazandırdığı da söylenebilmektedir. Buna göre; ahlaki panik, medya aracılığıyla yayıldığında kamu histerisi olarak ifade edilebilen bir sürecin yaşanmasına yol açabilmektedir. Diğer taraftan ahlaki paniğin yayılım göstermesi için mevcut iki teoriyene göre medya da şart değildir. Ancak medya ile birlikte ahlaki panik, toplumdaki bireyler arasında beklenenden hızlı bir şekilde yaygınlaşmakta ve dehşet duygusunun ön planda olduğu olağanüstü bir durum deneyimlenerek aşırı tepkilerin verildiği bir dönem

yaşanmaktadır. Goode ve Ben Yehuda bu dönemi kamu histerisi olarak adlandırmaktadır (B. Erdoğan, 2022).

Goode ve Ben Yehuda'nın ahlaki panik noktasındaki diğer bir katkısı ise içerisinde barındırdığı temel dinamiklerinin ortaya konmasıdır. Beş temel dinamik üzerinde duran Goode ve Ben Yehuda, ahlaki paniğin olgusunu tanımlayabilmek için bu kavramların her birinin ilgili nokta üzerinde geçerli olması gerektiğini savunmaktadır. Sözü edilen beş konsept aşağıda sıralanmıştır (Ben-Yehuda, 2011):

- *İlgi*: Ahlaki paniğin teşhis edilebilmesi için öncelikli olarak toplumun o konuyla doğrudan ilgileniyor olması gerekmektedir. Toplumun bir hususu kendi değeri olarak atfederek korumaya çalışması, ilginin önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla ahlaki panik için ilk olarak toplumun ilgisinin olduğu bir alanda gerçekleşmiş olma şartı bulunmaktadır.
- *Düşmanlık*: Ahlaki paniğe konu olan aktörlerin toplum içerisinde düşmanca algılanıyor olması gerekmektedir. Genellikle daha küçük bir topluluğa karşı gerçekleşen ahlaki panik durumu, bu küçük gruba yönelik düşmanca bir tutumu da içermelidir.
- *Ortak Görüş*: Toplumun ilgisi ve olguya yönelik düşmanca tutumunun genel kabul görmesi önemli bağlamlardan birini oluşturmaktadır. Böylece kitlesel bir ortak görüş etrafında gerçekleşen ahlaki paniğin sonuçları itibariyle de toplumsal olması söz konusu olmalıdır.
- *Oransızlık*: Toplumun ilgili konuya verdiği tepki, o olayın gerçekteki tehdit seviyesinin oldukça üzerinde olmalıdır. Toplum, böylece kitlesel bir histeri deneyimlemelidir.
- *Geçicilik*: Özellikle kamu histerisi konusu itibariyle ahlaki paniğin geçici bir nitelikte olması ve zaman zaman sönmesi gerekmektedir. Sürekli bir çatışmadan ziyade ahlaki panik, belirli bir süre içerisinde artmış olan algılanan tehdit durumunu içermelidir.

Goode ve Ben Yehuda'nın ahlaki panik noktasındaki görüşleri, diğer teorisyenlerden farklı olarak yeterince deneyime bağlı olarak gerçekleşmemiştir. Bu nedenle özellikle medyanın yeri Goode ve Ben Yehuda'nın çalışmaları için belirgin değildir. Öte yandan iki teorisyenin yaptığı çalışmalarda sosyal inşacı bir perspektifin söz konusu olduğu ve

ahlaki paniğin sonuçlarına ağırlık verildiği görülmektedir. Bu da ahlaki paniğin açıklanmasına yeterince yanıt bulunamamasına yol açmıştır.

1.4.2. Toplumsal Sonuçları Ekseninde İnfodemi ve Ahlaki Panik

İnfodemi ve ahlaki panik, modern toplumların karşı karşıya kaldığı karmaşık olgular olarak değerlendirilmektedir. Bu olgular, özellikle dijital çağın getirdiği bilgi ve iletişim hızı göz önünde bulundurulduğunda, toplumsal sonuçları itibariyle yeniden ele alınmaktadır. Ahlaki panik, toplum tarafından benimsenen belirli bir değere yönelik tehlikenin veya o değerden sapmaya yönelik bir durumun algılandığı ve bu algı nedeniyle oluşan panik halini ifade etmektedir. İnfodemi ise, doğru olmayan bilgilerin hızla yayılması ve kamuoyunda büyük bir endişe yaratması sürecini tanımlamaktadır. Bu iki olgunun kesişimi, toplumsal dinamikleri önemli ölçüde etkilemektedir (Ardıç Çobaner vd., 2022).

Ahlaki panik, genellikle toplumun belli bir deneyime paralel olarak tehdit altında olduğunu düşündüren durumlarla tetiklenmektedir. İnfodemiyle birleştiğinde, bu tehdit algıları, medya ve sosyal medya aracılığıyla hızla yayılarak, toplumda endişe, korku ve panik davranış göstergelerine yol açmaktadır. Bu süreç, toplumsal olarak çeşitli sonuçları da beraberinde getirmektedir (Nicomedes & Avila, 2020).

Literatürde, ahlaki panik ve infodeminin toplumsal yansımalarına değinen çalışmalar, bu olguların nedenlerine ve sonuçlarına odaklanmıştır. Bu çalışmalar, ahlaki panik ve infodeminin makro kavramlar olarak kitleleri doğrudan ilgilendirdiğini ve sonuçlarının toplumsal bir çerçeveye ele alınmasının önemini vurgulamaktadır (Regmi vd., 2022).

Medyanın rolü, ahlaki panik ve infodemi bağlamında sıklıkla ele alınan bir temadır. Medya aracılığıyla yayılan ahlaki panik durumları, daha fazla endişe ve korku içermekte ve daha fazla insana kısa sürede yayılabilmektedir. Bu durum, ahlaki panik ve infodemi çalışmalarında önemli bir bağlam olarak değerlendirilmektedir (Ardıç Çobaner vd., 2022).

Diğer taraftan ahlaki panik durumlarının toplumsal baskıya yol açtığı gözlemlenmektedir. Özellikle toplum içerisindeki dezavantajlı ve marjinal gruplara yönelik gerçekleşen ahlaki panik, bu gruplara yönelik ortak görüşü ve kararları etkileyerek daha az özgürlükçü

bir toplum yapısına hizmet etmektedir. Bu durum, göçmenlere ve gençlere yönelik olumsuz tutum ve davranışların arttığına dair çalışmalarla desteklenmektedir. Ahlaki panikle birlikte sosyal stigmatizasyonun da arttığı görülmektedir. Toplumun daha küçük birimlerine karşı nefretin artması ve bu küçük grupların belirli suçlar ve olumsuz davranış örüntüleriyle ilişkilendirilmesi, ahlaki panikle daha da güçlenmektedir. Bu süreç, ayrımcılık, ırkçılık ve yabancı düşmanlığının hem nedeni hem de sonucu olarak işlevsel olmayan toplumsal bağlamı güçlendirmektedir. Ayrıca hızlı alınan politik kararlar, ahlaki panikle birlikte toplumsal zemine tam olarak hitap edemeyen ve sosyal adalet ilkelerine uygun olmayan içeriklere yol açabilmektedir. Bu politikalar, insan hakları ve sosyal adalet bağlamının dışına çıkarak çeşitli hak mahrumiyetlerine de neden olmaktadır. Özellikle infodemiyle körüklenen ahlaki panik durumlarında, hızlı ve genellikle yeterince düşünülmemiş kararlar, toplumda daha derin bölünmelere ve adaletsizliklere yol açabilmektedir (Nicomedes & Avila, 2020).

Ahlaki panik ve infodeminin bir araya gelmesi, uygulamada karşılaşılan sorunları da gündeme getirmektedir. Politikaların aceleyle karara bağlanması, pratikte uygulanabilir olmayan veya mevcut kapasiteyi zorlayan angajmanları beraberinde getirebilmektedir. Bu durum, toplumsal politikaların sahaya tam olarak yansıtılamaması ve sonuçlarının uygulamada beklenen etkiyi gösterememesi anlamına gelmektedir (Pal vd., 2023).

Ahlaki panik ve infodemi, sosyal denge kaybına da yol açabilmektedir. Toplumdaki farklı gruplara yönelik farklı tutum ve davranışların mevcut olması, eşitlikçi bir anlayışa aykırı olarak toplum içerisindeki dengeleri değiştirebilmektedir. Bu tür dengelerin bozulması, toplumda olumsuz duygu ve düşüncelerin daha hızlı yayılmasına ve grupların karşılıklı olarak birbirinden uzaklaşmasına yol açabilmektedir (Shaar vd., 2021).

Toplumsal güven ortamlarının bozulması, ahlaki panik ve infodemi durumlarının bir başka önemli sonucudur. Güven ortamının bozulması, toplumdaki farklı grupların birbirinden uzaklaşması ve paylaşılan değerlerin zamanla farklılaşmasına neden olabilmektedir. Bu süreç, yerleşimden ortak alanlara kadar pek çok noktada toplumsal çatışmalara ve anlaşmazlıklara zemin hazırlayabilmektedir (Pal vd., 2023).

Ahlaki panikle birlikte halk içerisinde bilgi ve bilinç eksikliğinin ortaya çıkması, infodeminin toplumsal etkileri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Kamu histerisi içinde

bulunan halk, doğru bilgiye erişimde önemli bir filtre ile karşılaşmakta, bu durum yanlış inançların gelişimine ve toplumdaki huzursuzluğun artmasına neden olabilmektedir (Alam vd., 2021).

Ahlaki panik ve infodeminin sosyal sonuçları, toplumdaki önyargıların artmasında önemli bir etken olarak görülmektedir. Bu sürecin geçici değil, uzun vadeli ve kalıcı sonuçları olduğu, toplumsal yapı ve kurumların değerinin değiştiği ve insanların sosyal, ekonomik ve fiziksel kaynaklarını diğer gruplardan ayırdığı belirtilmektedir (Zhang vd., 2023).

Sağlıkla ilgili olumsuz sonuçlar da ahlaki panik ve infodemi durumlarının bir parçası olarak ortaya çıkabilmektedir. Aşı karşıtlığı gibi uygulamalarla toplum içerisinde çeşitli hastalıkların yayılması ve ölüm oranlarının artması, bu olguların sonucunda gerçekleşen önemli sorunlar arasında yer almaktadır (Zhang vd., 2023).

Tüm bunlara ek olarak ahlaki panik ve infodemi durumları, toplumsal değerlerin değişimine de yol açabilmektedir. Toplumların farklılıklara saygı duyan yapısının bozulması ve sosyal bölünmenin artması, bu olguların getirdiği olumsuz duygudurumla birlikte yaşanmaktadır. Ahlaki panik, toplumun belli değer yargılarına yönelik tehdit algılarıyla birlikte sağlığa, eğitime ve sosyal ilişkilere dair tutum ve davranışlarda dönüşüme neden olabilmektedir. Bu durum, özellikle infodemiyle hızlandırılan yanlış bilgilendirme ve spekülasyonların toplumda daha geniş çaplı etkilere sahip olmasını sağlamaktadır (Mourad vd., 2020).

Bu toplumsal değerlerdeki değişim, insanlar arasındaki ilişkilerde gerilime ve anlayışsızlığa sebep olabilmekte, sosyal uyum ve dayanışmayı zayıflatmaktadır. Ahlaki panik sırasında ortaya çıkan infodemi, toplumda belirli konulara dair kapsamlı bir bilgi kirliliğine ve yanlış algıların oluşmasına neden olmaktadır. Bu durum, toplumun farklı kesimleri arasında diyalog ve anlayış geliştirme çabalarını engelleyebilmektedir (Alam vd., 2021).

Ahlaki panik ve infodemi, aynı zamanda hukuk ve yargı sistemleri üzerinde de etkiler yaratmaktadır. Hızla yayılan yanlış bilgiler ve toplumsal baskılar, adil yargılanma hakkı ve hukukun üstünlüğü ilkelerine zarar verebilecek şekilde, yargı süreçlerine müdahale

edebilmektedir. Bu, özellikle sosyal medya platformları aracılığıyla gerçekleşen infodemiyle daha da karmaşık bir hale gelmektedir (Islam & Goldwasser, 2022).

Toplum içerisindeki ahlaki panik durumları, politika yapıcıları ve kamu yöneticileri üzerinde de baskı oluşturmaktadır. Yanlış bilgilendirme ve kamuoyundaki endişeler, politika yapıcıların acele ve genellikle kapsamlı analizlere dayanmayan kararlar almasına yol açabilmektedir. Bu durum, uzun vadede toplumsal sorunların çözümünde etkisiz politikaların uygulanmasına ve kaynak israfına neden olabilmektedir (Islam vd., 2020).

Eğitim sistemi üzerindeki etkiler de literatürde incelenen diğer bir tema olarak ortaya çıkmaktadır. Ahlaki panik ve infodemi, öğrenciler, öğretmenler ve eğitim yöneticileri arasında yanlış bilgilerin yayılmasına ve eğitim süreçlerinin bozulmasına neden olabilmektedir. Bu, özellikle sağlık ve güvenlikle ilgili konularda, eğitim kurumlarının karşılaştığı zorlukları artırmakta ve öğrenme ortamlarını olumsuz etkilemektedir (Nakov vd., 2022).

Ahlaki panik ve infodemi özelindeki bu değerlendirmelerin yanı sıra kültürel etkileşimler ve toplumsal çeşitlilik üzerine olan etkileri noktasında çeşitli çalışmalardan söz etmek mümkündür. Ahlaki panik ve infodemi, toplumların farklı kültürel ve etnik grupları arasındaki etkileşimleri zayıflatabilmekte ve çeşitliliğe karşı hoşgörüsüzlüğü artırabilmektedir. Bu husus, toplumsal çeşitliliğin korunması ve geliştirilmesi için yapılan çalışmalara zarar verebilecek bir gelişme olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla ahlaki panik ve infodemi durumlarının toplumsal sonuçları, yalnızca geçici değil, aynı zamanda uzun vadeli etkilerle toplumsal yapıyı derinden sarsabilen bir olgu olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle, ahlaki panikle başa çıkma ve infodemiyle mücadele stratejileri, medya okuryazarlığının geliştirilmesi, kritik düşünme becerilerinin teşvik edilmesi ve doğru bilgiye erişimin kolaylaştırılması gibi önlemleri içermelidir. Toplumların, ahlaki panik ve infodemiyle ilgili olumsuz etkileri en aza indirmek için medya, eğitim kurumları, sosyal kurumlar ve bireyler arasında işbirliği ve diyalog geliştirilmesi gerekmektedir (Nakov vd., 2022).

Medya okuryazarlığı, bireylerin medya içeriklerini eleştirel bir şekilde değerlendirebilme yeteneğini geliştirmekte ve infodemiye karşı daha dirençli hale gelmelerine yardımcı

olmaktadır. Bu durum, özellikle sosyal medya platformlarında yayılan yanlış bilgilerin tanınması ve değerlendirilmesi açısından önemli kabul edilmektedir (Zhang vd., 2023).

Kritik düşünme becerilerinin teşvik edilmesi, bireylerin karşılaştıkları bilgileri sorgulamalarını ve mantıklı sonuçlara varmalarını sağlamakta, böylece ahlaki panik durumlarında daha bilinçli tepkiler vermelerine olanak tanımaktadır. Bu, toplumsal baskılara karşı bireylerin savunmasını güçlendiren ve toplumda sağduyunun korunmasına katkıda bulunan bir stratejidir (Alam vd., 2021).

Doğru bilgiye erişimin kolaylaştırılması, özellikle kamu sağlığı, sosyal politikalar ve güvenlikle ilgili konularda, yanlış bilgilendirme ve spekülasyonların önüne geçilmesini sağlamaktadır. Kamu kurumları ve sivil toplum organizasyonları tarafından güvenilir bilgi kaynaklarının teşvik edilmesi, toplumun doğru bilgiye dayalı kararlar almasına yardımcı olmaktadır (Alam vd., 2021).

Ahlaki panik ve infodemiyle mücadelede, toplumun farklı kesimleri arasında diyalog ve işbirliğinin geliştirilmesi, bu olguların neden olduğu sosyal sorunların üstesinden gelinmesinde kritik bir öneme sahiptir. Bu işbirliği, farklı perspektiflerin ve deneyimlerin paylaşılmasını sağlayarak, toplumsal anlayışın ve dayanışmanın artırılmasına katkıda bulunmaktadır (Luo vd., 2023).

Tüm bunlara sonucu olarak, ahlaki panik ve infodemiyle ilgili toplumsal sonuçlarla başa çıkmak, yalnızca bireysel veya tek yönlü çözümlerle mümkün olmayıp, çok boyutlu ve katılımcı bir yaklaşım gerektirmektedir. Bu nedenle, politika yapıcılar, medya profesyonelleri, eğitimciler, sivil toplum kuruluşları ve bireyler, bu olguların toplum üzerindeki etkilerini azaltacak stratejilerin geliştirilmesi ve uygulanması konusunda birlikte çalışmalıdır. Bu işbirliği ve çabalar, toplumun ahlaki panik ve infodemi durumlarında daha dayanıklı ve bilinçli bir şekilde hareket etmesini sağlayacak, böylece toplumsal uyumun ve dayanışmanın korunmasına katkıda bulunacaktır (Luo vd., 2023; Nakov vd., 2022).

İKİNCİ BÖLÜM

COVID-19 SÜRECİNDE AŞI KARŞITLIĞI VE MEDYATİK YANSIMALARI

COVID-19 pandemisi, 2019 yılında başlayan ve dünyanın her bölgesinde varlık gösteren küresel çapta bir salgını ifade etmektedir. Bu dönemde yapılan aşı çalışmaları, pandeminin daha kısa sürede sona erdirilmesini amaçlarken süreç içerisinde aşı karşıtlığının da yaygın bir tutum olarak mevcut olduğu söylenebilmektedir. Bu bölümde COVID-19 pandemisi sürecindeki aşı karşıtlığı olgusu ayrıntılandırılmış, ardından bu aşı karşıtlığının sosyal medyadaki yerine değinilmiştir. Bu olguların yanı sıra genel olarak aşı karşıtlığı, sosyal medya ve infodemi ilişkisine değinilerek literatürdeki çalışmalar açıklanmış, böylece üç değişken arasında bugüne kadar keşfedilen ilişkiler de betimlenmiştir.

2.1. Tarihsel Süreç İçerisinde Aşı Karşıtlığı

Aşı karşıtlığı, toplum sağlığına yönelik önemli bir tehdit oluşturan ve zaman içinde evrilen bir harekettir. Bu hareket, aşılarda geliştirilmesinden daha eski bir geçmişe sahip olup, farklı dönemlerde değişik gerekçelerle ortaya çıkmıştır. 18. ve 19. yüzyıllarda, variolasyon (çiçek hastalığına karşı uygulanan bir tür aşılama) ve sonrasında geliştirilen aşılarla karşı çıkışlar, hem dini hem de filozofik argümanlarla desteklenmiştir (Sofuoğlu Kılıç, 2021).

Aşı karşıtlığının erken örneklerinden biri, 1722 yılında İngiliz teolog Reverend Edmund Massey tarafından yapılan “The Dangerous and Sinful Practice of Inoculation” başlıklı vaazdır. Massey, hastalıkların Tanrı tarafından ceza olarak gönderildiğini ve bu hastalıkları önlemeye yönelik her türlü girişimin doğaya aykırı olduğunu savunmuştur.

Bu argümanlar, özellikle Amerika'da bazı dini gruplar tarafından benimsenmiştir (Grignolio, 2018; Massey, 2008).

Edward Jenner tarafından 1798 yılında geliştirilen çiçek aşısı, aşı karşıtlığının yeni bir boyut kazanmasına neden olmuştur. Aşının keşfi bilim dünyası tarafından geniş çapta kabul görmüş, ancak aynı zamanda bazı çevreler tarafından şiddetli bir şekilde eleştirilmiştir. Philadelphia'lı doktor John Redman Coxe, aşı karşıtı yanlış bilgilendirmelerin aşının yararları üzerine gölge düşürdüğünü ifade etmiştir (Riedel, 2005).

Birleşik Krallık'ta 1853 yılında kabul edilen Zorunlu Aşılama Yasası, devletin bireylerin bedenleri üzerindeki kontrolünü artıran bir adım olarak görülmüş ve ciddi muhalefetle karşılaşmıştır. Bu muhalefet, özellikle işçi sınıfı, emek aristokrasisi ve alt orta sınıf içerisinde yoğunlaşmıştır. Aşı karşıtlığı, alternatif tıp çevreleriyle birlikte sosyal ve politik muhalefetin bir parçası haline gelmiştir (Wolfe & Sharp, 2002).

Anti-Compulsory Vaccination League ve Anti-Vaccination Society of America gibi kuruluşlar, aşı karşıtlığının örgütlenmiş yapısını oluşturmuş ve zorunlu aşılamalara karşı kampanyalar düzenlemiştir. Bu gruplar, aşıların güvenliği ve etkinliği konusunda yanlış bilgiler yayarak kamuoyu tartışmalarını şekillendirmeye çalışmıştır (Barrett vd., 2022; Grignolio, 2018).

20. yüzyıl boyunca aşı karşıtlığı hareketi zaman zaman güç kaybetse de tamamen yok olmamıştır. Özellikle 1970'lerde Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanan kızamık salgınları, zorunlu aşılama yasalarının önemini bir kez daha gündeme getirmiştir. Bu dönemde, aşı karşıtı kampanyalar daha çok bireysel özgürlükler ve ebeveyn hakları üzerinden yürütülmüştür (Barrett vd., 2022).

21. yüzyıla gelindiğinde, aşı karşıtlığı hareketi, internet ve sosyal medya aracılığıyla daha geniş kitlelere ulaşma imkanı bulmuştur. Özellikle MMR aşısı ve otizm arasında iddia edilen ancak bilimsel olarak çürütülen bağlantı, aşı karşıtlığının tekrar güç kazanmasına neden olmuştur. Andrew Wakefield tarafından yapılan ve daha sonra sahtekarlıkla suçlanan çalışma, aşı karşıtlığının modern bir simgesi haline gelmiştir (Conklin vd., 2021; Cousoulis, 2021).

COVID-19 pandemisi döneminde, aşı karşıtlığı hareketi yeni bir ivme kazanmış, aşılar hakkında yanlış bilgilerin yayılması ve aşı tereddüdünün artması konusunda önemli bir rol oynamıştır. Özellikle sosyal medyada yürütülen yanlış bilgilendirme kampanyaları, kamu sağlığı çabalarını baltalamış ve aşılama oranlarının düşmesine katkıda bulunmuştur (Akyüz, 2020; Aytekin vd., 2023; Cinelli vd., 2020).

Tarihsel süreçte aşı karşıtlığı, toplum sağlığını tehdit eden sürekli bir sorun olmuştur. Aşı karşıtlığı hareketinin evrimi, bilimsel bilginin yanı sıra sosyal, kültürel ve politik faktörlerin de bu hareketin şekillenmesinde önemli rol oynadığını göstermektedir. Aşıların yararlarına dair geniş çapta bir bilimsel konsensüs olmasına rağmen, aşı karşıtlığı hala önemli bir halk sağlığı meydan okuması olarak karşımızda durmaktadır (Akyüz, 2021; Arbak, 2022).

2.1.1. COVID-19 Sürecinde Aşı Karşıtlığı

COVID-19 pandemisi, dünya genelinde ciddi sağlık sorunlarına neden olan bir küresel felaket olmuştur. Salgının etkisiyle birlikte, bilim dünyası hızla aşı geliştirmeye yönelik çalışmalara başlamış, ancak bu süreçte ortaya çıkan aşı karşıtlığı, salgının kontrol altına alınmasını zorlaştıran bir faktör olarak belirmiştir. Özellikle BioNTech tarafından geliştirilen aşının çeşitli yan etkilerinin olduğu iddiaları, aşı karşıtlığı hareketini tetiklemiştir. Bu bağlamda, aşı karşıtlığı sadece yanlış bilgilere dayanmakla kalmayıp aynı zamanda güven eksikliği ve çeşitli inanç sistemlerinin etkileşimiyle de şekillenmiştir (Aydın, 2020; Beauvais, 2022).

2019 yılında başlayan ve Çin'den tüm dünyaya yayılan COVID-19 pandemisi, 2020 yılı itibariyle dünyanın her bölgesinde etkin bir şekilde varlık göstererek pek çok ülkeyi çeşitli politik önlemler alma yoluna gitmiştir. Bu süreçte pandeminin etkisi oldukça güçlü olmuş, dünya genelinde can kayıplarının sayısı hızla artmış ve özellikle 40 yaş üzerindeki bireyler keskin bir şekilde etkilenmiş, can kayıplarının büyük bir bölümü bu yaş aralığında gerçekleşmiştir (Ercan & Arıcı, 2020; Tekindal vd., 2020).

2020 yılı içerisinde, COVID-19 pandemisine yol açan virüse karşı dünyanın pek çok bölgesinde aşı çalışmaları başlamış ve bu aşı çalışmaları büyük ölçüde istenen süre içerisinde başarıya ulaşamamıştır. Ancak Almanya'da BioNTech şirketinin yaptığı

alışmalar, ilk sonuç veren başarılı aşı çalışmaları olarak seri üretime geçmiş ve dünyanın pek çok ülkesinden sipariş alarak COVID-19 pandemisinin etkisinin zayıflatılmasında etkin rol üstlenmiştir. BioNTech şirketinin geliştirdiği aşının çeşitli yan etkilerinin olduğu iddia edilerek aşı karşıtı uygulamalarda bir gelişme göstermiş ve pek çok insan, zorunlu olmasına rağmen aşı olmak istememiş veya bu süreci ertelemiştir (ifili, 2022; Güler & Gnaylı, 2021; Türkoğlu & Yılmaz, 2021; Z. Yıldız vd., 2021).

Aşı karşıtlığı, temelde bireylerin aşıların güvenli olmadığını veya yeterli etkiyi göstermediğini iddia ederek çeşitli şüpheler içerisinde yer alması. Böylece aktif veya pasif bir şekilde aşı olmanın karşısında yer almasını ifade etmektedir. Farklı nedenlerle ortaya çıkabilen aşı karşıtlığı, COVID-19 pandemisinde de olduğu gibi ciddi kamu sağlığı sorunlarına yol açabilen bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Tuzcu & şahin, 2022).

Genel olarak değerlendirildiğinde, aşı karşıtlığının en temelinde yatan sebeplerin yanlış bilgiler olduğu söylenebilir. Literatürde yapılan çalışmalar, aşı karşıtlarının çoğu zaman aşıya yönelik yanlış bilgilere sahip olduğunu göstermektedir. Yapılacak olan aşıların kendi sağlıklarını olumsuz etkileyebileceğini ve sağlıklarının zarar göreceğini belirten aşı karşıtları, detaylı bilgi vermek noktasında diğer bireylere oranla yetersiz kalmış ve kendi bilgilerinin yalnızca komplo teorileriyle destekleyebilmiştir (Erkekoğlu vd., 2020; Yumru & Demirkaya, 2021).

Aşı karşıtlığının yanlış bilgiler doğrultusunda gerçekleşmesinin yanı sıra bir güvensizlik ortamı üzerinden inşa edildiğini söylemek de mümkündür. Buna göre, COVID-19 aşılarının yeteri kadar testlerden geçmeden sahaya sürülmesi, aşı karşıtları için güvenin inşa edilebilmesi noktasında yeterli bulguyu ierememiştir (Yumru & Demirkaya, 2021).

Diğer taraftan, her ne kadar COVID-19 pandemisine karşı geliştirilen aşıların yeteri kadar testlerden geçmeden sahaya sürülmesi birtakım riskleri kapsıyor olsa da, kamu sağlığı amacıyla bu aşıların yapılmasının daha doğru sonuçları beraberinde getirebileceği fikri, aşı karşıtları tarafından genellikle kabul görmemiş ve komplo teorileri yeni bilgileri bastırmıştır. Komplo teorilerinin yanı sıra dini inançlar da zaman zaman aşı karşıtlarının dayandığı hususlardan biri olarak değerlendirilir. Bireyler, bazı kişisel inançları veya dini değerleri paralelinde aşının uygun olmadığını ifade ederek aşı olmayı reddetmiştir. Bu durum, COVID-19 sürecinde de geçerliliğini korumuş ve bazı gruplar inançları gereği aşı olmayı reddetmiştir. COVID-19 sürecinde aşı karşıtı gruplar önemli bir kitle haline

gelerek aşı karşıtı hareketlerin başlamasına neden olmuş ve bu nedenle daha büyük kitleleri çekebilme olanağına sahip olmuştur (Uyaroğlu vd., 2021).

Bu süreçte, pek çok ülkede aşı karşıtlarına karşı bir karşıt tez üretebilmesi amacıyla bilim akademileri çeşitli bulgular öne sürmüş ve aşının aslında sağlığa zararlı olmadığı ve yan etkilerinin de kısa sürede geçtiğı, bu nedenle bireylerin sağlıkları üzerinde kalıcı bir etki bırakmadığı bulgularını paylaşmıştır. Ayrıca küresel çapta aşı karşıtlarıyla mücadele edilebilmesi için sağlıklı ve güvenilir bilgiye erişimi teşvik etmiş ve çeşitli kanallarla ve reklamlarla sıklıkla aşının kamu sağlığı ve toplumsal bağışıklık için bir zorunluluk olduğu ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda aşı karşıtlarını ikna edebilmek için uluslararası işbirliklerinin kurulduğundan da söz edilebilir. Ülkeler arası işbirliği ve veri paylaşımı pandemi ile mücadelede önemli bir unsur olmasının yanı sıra aşı karşıtlarıyla da mücadele etme noktasında bazı faydalar sağlamış, ancak buna rağmen aşı karşıtlarının sayıları artarak devam etmiştir (Tunç & Atıcı, 2020).

Aşı karşıtlarının sayısının artmasındaki en kritik faktörün sosyal medya olduğu söylenebilir. Yapılan pek çok çalışma, sosyal medyanın aşı karşıtlılığının artmasında önemli bir rol üstlendiğini ifade etmektedir. Bu doğrultuda ilgili husus bir sonraki başlıkta detaylandırılmıştır.

2.1.1.1. COVID-19 Sürecinde Aşı Karşıtlılığının Medyatik Yansımaları

COVID-19 pandemisi, sadece sağlık alanında değil, aynı zamanda toplumun genel dinamiklerini etkileyerek bir dizi sosyal sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu sorunlardan biri de aşı karşıtlılığının sosyal medya üzerinden yayılması ve etkileşimde bulunmasıdır. Yapılan araştırmalar, özellikle Facebook, Twitter, Instagram ve YouTube gibi platformların aşı karşıtlılığı içeriğinin yayılmasında kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Sosyal medya, aşı karşıtlılığını destekleyen yankı odalarının oluşmasına ve manipülatif bilgilerin hızla yayılmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, sosyal medyanın aşı karşıtlılığını nasıl güçlendirdiğı ve bu sürecin hangi faktörlerden etkilendiğı üzerine yapılan çalışmalar, konunun karmaşıklığını ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, COVID-19 sürecinde aşı karşıtlılığının sosyal medya üzerindeki yansımalarını anlamak ve bu etkileşimi çözmek adına yapılan çalışmalar kritik bulgular içermektedir.

Aşı karşıtlığının sosyal medya aracılığıyla nasıl yayıldığı ve sosyal medya üzerinden aşı karşıtlığının ne gibi sonuçlarının olduğunu araştıran birçok çalışmadan söz edilebilmektedir. Bu çalışmaların önemli bir kısmı, COVID-19 sürecinde aşı karşıtlığının yayılmasında sosyal medya platformlarının rolüne değinirken en kritik role sahip olan platformların sırasıyla Facebook, Twitter, Instagram ve YouTube olduğu ve aşı karşıtlı içeriklerin yayılmasına zemin hazırlayan en kritik bağlamların bu platformlarda gerçekleştirildiği belirtilmiştir (Aytekin vd., 2023; Gül Ünlü & Kesgin, 2021).

Bunun yanı sıra “yankı odaları” olarak bilinen ve aynı fikirleri paylaşan kişiler arasında oluşturulan “eko odalar”, COVID-19 sürecindeki manipülatif bilgilerin hızla yayılmasında etkin rol üstlenmiştir. Yankı odaları gibi bağlamlar aracılığıyla sosyal medyada bireyler, kendi inançlarını doğrulayan içeriklere yönlendirilmiş ve farklı düşüncelerle karşılaşmaksızın aşı karşıtlığı güçlenmiştir (Özdemir, 2021).

Yapılan çalışmalarda Yankı odalarında pek çok manipülatif içeriklerin söz konusu olduğu, sahte bilgiler, yanıltıcı başlıklar ve düşük kaliteli içeriklerle kullanıcıların yanlış bilgilendirildiği ifade edilmektedir. Sosyal medya gruplarının bir diğer rolü ise komplo teorilerinin yayılmasını kolaylaştırmasıdır. Çeşitli komplo teorilerine zemin hazırlayan platformlar, COVID-19 döneminde aşı karşıtlığının güçlenmesine katkı sağlamıştır. Dolayısıyla, sosyal medyanın COVID-19 sürecinde aşı karşıtlığını yükseltmekteki en kritik rollerinin grup kimliği, manipülatif içerik, yankı odası, algoritma etkisi ve bilgi kirliliği gibi faktörlere dayandığı görülmektedir (Değer, 2022; Kuş, 2022; Yelsiz & Çalışkan Söylemez, 2023).

Sosyal medyada aşı karşıtlığını savunan gruplar üzerinde yapılan çalışmaların bir kısmı, bu gruplarda sağlık otoriteleri ve bilim insanları tarafından yapılan yayınların oldukça az sayıda paylaşıldığının altını çizmektedir. Dolayısıyla yanıltıcı içeriklerin ağırlığının yanı sıra karşıt görüşteki içeriklerin eksikliği, COVID-19 sürecinde aşı karşıtlığının artmasındaki en önemli nedenler arasında sıralanabilmektedir (Zimmerman vd., 2023).

Bu süreçte bilgi kirliliğine paralel olarak aşı karşıtlığına yönelik kampanyalar gerçekleştirilmiş ve sosyal medya aracılığıyla ünlü kişiler ve fenomenler, aşı karşıtlığını yaymışlardır. Fenomenlerin aşı karşıtlığında etkin rol almaları, yanıltıcı bilgilerin yayılmasını kolaylaştırmıştır. Bu nedenle, beklenenden daha fazla insan, COVID-19'a karşı bağışıklık kazanmaya yönelik olarak geliştirilen aşıları olmamıştır (Pakkan, 2021).

Sonuç olarak, aşı karşıtlığının kaynağında yanlış bilgiler, güvensizlik ortamı ve kişisel inanç sistemleri gibi faktörler etkili olmuştur. Bilim akademilerinin ve sağlık otoritelerinin çabalarına rağmen, aşı karşıtlığı hala önemli bir sorun olarak sahada yer almaya devam etmektedir. Bu durumu aşabilmek amacıyla sağlıklı ve güvenilir bilgiye erişimi teşvik etmek, bilimle ilgili doğru bir anlayışı yaymak ve uluslararası işbirliklerini güçlendirmek gerekmektedir. Diğer taraftan aşı karşıtlığını anlamak ve bu konuda etkili bir mücadele yürütmek, sadece bilimsel çözümlerle değil, aynı zamanda toplumun duygusal ve kültürel bağlamını da dikkate alarak gerçekleştirilmelidir.

2.1.1.2. Covid-19 Sürecinde Infodemi ve Ahlaki Panik Ekseninde Aşı Karşıtı Sosyal Medya İçerikleri

Yapılan çalışmaların önemli bir bölümü, infodemi ile sosyal medya arasındaki ilişkilerin giderek güçlendiğine vurgu yaparken, COVID-19 sürecindeki aşı karşıtlığı olgusu da bu süreçle paralel bir biçimde dramatik bir şekilde infodemi içeren bir etkeni ifade etmektedir. Bu yayılma sürecinde sosyal medyanın önemli bir aktör rolünü üstlendiği açıklanırken, COVID-19 pandemisine ilişkin infodeminin önemli bir bölümünün aşı karşıtlığı içeriğine sahip olduğu belirtilmiştir. Komplo teorileri ile şekillenen aşı karşıtlığı, vücuda çip yerleştirme, kısırlık yaratma, kansere zemin hazırlama, doğrudan öldürme veya bebek düşürme gibi başlıklar altında yer alabilmektedir. Bu tür komplo teorileri ile güçlenen aşı karşıtlığı, COVID-19 sürecinde sosyal medyayı en etkin mecra olarak değerlendirmiş ve aşı karşıtı grupların bir araya geldiği, bu tür yanlış bilgileri birbirleriyle paylaşarak pekiştirdiği bir ortamı meydana getirmiştir (Irak, 2022).

Sosyal medyada ortaya çıkan infodemi terimi, kamunun daha sonrasında yaptığı düzeltmelerin etkisinin zayıflamasına yol açmıştır. Skafle ve arkadaşları (2022) da bu konuya değinerek Covid-19 sürecindeki gibi yeniden bir sürecin deneyimlenmemesi için sağlık otoritelerinin öncelikli olarak doğru bilgiyi paylaşma gayretinde olmasını vurgulamaktadır. Böylece ileri doğru ketleme durumunun dezavantajı, bir avantaja çevrilerek sonraki yanlış bilgilerin daha kısa sürede unutulabilmesinin mümkün olabileceği ifade edilmektedir (Irak, 2022).

Zimmerman ve arkadaşları (2023) tarafından yapılan diğer bir çalışmada ise Covid-19 pandemisinde aşı karşıtı olan bireylerin genellikle gelecek kaygısı yaşadığına dikkat çekmiştir. Buna göre; aşının gelecekte ne gibi yan etkileri olabileceğini bilmediklerini

ifade eden katılımcılar, çeşitli komplo teorilerini bir neden olarak açıklamış ve böylece infodeminin etkisinde oldukları keşfedilmiştir. Zimmerman ve arkadaşlarının yaptığı bu çalışmada infodemiye inanmanın bir diğer yönü olarak bilgi eksikliğine atıfta bulunulmuş ve bireylerin sağlık otoriteleri tarafından yeterince bilgilendirilmemesine paralel olarak aşı karşıtı olduğu öğrenilmiştir.

Literatürdeki farklı çalışmalarca bu sonuçların desteklendiği de görülmektedir. Covid-19 sürecinin güç kazandığı 2020 yılı içerisinde aşı çalışmalarının başlamasıyla birlikte sağlık otoritelerinin bilinçlendirme faaliyetlerine önem vermesi gerektiğini belirten çalışmalar, bu sürecin infodemiyle pekiştiğini, bu nedenle insanların aşı olmaya başladığı dönemde zaten aşı karşıtlığının oldukça güçlü bir konumda olduğu açıklanmıştır (Pierri vd., 2022).

Wilson ve Wiysonge (2020) ise infodemi, sosyal medya ve aşı karşıtlığına oldukça farklı bir perspektiften yaklaşmıştır. Yapılan bu çalışmada sosyal medyada yabancı kaynaklardan veya yabancı kullanıcılardan edinilen infodemilerin aşı karşıtlığını %15 oranında artırabildiği keşfedilmiştir.

Covid-19 sürecinin hemen öncesinde gerçekleştirilen bir diğer çalışmada ise küresel çapta aşı karşıtlığının daha çok bağışıklığa zarar verdiği endişesiyle mevcut olduğu belirtilmiştir. Yapılan bu çalışmada aşı karşıtı ebeveynlerin çocuklarının daha düşük bağışıklığa sahip olduğu, ancak yine de ebeveynlerin aşıya karşı olumsuz tutumlarının değişmediği gözlenmiştir. Sosyal medyadan edindikleri bilgilerin değişmesine karşı direnç gösteren ebeveynlerdeki bu durum, aşı karşıtlığının diğer pek çok tutum gibi oldukça istikrarlı olduğunu ve değişmeye karşı dirençli olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla dezenformasyona karşı erken bilinçlendirme çalışmalarının aşı karşıtlığını engellemekte en önemli pay sahibi olabileceği değerlendirilmiş, diğer metotların görece daha az etkili olabileceği belirtilmiştir (Carrieri vd., 2019).

İlgili bulgular, infodemi, aşı karşıtlığı ve sosyal medya arasındaki ilişkiyi güçlü bir şekilde desteklemektedir. Bu doğrultuda her bir konseptle ilişkin araştırmalar ve kamu düzenlemelerinin ancak üç değişkeni de bir arada değerlendirmesiyle sağlıklı bir sonuca ulaşması mümkündür

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM VE BULGULAR

3.1. Araştırmanın Yöntemi

3.1.1. Metot

Nitel araştırmalar, verilerin niceliğinden çok niteliğine odaklanan ve bu yönüyle derinlemesine analizi mümkün kılan bir araştırma metodunu oluşturmaktadır. Etnografik çalışmalar, bireysel görüşmeler veya odak grup görüşmeleri şeklinde yürütülebilen nitel araştırmalar, verilerin muhtemel esnekliği, sahada gömülü olan değişkenlerin ortaya çıkarılabilmesi ve pratikten teoriye doğru giden sağlıklı sosyal politikaların oluşturulabilmesi için pek çok araştırmacı tarafından benimsenmekte ve keşfedici yönü vurgulanmaktadır (Baltacı, 2018). Nitel araştırmaların keşfedici niteliklerinin olması, genel olarak belirli değişkenlerin altında yatan dinamikleri ortaya çıkarma özelliğiyle ilişkilidir. Uygulanan her bir nitel desen, her ne kadar araştırmacının öznelliğini içermesi nedeniyle sınırlılıklara sahip olsa da sonraki araştırmacılara araştırılmaya değer yeni değişkenler türetebilmektedir (Creswell, 2016).

Bu çalışmada da nitel araştırmanın keşfedici yönüne vurgu yapılarak pratikte yer alan olgu ve fenomenlerin ne tür bir ilişkisellik özelinde ilerlediği ve bu süreçte hangi değişkenlerle yakından ilişkili oldukları keşfedilmek istenmiştir. Buna paralel olarak niceliksel bulgudan ziyade verilerin niteliğinin önemli olduğu mevcut çalışmada insanların aşı karşıtlığı düşüncesinde ahlaki paniğin ve infodeminin yerinin tartışılması ve Twitter uygulaması üzerinden ifade edilen kullanıcı düşüncelerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Sözü edilen araştırma amacını en iyi yansıtabilecek bağlamın nitel araştırma olduğu ve nitel araştırma yaklaşımlarından da doküman analizinin süreci çözümleyebilecek desen olduğu düşünülmüştür (Braun & Clarke, 2019; Creswell, 2016).

Doküman analizi, nitel araştırma yaklaşımlarından biri olarak yapılan görüşmelerin, eserlerin, kaynakların, otobiyografilerin veya diğer türden metinlerin üzerinde durduğu olguların ortaya çıkarılmasını sağlamaktadır. Bu süreç, genel olarak sayısal verilerin biraz daha önemli olduğu ve en çok değinilen konulara yönelik başlık modellerinin açığa çıkarıldığı betimsel analiz veya daha derinlemesine bağlamların keşfedilerek nitel ilişki analizlerinin mümkün olduğu betimsel analizi şeklinde gerçekleştirilebilmektedir. Bu çalışmada da X (Twitter) kullanıcılarının ifadelerinden aşı karşıtlığı, ahlaki panik ve infodemi bağlamlarının keşfedilmek istenmesi, sayısal verilerden ziyade ilişki dinamiklerinin ortaya konulmasını gerektirmiştir. Böylece nitel araştırma desenlerinden olan doküman analiziyle yürütülen çalışmada betimsel analiz tekniğinden yararlanılarak süreç tamamlanmıştır (Berg, 2000).

3.1.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bu çalışmada, Türkiye'deki aşı karşıtlarının düşünce sistemlerinin, sosyal medya üzerinden ahlaki panik ve infodemiyle nasıl ilişkilendiğinin çalışılması, araştırma evreninin Türkiye'deki aşı karşıtları olarak belirlenmesini mümkün kılmaktadır. Diğer taraftan Türkiye'deki aşı karşıtlarının sosyal medyadaki tutum ve davranışlarının araştırmaya içerilmesi, sosyal medya kanallarından biri üzerinden çalışmayı gerekli kılmıştır. Araştırmacı, bu bağlamda X (Twitter) uygulamasını tercih etmiş katılımcı görüşlerinin erişilebilir bir biçimde olması ve veri çekmenin görece daha kolay olması gibi avantajlara bağlı olarak X'ten tweet çekerek örneklem belirlenmiştir. Bu noktada araştırmacı, aşı karşıtlarının X üzerinden kullandığı beş hashtag'de (#Aşımobbingisuçtur, #asıyahayır, #asıolmakobayolma, #asıdegilbiyolojiksilah, #asıolmayacağım) toplam 150 tweet analiz sürecine dâhil edilerek araştırmanın örneklem grubunu oluşturmuştur. Beş hashtag üzerinden seçilerek toplanan tweet süreci, verilerin nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan amaçlı örneklemeğe uygun olarak toplandığını göstermektedir. Amaçlı örnekleme, araştırmacının rastgele dağılımdan ziyade doğru veriye ulaşabilmek için veri elde etme sürecinde aktif olarak rol almasını gerektirmektedir. Bu doğrultuda araştırmacılar, tipik verilere değil, kendilerine en doğru veriyi sağlayabilecek kaynaklara erişmeye çalışmaktadır. Bu çalışmada da araştırmacıyı çalışmanın amacını gerçekleştirmeye götürecek beş hashtag'in belirlenmesi ve verilerin bu hashtag'ler

üzerinden araştırmaya dâhil edilmesi, amaçlı örneklemenin benimsenen örneklem seçme yöntemi olduğunu doğrulamaktadır (Baltacı, 2018).

3.1.3. Veri Toplama Süreci

Veri toplama sürecinde araştırmacı, öncelikli olarak X uygulamasını tarayarak kendisine en uygun olabilecek hashtag'leri taramıştır. Biontech aşısının, Covid-19'a karşı çıkan ilk aşı olması, diğer pek çok olgunun bir öncülü olarak aşı karşıtlığının genellikle bu aşı üzerinden ifadesini gerektirmiş, bu doğrultuda araştırmanın veri toplama sürecinde yalnızca Biontech aşısına yönelik veriler toplanmıştır. Belirlenen beş hashtag üzerinden araştırmanın kapsamına uygun olarak Biontech aşısının Türkiye'de uygulanmaya başladığı ilk üç aylık dönem olan 24 Mart 2021 – 24 Haziran 2021 tarihleri aralığında atılan tweet'ler manuel olarak kontrol edilmiş ve araştırmanın amacına uygun olmayan içerikte bulunan, bot kullanıcılar tarafından atılan, argo ifadeler içeren veya yanıltıcı içerikli olan tweet'ler elimine edilmiştir. Kalan tweet'ler yeniden sayılarak eksik kalan bölümler 150'ye tamamlanıncaya kadar araştırmacı süreci yenilemiştir. Söz konusu 150 tweet'in verilerin doygunluğa erişmesi için yeterli kabul edilmesi neticesinde de verilerin analizi sürecine geçilmiştir.

3.1.4. Verilerin Analizi

Araştırmacı, verilerin analizi sürecinde aşağıdaki basamaklara uygun şekilde hareket etmiştir:

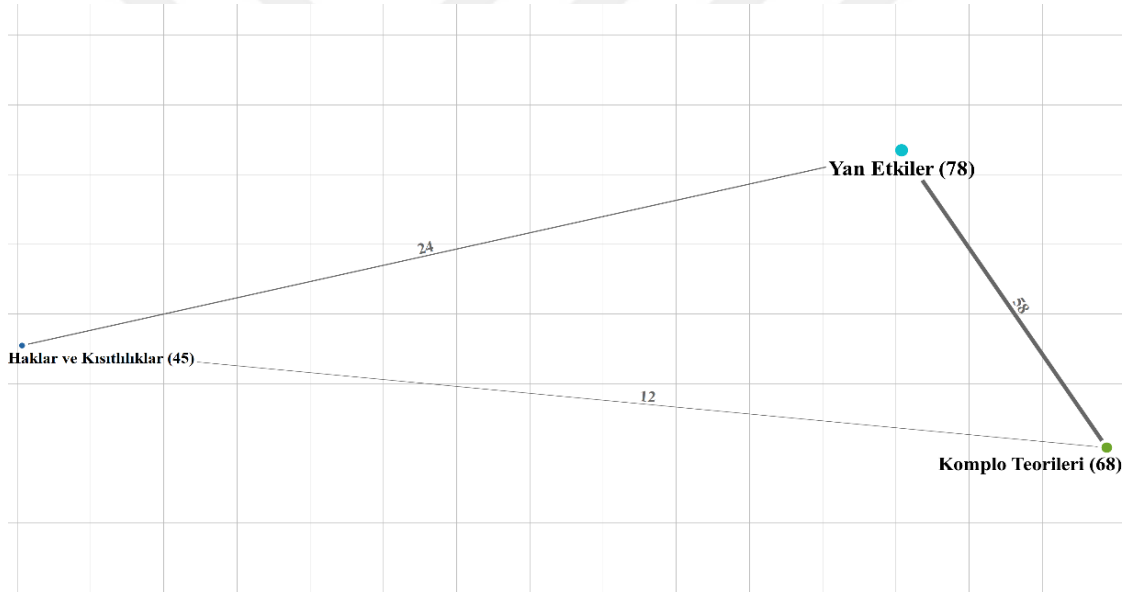
1. Toplanan 150 tweet bir Microsoft Word belgesine kaydedilmiştir.
2. Microsoft Word belgesindeki tweetler, hashtag'lere uygun olarak ayrıştırılmış, böylece beş ayrı Microsoft Word belgesi elde edilmiştir.
3. Her bir belge, MAXQDA Pro 20.3.0 programına aktarılmıştır.
4. Veri setleri okunarak uygun kodlar ve kümeler oluşturulmuştur.
5. Birbiriyle ilişkili olabilecek olan kodlar bir araya getirilerek üst temalar oluşturulmuştur.
6. Matris ve haritalandırma seçenekleriyle oluşturulan kodlar arasındaki ilişkisellikler ve her bir kodda değinilen kelime sıklıkları analiz edilmiştir.
- 7.

3.2. Bulgular

Yapılan betimsel analizde öncelikli olarak alt temalar oluşturulmuş, ardından alt temaların birbiriyle ilişkileri üzerinden ana temalara ulaşılmıştır. Bu doğrultuda toplamda üç ana temanın olduğu gözlemlenmiştir. Bu temalar sırasıyla; komplo teorileri, aşırıya bağlı yan etkiler ve haklar ve kısıtlılıklar olarak tasnif edilmiştir.

Yan etkilere ilişkin ana temada ağırlıklı olarak Covid-19 aşılarının olası yan etkilerinin tartışıldığı tweetler yer alırken komplo teorilerinde ise makro politikalar üzerinden yapılar değerlendirmeler yer almaktadır. Haklar ve kısıtlılıklar teması ise Covid-19 pandemisi boyunca getirilen yasak ve kısıtlılıkları içermektedir.

Şekil 4.1. Nitel araştırma temaları ve temaların ilişkisellik düzeyleri

Şekil 4.1, oluşturulan ana temaları ve bu ana temalar arasındaki ilişki düzeylerini göstermektedir. Buna göre; ahlaki paniğe ilişkin olgular ağırlıklı olarak aşının yan etkilerine bağlı olarak gerçekleşirken bunu ikinci olarak komplo teorileri izlemektedir. Haklar ve kısıtlılıklar ise tweetlerde diğer temalara görece oldukça az sayıda değinilen bağlamı teşkil etmektedir.

Temalar ilişki katsayıları düzeyinde yorumlandığında ise mevcut tweetlerin daha çok yan etkiler ve komplo teorilerini bir arada içerdiğini ve ahlaki paniğe yönelik söylemlerin bu iki ana tema üzerinden şekillendiğini göstermektedir. Buna göre Covid-19 aşılarının olası

yan etkilerinin planlı bir biçimde gerçekleştirildiği ve bunun makro politikaların bir gereği olarak yapıldığı düşüncesinin yaygın olduğu görülmektedir. Bu olgu, infodemiye yönelik de bir noktaya işaret ederken infodemi ile ahlaki panik bağlamlarının birlikte hareket ettiğine dair kritik bulguları kapsamaktadır.

Diğer taraftan haklar ve kısıtlılıklar temasının ise yan etkiler temasıyla daha çok ilişkili olduğu gözlenmektedir. Buna paralel olarak yan etkilere yönelik ahlaki panik durumunun bir nebze bu durumu hak ve yasak çerçevesinde ele aldığı söylenebilmektedir. Komplo teorileri ile haklar ve kısıtlılıklar temasında ilişkinin ise daha düşük güçte bir merkezde yer aldığı görülmektedir. Bu çerçevede araştırmanın bulguları daha çok komplo teorileri ve yan etkiler ekseninde ortaya çıkmış ve her üç ana tema da kendilerini oluşturulan alt temalara uygun bir biçimde detaylandırılmıştır.

Buna ek olarak ilgili tweet'lerin taranması sürecinde kullanılan beş hashtag'in de söz konusu üç tema etrafında farklı yapısal özelliklere paralel olarak ayrıştığı söylenebilmektedir. Buna göre; #Aşımobbingisuçtur, #asıyahayır ve #asıolmakobayolma hashtagleri için "Yan Etkiler" ve #asıdegilbiyolojiksilah ve #asıolmayacağım hashtagleri için ise "Komplo Teorileri" en yaygın ifade edilen içeriklere işaret etmektedir.

Şekil 4.2. Araştırma temalarının hashtag matrisi

Kod Sistemi	asıdegilbiyolojiksilah	asıolmakobayolma	Asıolmayacağım	Asıyahayır	Aşımobbingisuçtur
▼ Komplo Teorileri					
Küresel Düzenin Yeniden İnşası					
Yanlış İstatistikler					
▼ Yan Etkiler					
▼ Semptomlara Yönelik Tutumlar					
Sahte Semptomların Üretilmesi					
Semptomların Abartılması					
Denek Olma Düşüncesi					
Ölüm Oranları					
▼ Haklar ve Kısıtlılıklar					
Maske Takma Zorunluluğu					
Aşı Zorunluluğunu Kabul Etmeme					
Eğitime Katılımda Aşı Olma Zorunluluğu					
Kamu ve Özel Sektörde Aşının Zorun					
Sosyal Yaşama Yönelik Kısıtlamalar					

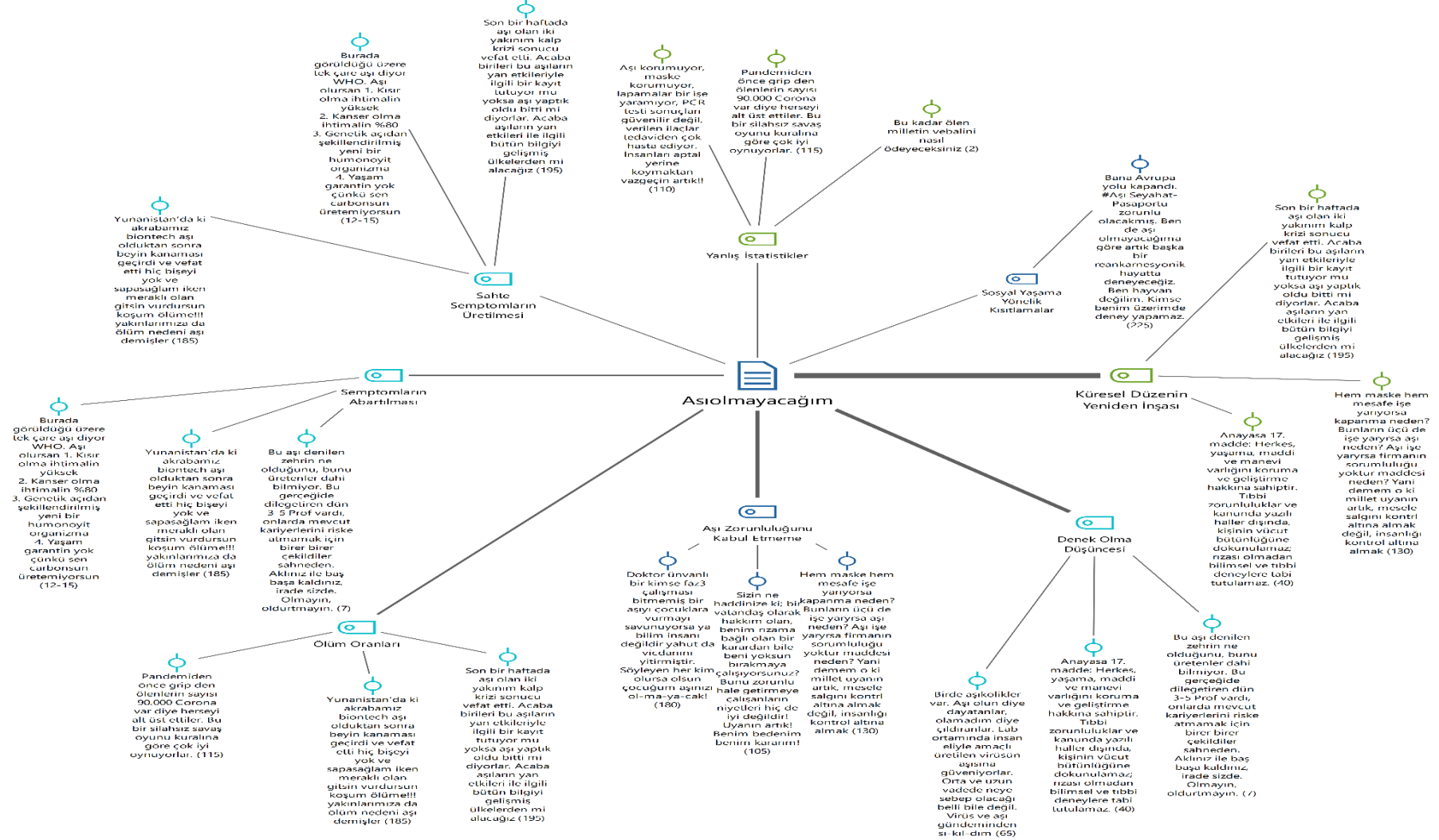
Şekil 4.2’den elde edilen diğer bir bağlam ise “Haklar ve Kısıtlılıklar” temasının herhangi bir hashtag özelinde en yüksek matris değerine sahip olmamasıdır. Buna karşın #asımobbingisuçtur hashtag’i özelinde diğer hashtag’lerden daha fazla içeriğe sahip olması, suç ile “haklar ve kısıtlılıklar” temasının görece daha ilişkili bir alanı teşkil ettiğini göstermektedir.

Araştırmada ayrıca ilgili hashtag’ler ile alt temalar düzeyinde de bir haritalandırma yapılmıştır. Bu durum, her bir hashtag özelinde üzerinde durulan konseptlerin daha detaylı bir görünümünü mümkün kılmakta ve hashtag ile atılan tweetlerin ilişkisini yorumlamayı kolaylaştırmaktadır.

Şekil 4.3, #asıolmayacağım hashtag’inin alt temalara göre tematik analizini betimlemektedir. Buna göre; #asıolmayacağım hashtag’i ile tweet atan kullanıcılar, en çok küresel düzenin yeniden inşa edilmeye çalışıldığı vurgusunu yapmaktadır. Bunu ise ikinci olarak denek olma düşüncesi takip etmektedir. Buna göre; #asıolmayacağım hashtag’inde kullanıcılar, Covid-19 ile canlarına açıkça kast edildiğini ifade etmekte ve ahlaki panik, toplumun yok edilmesi düşüncesi üzerinde şekillendirilmektedir. Bu hashtag ile “din”, “ırk”, “Müslümanlık”, “ortadan kaldırma”, “yok etme” ve “genetik” ifadelerinin sıkça bir araya geldiği gözlenmektedir. Dolayısıyla ahlaki panik olgusunun, Covid-19 aşısının genetiği değiştiren ve bazı toplumları yok etme amacına hizmet eden bir araç olduğu düşüncesi ile şekillendiği, bu noktada herhangi bir kanıt bulunmamasına rağmen büyük bir kitlenin bu ahlaki panik etrafında Covid-19 aşısı olmak istemediği belirlenmiştir.

Bu noktadaki diğer bir husus ise #asıolmayacağım hashtag’inde aşı olma zorunluluğunun kabul edilmemesidir. Canlarına açıkça kast edildiğini düşünen kullanıcılar, aşı olmanın bir zorunluluk olamayacağını belirtmiş, kendi genetik yapılarının değiştirilmesine böylece müsaade etmeyeceklerinin altını çizmiştir. Ahlaki paniğin söz konusu olduğu durumlarda infodemiye daha kolay bir biçimde inanıldığını düşündüren bu bulgular, ahlaki panik ile infodemi ilişkisine de güçlü bir atıfta bulunmaktadır.

Şekil 4.3. #asıolmayacağım hashtaginin kod haritası

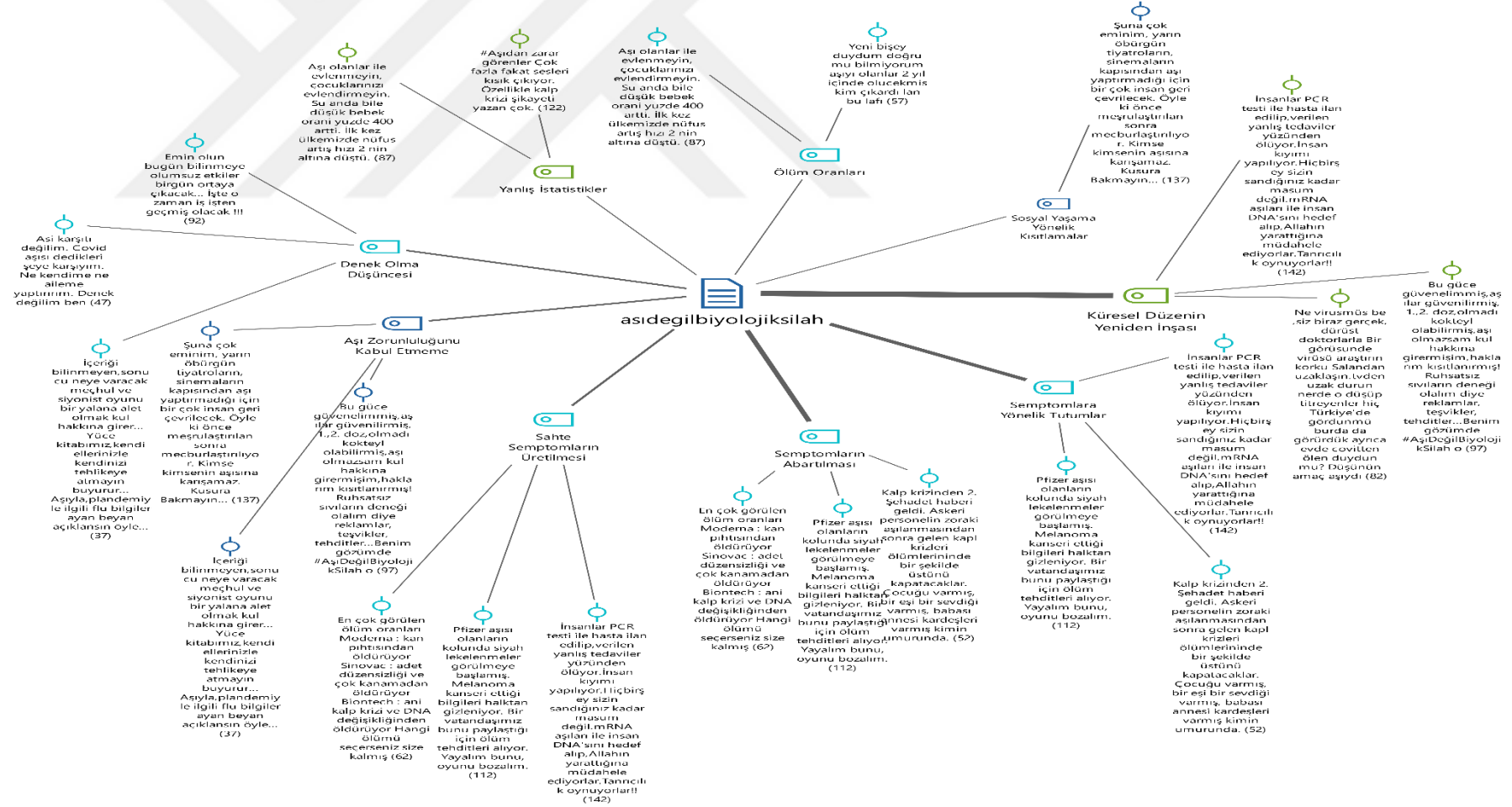

#asıdegilbiyolojiksilah hashtag'i üzerinden yapılan değerlendirmede de benzer sonuçların ortaya çıktığı söylenebilmektedir (Şekil 4.4). Ek olarak #asıdegilbiyolojiksilah hashtag'i üzerinde yapılan tematik analiz, denek olma düşüncesinin yanı sıra yan etkilerin diğer bir alt teması olarak semptomların olumsuz etkileri üzerinde durulduğunu da göstermektedir. Dolayısıyla “biyolojik silah” veya “silah” kavramlarıyla ilişkili olarak yan etkilerin çeşitli göstergelerine vurgu yapıldığı ilgili hashtag üzerinde yapılan analizin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

#asıdegilbiyolojiksilah hashtag'yle tweet atan kullanıcılar, semptomları da abartarak ifade etmektedir. Buna göre; infodeminin diğer bir görüngüsü olarak mevcut semptomları görüldüğünden daha fazla göstererek veya farklı hastalıkların semptomları, kronik rahatsızlıkların belirtileri ve kulaktan duyma vakaların aşı sonrası deneyimleri gibi nedenlere bağlı olarak Covid-19 aşılarının insanlara zarar verdiğine değinilmiştir.

Aşıyı biyolojik bir silah olarak değerlendiren kullanıcılar, Covid-19 aşılarının her birinin benzer amaçlara hizmet ettiğini belirterek bu noktada herhangi bir aşı ayırımı yapmadıklarını da vurgulamaktadır. Dolayısıyla ahlaki panik konusu, Covid-19 aşılarının tamamına genellenerek aşı karşıtlığının genelgeçer bir odağının olmasını sağlamış görünmektedir.

Şekil 4.4. #asıdegilbiyolojiksilah hashtag'inin kod haritası

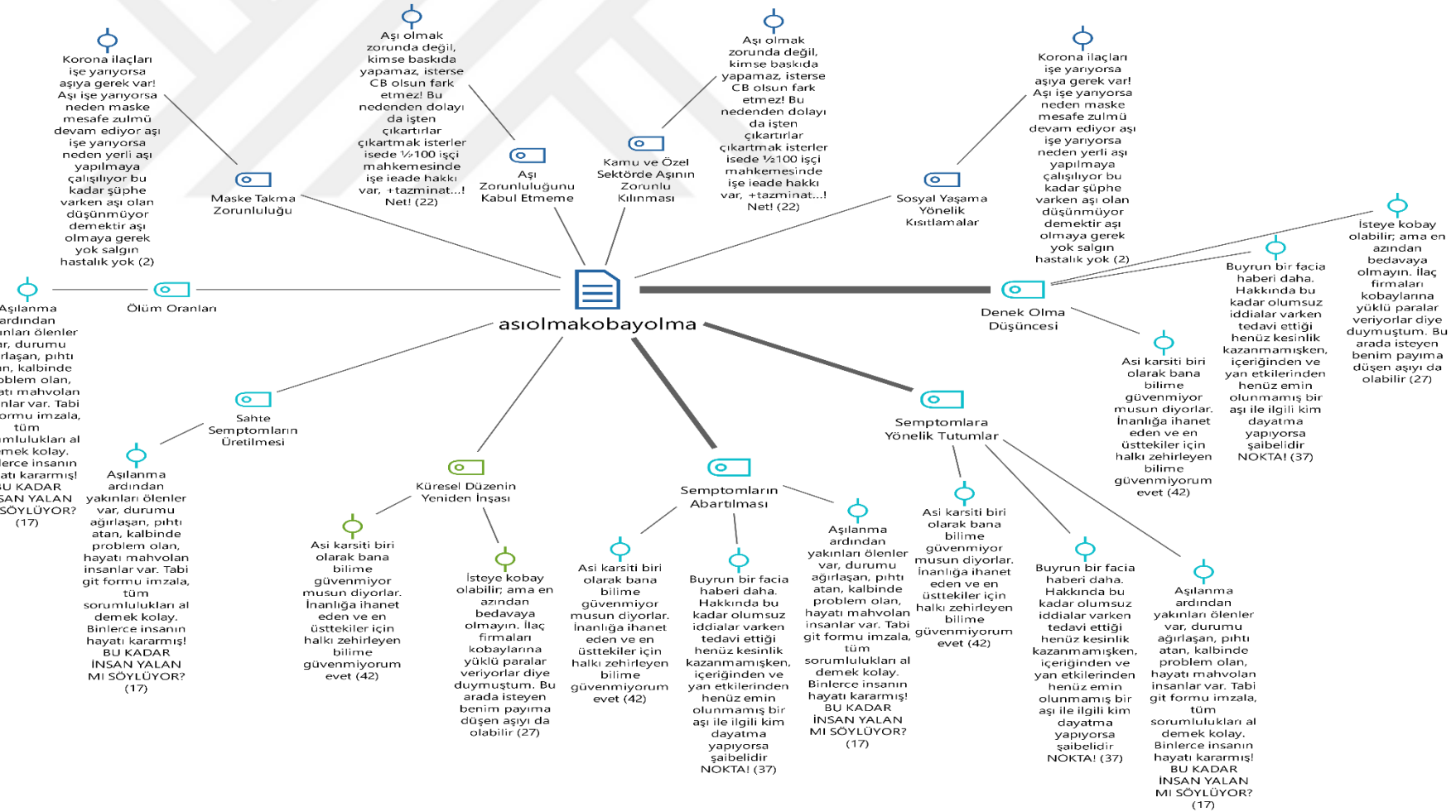

Yukarıdaki iki hashtag'den farklı olarak #asılmakobayolma hashtag'inde temel ağırlığın denek olma düşüncesi etrafında şekillendiği gözlenmektedir (Şekil 4.5). Kullanıcılar, kendilerini kobay gibi hissettiklerini ifade ettikleri bu hashtag'de, Covid-19 aşısının çeşitli yan etkileri olduğu üzerinde durularak birçok semptomun bulunduğu, bu semptomların yeterince araştırılmadığı ve buna bağlı olarak kronik çeşitli rahatsızlıkların ortaya çıkabildiği söylenmiştir.

İnfodemiler nedeniyle kullanıcıların pek çoğu, aşıya bağlı semptomlara vurgu yaparken bu noktada semptomların da önemli ölçüde abartıldığı izlenimi edinilmiştir. Nitekim münferit vakalar üzerinden kalp krizi, ağrılar, çocuk düşürme ve kanser gibi pek çok rahatsızlığın istatistiklerinde artış oranlarının olduğu iddia edilmiş ve bunun asıl nedeninin Covid-19 aşıları olduğu belirtilmiştir.

Özellikle kullanıcıların çevrelerinde gerçekleşen rahatsızlık ve ölüm vakalarının büyük ölçüde Covid-19 aşılarıyla ilişkilendirildiği görülmektedir. Dolayısıyla ahlaki paniğin, bireylerin kendi çevrelerinde bazı vakalara şahit olma, bu tür semptomların sosyal medyada olabileceğini belirten çeşitli hesapları görme ve bu iki örneği ilişkilendirme şeklinde ilerlediği görülmektedir.

Diğer taraftan mevcut #asılmakobayolma hashtag'i ile elde edilen bulgular, ahlaki paniğin sosyal medya üzerinden infodemiler çerçevesinde ilerlediğine yönelik kritik bulgular içermektedir.

#asıyahayır etiketi, Covid-19'a karşı genel bir yaklaşımı ifade etmektedir ve diğer bağlamlardan ayrı bir öneme sahiptir (Şekil 4.6). Bu etiket altında; en çok semptomlar üzerinde durulsa da, komplo teorileri ve ölüm oranları hakkında da çeşitli görüşler yer almaktadır.

Kullanıcılar, Covid-19 hakkındaki düşüncelerinde kendilerini deney konusu olarak gördüklerini belirtirken, #asıyahayır etiketi aynı zamanda, infodemi yüzünden ölüm oranlarının abartıldığını ve insanların bu abartıya geniş ölçüde inandığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, semptomlara dair olumsuz yaklaşımlar, semptomların ve ölüm oranlarının abartılması, #asıyahayır etiketinde birbirleriyle sıkı bir şekilde bağlantılı alt temalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

#asıyahayır etiketinde dikkat çeken başka bir nokta ise, kullanıcıların bu etiketle daha aktivist bir tutum sergilemiş olmalarıdır. Deney konusu olmayı reddetme, kendilerini denek olarak görmek, Covid-19 aşısının gelecekteki olası ölümlere yol açabileceğini düşünmek ve hastalıkların sayısının artabileceği gibi yan etkilere odaklanan kullanıcılar, aşının zorunlu olmasının bir hak ihlali olduğunu dile getirmiş ve aşı zorunluluğuna karşı çıkmayı da bu bağlamda ifadelerine dahil etmişlerdir.

Ek olarak, #asıyahayır etiketi kapsamında komplo teorilerinin yaygın bir şekilde ele alındığını belirtmek mümkündür. Bu, #asıyahayır etiketinin diğer etiketlerden farklı olarak, tüm tema ve alt temaların bütünleşik bir şekilde ele alındığı ve bu nedenle etiketin genel olarak aşı karşıtlarına hitap ettiği sonucunu doğurmaktadır.

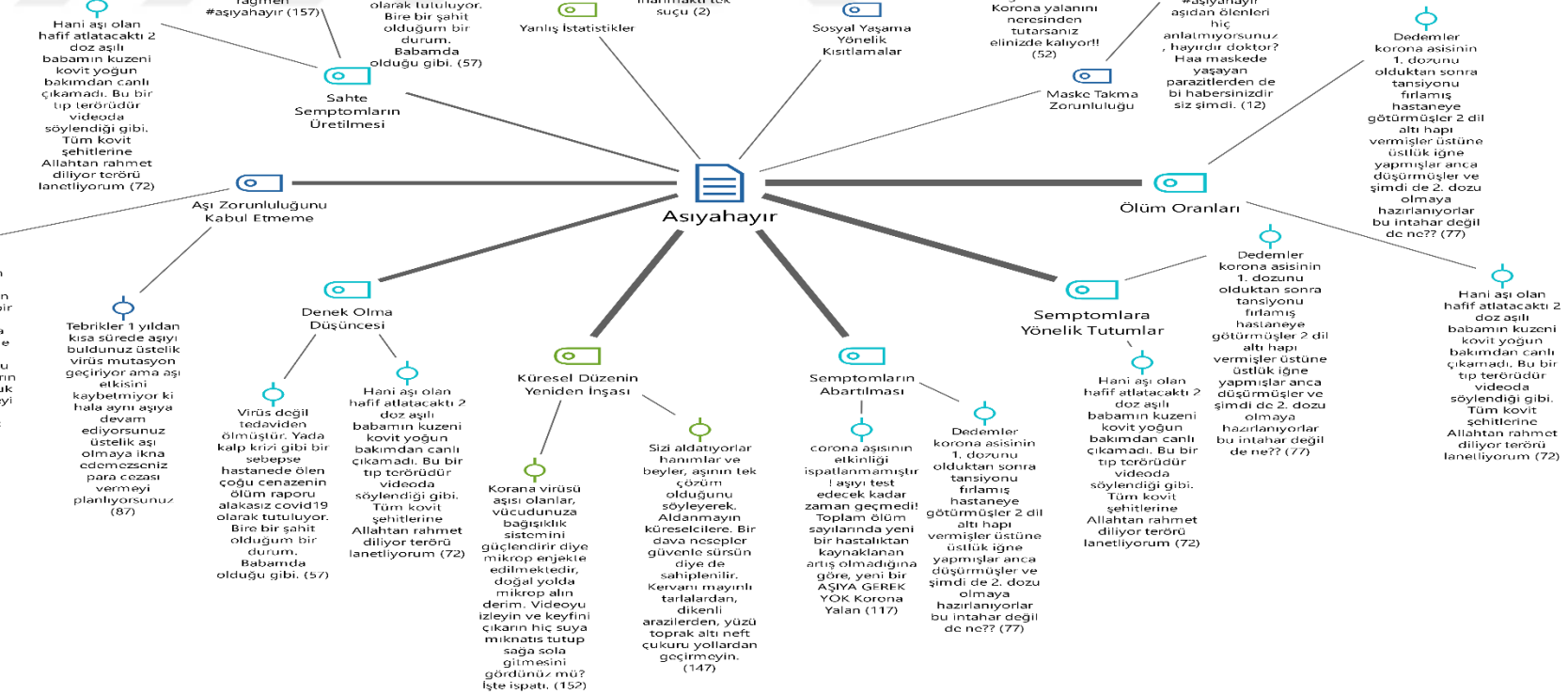
6. #asıyahayır hashtag' i kod haritası

```
graph TD; A((Sağlıklı kişi içeriği)) --> B((Virüs değil öldürmüştür. Yada kalp krizi gibi bir sebepten hastanede ölen çoğu cenazenin ölüm raporu alakasız covid19)); B --> C((Kendini ve doğmamış bebğini korumak istedi. 2 tane covid aşısı oldu. Çocuğu ölü doğdu. Hükümetine, sağlık bakanlığına, dsö ye medya ya yinelenen mesajlar));
```

Sağlıklı kişi içeriği bilinmeyen faz 3 ü yapılmamış bir sıvı yı neden olmak için bu kadar çaba gösterir. Yan etkilerinin arasında ölüm yazmasına

Virüs değil öldürmüştür. Yada kalp krizi gibi bir sebepten hastanede ölen çoğu cenazenin ölüm raporu alakasız covid19

Kendini ve doğmamış bebğini korumak istedi. 2 tane covid aşısı oldu. Çocuğu ölü doğdu. Hükümetine, sağlık bakanlığına, dsö ye medya ya yinelenen mesajlar

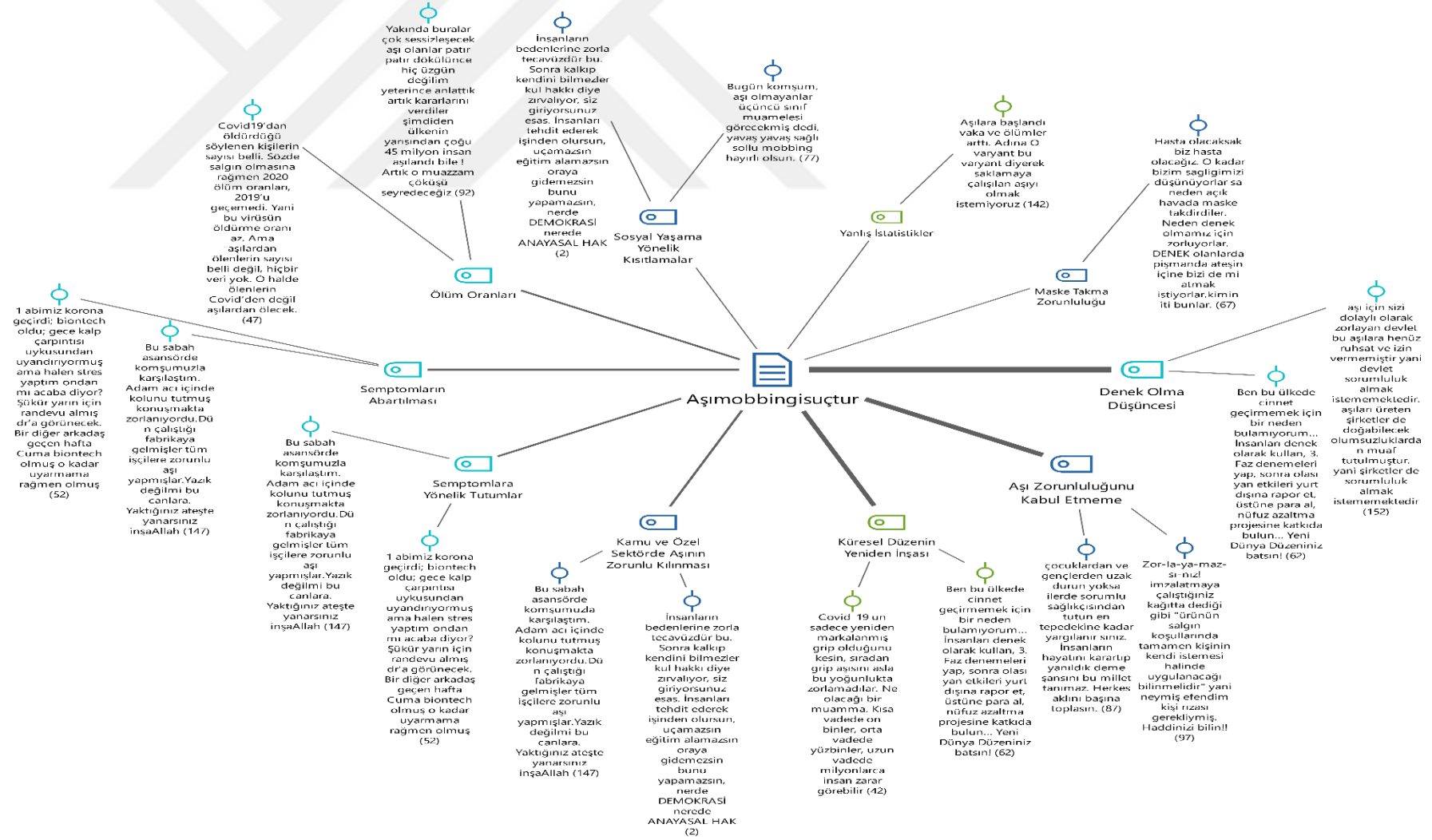

#asimobingisuçtur etiketi, çalışmada incelenen beşinci etiket olarak, haklara yönelik atıfların daha sık yapıldığı bir bağlam sunmaktadır. Şekil 4.7'den elde edilen bulgular, diğer etiketlerde olduğu gibi, burada da denek olma düşüncesi ve komplo teorilerinin öne çıktığını gösterirken, aynı zamanda #asimobingisuçtur etiketi altında kamu ve özel sektörde aşının zorunlu tutulmasına yönelik belirgin bir tepkinin varlığını ortaya koymaktadır.

Özellikle kamu ve özel sektörde aşı olmanın zorunlu hale gelmesi, aşı karşıtlarının dikkatini çekmekte ve tepkilerini toplamaktadır. #asimobingisuçtur etiketi, bu tepkilere ışık tutan önemli bir etiket olarak kabul edilebilmektedir.

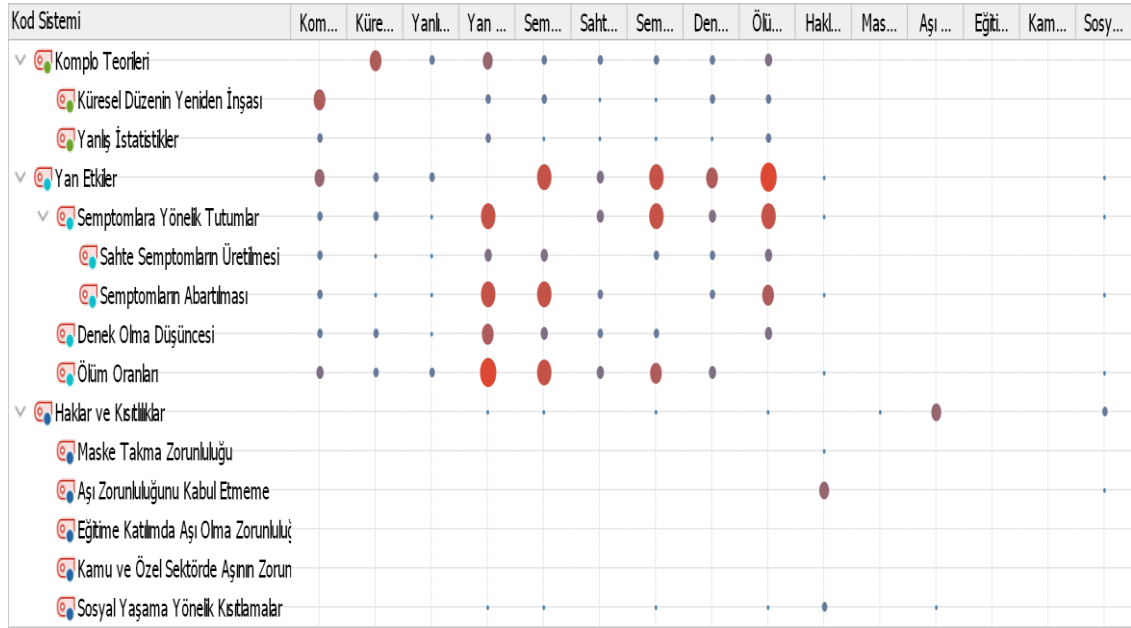
Gerçekten de aşı karşıtları, diğer etiketler kapsamında genellikle aşı karşıtı tutumlarını daha az hak temelli bir şekilde ifade ederken, #asimobingisuçtur etiketi altında “haklar ve sınırlılıklar” temasının daha yoğun bir içeriğe sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle, #asimobingisuçtur etiketi için “suç” ve “hak” gibi kavramların bir arada sıkça zikredildiğini belirtmek mümkün hale gelmektedir.

Şekil 4.7. #asimobingisuçtur hashtag'i kod haritası

Araştırmada değerlendirmeye tabii tutulan hashtag'lere ek olarak oluşturulan tema ve alt temaların kendi içerisinde de güçlü ilişkilerin olduğu gözlenmiştir. Buna göre; özellikle “komplo teorileri” ile “yan etkiler” arasında olduğu görülen ilişki alt temalar düzeyinde “ölüm oranları” ile “semptomlara yönelik tutumlar” şeklinde gerçekleşmiştir (Şekil 4.8).

Şekil 4.8. Araştırma temalarının ilişki matrisi

Şekil 9'dan elde edilen diğer bir bulgu da “haklar ve kısıtlılıklar”a ilişkin temaların “komplo teorileri” ve “yan etkiler” temasından daha farklı bir yerde konumlanmasıdır. Genel olarak alt temalar düzeyinde yapılan ilişki matrisinde de yalnızca “semptomlara yönelik tutumlar” ile “sosyal yaşama yönelik kısıtlamalar” arasında düşük düzeyde bir ilişki olduğu keşfedilmiştir.

Araştırmanın hashtag'leri ve temalara yönelik genel ilişki matrislerinin yanı sıra her bir temanın içerdiği genel kanaatler ve ahlaki paniğin bu kanaatlerle ilişkileri, temalar düzeyinde de ele alınabilmektedir. Bu çerçevede aşağıda her bir tema ve alt tema detaylandırılarak katılımcı ifadeleri üzerinden örneklendirilmiştir.

3.2.1. Komplo Teorileri

Kullanıcıların sıklıkla değiştiği ve her ne kadar bilimsel temelleri ispata açık olsa da yoğun bir biçimde aşı karşıtlığıyla özdeşleştirdiği komplo teorileri, edinilen tweet'ler üzerinden değerlendirildiğinde ahlaki paniğe yol açan en temel unsurlardan biri olarak

kabul edilmiştir. Nitekim pek çok kullanıcının Covid-19 aşısının uluslar arası bir proje olduğunu ve bu projenin nihayetinde ölümcül sorunların meydana geleceğini savunmaktadır.

Temel olarak komplo teorilerine ilişkin temayı “Küresel Düzenin Yeniden İnşası” ve “Yanlış İstatistikler” olarak iki alt tema halinde sunmak mümkündür. Bu minvalde her iki alt tema, içeriklerine uygun bir biçimde komplo teorilerini kapsamaktadır.

3.2.1.1. Küresel Düzenin Yeniden İnşası

Kullanıcıların önemli bir bölümü, Covid-19 aşılarının ölümcül sonuçlar doğuracağına inanmaktadır. Bu sürecin genetik mutasyon, hastalık enjekte etme, kasten öldürme ve içeriği bilinmeyen bir sıvı enjekte etme şeklinde olduğunu belirten katılımcılar, böylece küresel düzenin yeniden inşa edilmeye hazır hale getirileceğini savunmaktadır.

“Yeni bişey duydum doğru mu bilmiyorum aşığı olanlar 2 yıl içinde olucekmis kim çıkardı lan bu lafi” (#asıdegilbiyolojiksilah)

“En çok görülen ölüm oranları Moderna : kan pıhtısından öldürüyor Sinovac : adet düzensizliği ve çok kanamadan öldürüyor Biontech : ani kalp krizi ve DNA değişikliğinden öldürüyor Hangi ölümü seçerseniz size kalmış” (#asıdegilbiyolojiksilah)

“Aşılar soykırım silahıdır.Etkisi sonradan çıkacak ve toplu ölümler olacak.Bu ölümleri de,yeni çıkacak virüslere bağlayacaklar.Oyun büyük.Tankla tüfekte yapamadıklarını aşılarla yapacaklar.Bir işgal ve katliam projesidir.” (#asıdegilbiyolojiksilah)

“Ne virusmüs be ,siz biraz gerçek, dürüst doktorlarla Bir görüşünde virüsü araştırın korku Salandan uzaklaşın.tvden uzak durun nerde o düşüp titreyenler hiç Türkiye’de gördünmü burda da görürdük ayrıca evde covitten ölen duydun mu? Düşünün amaç aşığıydı” (#asıdegilbiyolojiksilah)

“Direk boğazımızı sıkın” (#Asıolmayacağım)

“Korana virüsü aşığı olanlar, vücudunuza bağışıklık sistemini güçlendirir diye mikrop enjekte edilmektedir, doğal yolda mikrop alın derim. Videoyu izleyin ve keyfini çıkarın hiç suya mknatis tutup sağa sola gitmesini gördünüz mü? İşte ispatı.” (#Asıyahayır)

“Covid-19 un sadece yeniden markalanmış grip olduğunu kesin, sıradan grip aşısını asla bu yoğunlukta zorlamadılar. Ne olacağı bir muamma. Kısa vadede on binler, orta vadede yüzbinler, uzun vadede milyonlarca insan zarar görebilir” (#Aşımobbingisuçtur)

Kullanıcıların yukarıda belirtilen ifadeleri, ahlaki paniğin infodemi çerçevesinde nasıl şekil aldığını ortaya koyan önemli gözlemler içermektedir. Bu ifadeler, katılımcıların resmi kanallardan ziyade, sosyal medya üzerinden edindikleri haberleri yansıtmaktadır. Bir kullanıcının “Yeni bir şey duydum, doğru mu bilmiyorum ama aşı olanlar 2 yıl içinde ölecekmiş, bu söylentiye kim başlattı acaba?” şeklindeki ifadesi, bu durumun net bir örneğidir.

Ayrıca, pek çok kullanıcının tweet'lerinde “yeni dünya düzeni” ve “küresel güçler” gibi komplo teorilerinin önemli unsurlarını doğrudan dile getirdiği görülmektedir.

“Gün geçtikçe vahşi leşen dünyayı kaba çeviren Küresel güçler ve kuklaları Kurduğunuz tuzaklar size geri dönecek EvelAllah bundan hiç şüpheleniz olmasın ...” (#Asiyahayır)

“Ben bu ülkede cinnet geçirmemek için bir neden bulamıyorum...İnsanları denek olarak kullan, 3. Faz denemeleri yap, sonra olası yan etkileri yurt dışına rapor et, üstüne para al, nüfuz azaltma projesine katkıda bulun... Yeni Dünya Düzeniniz batsın!” (#Aşimobbingisuçtur)

“Kimse bana aşı yaptırmamak suç diyemez. “Bill” kanunları üstünde “Rabbimin kanunları” var.” (#Asiolmayacağım)

Bu ifadeler, kullanıcıların sosyal medya kanalları aracılığıyla edindiği bilgilere işaret etmektedir. Dolayısıyla infodeminin sosyal medya kanalları aracılığıyla yayılarak ahlaki paniğe yol açtığını örneklendiren kullanıcı tweet'leri, yine sosyal medya kanalları aracılığıyla hızlı bir şekilde yayılmış görünmektedir.

3.2.1.2. Yanlış İstatistikler

Kullanıcıların ifadelerinden edinilen diğer bir alt tema ise yanlış istatistik vurgusudur. Buna göre; kullanıcılar, Covid-19'a ilişkin belirtilen istatistiklerin kasti olarak yanlış verildiğini ve bunun asıl sebebinin halkı teskin etmek olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla asıl istatistiklerin saklandığını düşünen kullanıcılar, bu noktadaki doğru olmayan verilerle de ispata açık yeni istatistikler oluşturarak ahlaki paniği pekiştirmektedir.

“Aşı olanlar ile evlenmeyin, çocuklarınızı evlendirmeyin. Su anda bile düşük bebek oranı yüzde 400 arttı. İlk kez ülkemizde nüfus artış hızı 2 nin altına düştü.” (#asidegilbiyolojiksilah)

“Geçmişte gösterilen rakamlar hepsi yalandı.. ama şimdi gösterilecek rakamların hepsi gerçek...asıl olumlar asıyla başlayacak...onun için acılımlar var...” (#Asiyahayır)

“Aşı korumuyor, maske korumuyor, lapamalar bir işe yaramıyor, PCR testi sonuçları güvenilir değil, verilen ilaçlar tedaviden çok hasta ediyor. İnsanları aptal yerine koymaktan vazgeçin artık!!” (#Asiolmayacağım)

Buna ek olarak “yanlış istatistikler” alt temasındaki diğer bir bulgunun ise özellikle kalp krizi vakalarına yapılan vurgudur. Kullanıcılar, özellikle son zamanlarda kalp krizi oranlarının arttığına dikkat çekerek bu noktada da hükümetlerin verileri sakladığını iddia etmektedir.

Virüs değil tedaviden ölmüştür. Yada kalp krizi gibi bir sebepse hastanede ölen çoğu cenazenin ölüm raporu alakasız covid19 olarak tutuluyor. Bire bir şahit olduğum bir durum. Babamda olduğu gibi. (#Asıyahayır)

“Aşılara başlandı vaka ve ölümler arttı. Adına O varyant bu varyant diyerek saklamaya çalışılan aşığı olmak istemiyoruz” (#Aşimobbingişuştır)

“Kendini ve doğmamış bebeğini korumak istedi. 2 tane covid aşısı oldu. Çocuğu ölü doğdu. Hükümetine, sağlık bakanlığına, dsö ye medya'ya inanmaktı tek suçu” (#Asıyahayır)

“Pandemiden önce grip den ölenlerin sayısı 90.000 Corona var diye herseyi alt üst ettiler. Bu bir silahsız savaş oyunu kuralına göre çok iyi oynuyorlar.” (#Asiolmayacağım)

Kullanıcıların bu ifadelerinin hiçbirisi, resmi veya görgül bir kanıta dayanmamaktadır. Dolayısıyla özellikle istatistiklerin yanlış olduğu ve doğru istatistiklerin bilinenden daha fazla olduğuna yönelik kanaatin, önemli ölçüde sosyal medya kanallarından öğrenildiği tahmin edilmektedir. Bu durum, Covid-19 pandemisi sürecinde ahlaki paniğin sosyal medya kanalları aracılığıyla yayıldığını kanıtlar niteliktedir.

3.2.2. Yan Etkiler

“Yan etkiler” teması, kullanıcıların Covid-19 aşılarının semptomlarına yönelik yorumlarını içermektedir. Buna göre; kullanıcılar yan etkilerden söz ederken sıklıkla semptomları abartma, literatürde olmayan semptomlar üretme, bir araştırma için denek olduklarını düşünme ve Covid-19 aşısının ölüm oranlarını artırdığını düşünme şeklinde farklı bir kümede içerikler üretmiştir. Sözü edilen bu başlıklara binaen yan etkiler teması detaylandırılmıştır.

3.2.2.1. Semptomlara Yönelik Tutumlar

Araştırma amacına uygun olarak seçilen hashtag'lerin baz alınarak seçilen tweet'lerde kullanıcıların önemli ölçüde Covid-19 aşılarının semptomlarına yönelik olumsuz tutumlar sergilediği keşfedilmiştir. Bu doğrultuda kullanıcıların, semptomlara yönelik olumsuz kanaatlerini bildirirken sahte semptomlar üretme veya mevcut semptomların abartıldığı bir perspektifle ahlaki paniğe katkıda bulundukları söylenebilmektedir.

3.2.2.1.1. Sahte Semptomların Üretilmesi

Kullanıcılar, kullandıkları hashtag'ler üzerinden oldukça fazla oranda sahte semptomlar üretmektedir. Bu nokta, kullanıcıların birbirlerine inanması ile giderek pekişen bir hal kazanmaktadır.

“Kanser mi olmak istiyorsunuz buyurun” (#asidegilbiyolojiksilah)

“En çok görülen ölüm oranları Moderna : kan pıhtısından öldürüyor Sinovac : adet düzensizliği ve çok kanamadan öldürüyor Biontech : ani kalp krizi ve DNA değişikliğinden öldürüyor Hangi ölümü seçerseniz size kalmış” (#asidegilbiyolojiksilah)

“Aşı olanlar ile evlenmeyin, çocuklarınızı evlendirmeyin. Su anda bile düşük bebek oranı yüzde 400 arttı. İlk kez ülkemizde nüfus artış hızı 2 nin altına düştü.” (#asidegilbiyolojiksilah)

“Pfizer aşısı olanların kolunda siyah lekelenmeler görülmeye başlamış. Melanoma kanseri ettiği bilgileri halktan gizleniyor. Bir vatandaşımız bunu paylaştığı için ölüm tehditleri alıyor. Yaya!ım bunu, oyunu bozalım.” (#Asiolmayacağım)

“İnsanlar PCR testi ile hasta ilan edilip, verilen yanlış tedaviler yüzünden ölüyor. İnsan kıyımı yapılıyor. Hiçbirşey sizin sandığınız kadar masum değil. mRNA aşıları ile insan DNA'sını hedef alıp, Allahın yarattığına müdahale ediyorlar. Tanrıçılık oynuyorlar!!” (#Asiolmayacağım)

“Aşılama ardından yakınları ölenler var, durumu ağırlaşan, pıhtı atan, kalbinde problem olan, hayatı mahvolan insanlar var. Tabi git formu imzala, tüm sorumlulukları al demek kolay. Binlerce insanın hayatı kararmış! BU KADAR İNSAN YALAN MI SÖYLÜYOR?” (#asiolmakobayolma)

“Burada görüldüğü üzere tek çare aşı diyor WHO. Aşı olursan 1. Kısır olma ihtimalin yüksek

2. Kanser olma ihtimalin %80

3. Genetik açıdan şekillendirilmiş yeni bir humonoyit organizma

4. Yaşam garantin yok çünkü sen carbonsun üretemiyorsun” (#Asiolmayacağım)

“Yunanistan’da ki akrabamız biontech aşı olduktan sonra beyin kanaması geçirdi ve vefat etti hiç bişeyi yok ve sapasağlam iken meraklı olan gitsin vurdursun koşum ölüme!!! yakınlarımıza da ölüm nedeni aşı demişler” (#Asiolmayacağım)

“Hani aşı olan hafif atlatacak 2 doz aşı babamın kuzeni kovit yoğun bakımdan canlı çıkmadı. Bu bir tıp terörüdür videoda söylendiği gibi. Tüm kovit şehitlerine Allahtan rahmet diliyor terörü lanetliyorum” (#Asiolmayacağım)

Kullanıcılar, Covid-19 aşılarının kanser, beyin kanaması veya teşhisi konamayan bazı hastalıklara yol açtığını, bu nedenle aşı olunmasının doğru olmadığını belirtirken bu hususlarda yakın çevrelerindeki deneyimlerini örnek göstermektedir. Bu doğrultuda infodemi, sosyal medya ve ahlaki panik arasındaki ilişkinin semptomlar düzeyinde de önemli bir etkinlik gösterdiği söylenebilmektedir.

Kullanıcılar, hashtag’ler üzerinden doğruluğu ispata açık pek çok iddiada bulunmaktadır. Öte yandan resmi kurum ve kuruluşların ifade ettiği istatistiklerden ziyade aslında hiç değinilmeyen bazı noktalarda da kurumlara atıflarda bulunularak bazı istatistiklerin varmış gibi gösterildiği gözlenmektedir. Buna örnek olarak bir kullanıcının “*Aşı olanlar ile evlenmeyin, çocuklarınızı evlendirmeyin. Su anda bile düşük bebek oranı yüzde 400 arttı. İlk kez ülkemizde nüfus artış hızı 2 nin altına düştü.*” tweet’i örnek olarak gösterilebilir. Buna göre; Türkiye’deki 2022 yılı istatistikleri baz alındığında bebek ölüm oranlarında herhangi bir artış olmadığı; aksine Covid-19 döneminde dahi bebek ölüm hızının düştüğü ve doğum oranlarının ciddi bir artış gösterdiği görülmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023). Bu durumlar, infodeminin kolaylıkla yayılabildiği sosyal medyaların ahlaki paniği güçlendirirken temelde edindiği argümanların önemli oranda aksinin ispatının mevcut olabileceğine yönelik kanıtlar teşkil etmektedir.

3.2.2.1.2. Semptomların Abartılması

İspata açık semptomların üretilmesinin yanı sıra mevcut semptomların abartıldığı bir olgunun olduğundan da söz edilebilmektedir. Bu çerçevede katılımcılar Covid-19 aşılarının belirtildiğinden çok daha fazla yan etkisi olduğunu iddia etmektedir.

“Pfizer aşısı olanların kolunda siyah lekelenmeler görülmeye başlamış. Melanoma kanseri ettiği bilgileri halktan gizleniyor. Bir vatandaşımız bunu paylaştığı için ölüm tehditleri alıyor. Yayaım bunu, oyunu bozalım.” (#asıdegilbiyolojiksilah)

“Okulumuz çalışanının dayısı 53 yaşında hiçbir rahatsızlığı yokken aşıdan sonra dün kalp krizi sonucu hayatını kaybetti” (#asıdegilbiyolojiksilah)

“Aşılananlar ileride başlarına gelecek hastalıklardan bihaberler. Zamanla hastalandıkça anlayacaklar gerçeği, iş işten geçmiş olacak tabi.” (#Asıolmayacağım)

“Dedemler korona asisinin 1. dozunu olduktan sonra tansiyonu fırlamış hastaneye götürmüşler 2 dil altı hapi vermişler üstüne üstlük iğne yapmışlar anca düşürmüşler ve şimdi de 2. dozu olmaya hazırlanıyorlar bu intihar değil de ne??” (#Asıyahayır)

“Aşı öldürür, öldürme de süründürür” (#Asıyahayır)

“Bu sabah asansörde komşumuzla karşılaştım. Adam acı içinde kolunu tutmuş konuşmakta zorlanıyordu.Dün çalıştığı fabrikaya gelmişler tüm işçilere zorunlu aşı yapmışlar.Yazık değilmi bu canlara. Yaktığınız ateşte yanarsınız inşaAllah” (#Aşımobbingisuçtur)

Yeni semptomların üretilmesine ek olarak mevcut semptomların da abartılması, diğer bulgularla benzer amaçlara hizmet etmektedir. Bu nedenle bu olguyu da temel olarak infodemiyle ahlaki panik ilişkisini güçlendiren bir etmen olarak nitelendirmek mümkündür.

3.2.2.2. Denek Olma Düşüncesi

Semptomlara yönelik tutumlara paralel olarak pek çok kullanıcı, aşının etkinliğinin ispat edilmediğini öne sürerek insanların denek olarak kullanıldığını beyan etmiştir. Bu bağlam, komplo teorileriyle de yakından ilişkili bir konsept olarak kullanıcıların, aşının yan etkilerinin izlendiği, böylece aşının farklı otoriteler tarafından takip edildiğini düşündüğünü göstermektedir.

“Aşı karşıtı değilim. Covid aşısı dedikleri şeye karşıyım. Ne kendime ne aileme yaptırırım. Denek değilim ben” (#asıdegilbiyolojiksilah)

“Emin olun bugün bilinmeye olumsuz etkiler birgün ortaya çıkacak... İşte o zaman iş işten geçmiş olacak !!!” (#asıdegilbiyolojiksilah)

“İsteye kobay olabilir; ama en azından bedavaya olmayın. İlaç firmaları kobaylarına yüklü paralar veriyorlar diye duymuştum. Bu arada isteyen benim payıma düşen aşığı da olabilir” (#asıolmakobayolma)

“Birde aşıkolıklar var. Aşı olun diye dayatanlar, olamadım diye çıldıranlar. Lab ortamında insan eliyle amaçlı üretilen virüsün aşısına güveniyorlar. Orta ve uzun vadede neye sebep olacağı belli bile değil. Virüs ve aşı gündeminden sı-kıl-dım” (#Asıolmayacağım)

Temel olarak kullanıcılar, Covid-19 aşılarının semptomlarının belirgin olmadığı konusunda literatürdeki doğru bilgilere sahip olsa da buradaki muğlak durumun olumsuz bir çerçeveye yorumlanarak bir panik ortamına dönüştürülmesi konusunda birbirlerini pekiştirmektedir. Söz konusu sürecin daha çok denek ve kobaylıkla ilişkilendirilmesi, semptomların zamanla içerisinde ortaya çıkacağı düşüncesiyle paralel hareket etmektedir. Zaman olgusu ise sosyal medya tarafından güçlendirilen bir olgu olarak ahlaki paniği artıran unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Nitekim aşılardan tam olarak etkisinin ne zaman görülebileceğine yönelik bir netliğin olmaması, kullanıcılar arasında korku duygusunun yayılmasında kritik bir rol oynamaktadır.

3.2.2.3. Ölüm Oranları

Kullanıcılar, Covid-19'un ölüm oranları üzerindeki etkisine dair endişelerini dile getirirken, bu durumun toplumsal kaygı düzeylerini yükselttiği görülmektedir. Bazı durumlarda, yanlış anlaşılan veya gerçekte var olmayan istatistiklere dayanarak yapılan iddialar, insanlar arasında ölüm oranlarının gerçekte olduğundan daha yüksek algılanmasına neden olmaktadır. Bu durum, genel bir endişe havasının daha da güçlenmesine ve yayılmasına katkıda bulunmaktadır.

“Yeni bişey duydum doğru mu bilmiyorum aşığı olanlar 2 yıl içinde olucekmis kim çıkardı lan bu lafi” (#asıdegilbiyolojiksilah)

“Aşı olanlar ile evlenmeyin, çocuklarınızı evlendirmeyin. Su anda bile düşük bebek oranı yüzde 400 arttı. İlk kez ülkemizde nüfus artışı hızı 2 nin altına düştü.” (#asıdegilbiyolojiksilah)

“yan etkileri arasında “death” yazıyormuş ben de ciddi bir şey sandım! #AşıOlmayacağım ikna da olmayacağım.” (#Aşıolmayacağım)

“Bu aşımı, ötanazi iğnesimi? Kapanmaİsteyen VatanHainidir” (#Aşıyahayır)

“Geçmişte gösterilen rakamlar hepsi yalandı.. ama şimdi gösterilecek rakamların hepsi gerçek...asıl olumler asıyla başlayacak...onun için acılımlar var...” (#Aşıyahayır)

“Virüs değil tedaviden ölmüştür. Yada kalp krizi gibi bir sebepten hastanede ölen çoğu cenazenin ölüm raporu alakasız covid19 olarak tutuluyor. Bire bir şahit olduğum bir durum. Babamda olduğu gibi.” (#Aşıyahayır)

“Ne ilginçtir ki, artık kimde eceliyle veya hastalıktan ölmüyor. Araba kazası vs de öldürmüyor artık. Sadece covid öldürüyor...! Bravo valla!” (#Aşıyahayır)

“Yakında buralar çok sessizleşecek aşı olanlar patır patır dökülünce hiç üzgün değilim yeterince anlattık artık kararlarını verdiler şimdiden ülkenin yarısından çoğu 45 milyon insan aşılandı bile ! Artık o muazzam çöküşü seyredeceğiz” (#Aşımobbingisuçtur)

Yukarıdaki ifadeler, kullanıcıların aşının olası zararlarına dair güçlü inançlar beslediğini göstermektedir. Ancak, bu inançların resmi verilerle desteklenmemesi ve bazı çevrelerce resmi kurumların güvenilirliğinin sorgulanması, bu tartışmanın bir çıkmaz içinde olduğunu işaret etmektedir. Bu durum, endişe ve şüphelerin kendini sürekli yeniden ürettiği bir döngüye işaret ederken, söz konusu tweet'lerin de bu sürecin bir yansıması olduğunu belirtmek yerinde olur.

3.2.3. Haklar ve Kısıtlılıklar

Covid-19 pandemisi, güçlü bulaşıcı yapısı nedeniyle pek çok ülkede “sosyal mesafe”, “maske zorunluluğu” ve “aşı zorunluluğu” gibi çeşitli kaidelerin doğmasına yol açmış ve bu süreç özellikle aşı karşıtlarının tepkilerini çekmiştir. Bu çerçevede aşı karşıtları, ahlaki paniğin de etkisiyle maske takma zorunluluğu, aşı olma zorunluluğunu kabul etmeme, eğitime katılımda aşı zorunluluğunun bulunması, kamu ve özel sektörde aşının zorunlu tutulması ve sosyal yaşamda çeşitli kısıtlamaların getirilmesi bağlamlarında çeşitli içeriklere işaret etmiştir. Bu alt temalar ekseninde “haklar ve kısıtlılıklar” teması detaylandırılmıştır.

3.2.3.1. Maske Takma Zorunluluğu

Kullanıcılar, aşı karşıtlığı konusunda olduğu gibi maske noktasında da çeşitli itirazlarda bulunmuş ve maske kullanımının pek çok zararı olabileceğinin altını çizmiştir.

“Korona ilaçları işe yarıyorsa aşya gerek var! Aşı işe yarıyorsa neden maske mesafe zulmü devam ediyor aşı işe yarıyorsa neden yerli aşı yapılmaya çalışılıyor bu kadar şüphe varken aşı olan düşünmüyor demektir aşı olmaya gerek yok salgın hastalık yok” (#asıolmakobayolma)

“Sizin gibi ilaç lobisi doktorlarına güvenmiyorum. #asıyahayır aşından ölenleri hiç anlatmıyorsunuz, hayırdır doktor? Haa maskede yaşayan parazitlerden de bi habersinizdir siz şimdi.” (#Aşıyahayır)

“Hasta olacaksak biz hasta olacağız. O kadar bizim sağlığımızı düşünüyorlar sa neden açık havada maske takdirdiler. Neden denek olmamız için zorluyorlar. DENEK olanlarda pişmanda ateşin içine bizi de mi atmak istiyorlar.kimin iti bunlar.” (#Aşımobbingisuçtur)

Kullanıcıların yukarıdaki ifadeleri, ahlaki panik çerçevesinde oluşturulan aşı karşıtlığına paralel olarak aşya gerek olmadığı gibi maskeye de gerek olmadığı düşüncesine dayanmaktadır. Dolayısıyla maskeye karşı bir kamuoyu oluşturma çabasının olduğu gözlenmektedir.

3.2.3.2. Aşı Zorunluluğunu Kabul Etmeme

Maske zorunluluğunu kabul etmemenin mevcut olmasına benzer şekilde aşı zorunluluğunu da kabul etmediklerini belirten kullanıcılar, Covid-19’un yapay bir rahatsızlık olduğuna ve yaşanan bu sürecin bir deney olduğuna inanmalarıyla örtüşen bir şekilde aşy da reddetmektedir. Bu nokta, infodemiyle daha çok örtüşen bir bulgu olarak aşının etkin olmadığı varsayımını kullanıcılar arasında destekliyor görünmektedir.

“Aşı olmak zorunda değil, kimse baskıda yapamaz, isterse CB olsun fark etmez! Bu nedenden dolayı da işten çıkartırlar çıkartmak isterler isede %100 işçi mahkemesinde işe ieade hakkı var, +tazminat...!Net!” (#asıolmakobayolma)

Kimseyi zorla aşılatamazsınız. Siz karşınızdaki insanları azımsıyor ve hatta cahil görüyorsunuz galiba. Saygı duymuyorsanız kabul etmek zorundasınız. (#Aşıolmayacağım)

“Hem maske hem mesafe işe yarıyorsa kapanma neden? Bunların üçü de işe yarıyorsa aşı neden? Aşı işe yarıyorsa firmanın sorumluluğu yoktur maddesi neden? Yani demem o ki millet uyanın artık, mesele salgını kontrol altına almak değil, insanlığı kontrol altına almak” (#Asiolmayacağım)

“Aşı olmak isteyen olsun tutan yok beden sizin can sizin Ama ben olmuyorum diye linç etmeye kalkmak ne demek dışlamak ne demek” (#Asiolmayacağım)

“Tebrikler 1 yıldan kısa sürede aşığı buldunuz üstelik virüs mutasyon geçiriyor ama aşı etkisini kaybetmiyor ki hala aynı aşığı devam ediyorsunuz üstelik aşığı olmaya ikna edemezseniz para cezası vermeyi planlıyorsunuz” (#Asiyahayır)

“Zorunlu aşının tecavüzden farkı yoktur” (#Aşımobbingisuçtur)

“çocuklardan ve gençlerden uzak durun yoksa ilerde sorumlu sağlıkçısından tutun en tepedekine kadar yargılanır siz. İnsanların hayatını karartıp yanıldık deme şansını bu millet tanımaz. Herkes aklını başına toplasın.” (#Aşımobbingisuçtur)

“Len benim evime parol'dan başka ilaç girmez,onu da zorda kalırsak kullanırız... deutschevac yok turkovac banane kardeşim, Defolun gidin hayatımdan... Hayatımda da değilsiniz de” (#Aşımobbingisuçtur)

Katılımcıların örnek olarak gösterilen ifadeleri, gönüllü olmayanlara aşının vurulmasının insan hakkı ihlali olduğu vurgusunu açığa çıkarmaktadır. Temelde aşının yan etkilerinden kaçınmayla da ilişkilendirilebilecek olan bu alt tema, sosyal medyada yer alan asılsız haberlere inanan kullanıcıların bu inançlarını birbirleriyle güçlendirdiğini göstermektedir.

3.2.3.3. Kamu ve Özel Sektörde Aşının Zorunlu Olması

Kamu ve özel sektörde insanların bir arada çalışması, hemen hemen bütün ülkelerde çalışan insanlara aşının zorunlu tutulması gerektiği düşüncesini olgunlaştırmıştır. Türkiye için de geçerli olan bu husus, aşı karşıtlarının tepki gösterdiği bağlamlardan birine işaret etmektedir.

“Kobay olmak istemeyen, ama işini kaybetmekten korktuğu için boyun eğen insanların ahında boğulun inşallah” (#Aşımobbingisuçtur)

“İnsanların bedenlerine zorla tecavüzdür bu. Sonra kalkıp kendini bilmezler kul hakkı diye zırvalıyor, siz giriyorsunuz esas. İnsanları tehdit ederek işinden olursun, uçamazsın eğitim

alamazsın oraya gidemezsin bunu yapamazsın, nerde DEMOKRASİ nerede ANAYASAL HAK”
(#Aşimobbingisuçtur)

“insanları işiyle, ekmek parasıyla tehdit edip kalleşçe aşıya zorlamak mobbing değil insanlık suçudur!” (#Aşimobbingisuçtur)

“Her mobbing suçtur. Aşı yapmak ayrı suçtur. Salgın malgın yok ne aşısı bu”
(#Aşimobbingisuçtur)

Yukarıda yer alan ifadeler, kullanıcıların iş ortamlarında aşının zorunlu tutulmasının hak ihlali olduğu vurgularını örneklendirmektedir. Diğer taraftan kullanıcıların ilgili hashtag’ler üzerinden de bir kamuoyunu oluşturmaya çalıştığı gözlenmektedir. Dolayısıyla ahlaki paniğe ilişkin doğrudan bir destek görüntüsü olduğundan söz edilebilmektedir.

3.2.3.4. Sosyal Yaşama Yönelik Kısıtlamalar

Kullanıcıların en çok değindiği kısıtlılık konusu, aşı olmayanların sosyal yaşama yönelik katılımlarının kısıtlanması olmuştur. Buna göre; kullanıcıların pek çoğu sokağa çıkma yasağı başta olmak üzere tiyatro ve sinemaya gitme ve yurt dışına çıkma gibi noktalardaki kısıtlılıklara karşı olduklarını belirtmiştir.

“65 yaşı üstü bütün yaşlılara 2 doz aşı yapmadınız mı? Hani bu aşı koruyordu!! Koruyorsa peki neden bu gruba sokağa çıkma kısıtlaması getirdiniz?! Korona yalanını neresinden tutarsanız elinizde kalıyor!!” (#Asiyahayır)

“Aşı olmayan yaşlılarımızın dışarı çıkma hakları elinden alınamaz bu bir suçtur bizim vücudumuza daha içinde ne olduğu belli olmayan bunu üreten firmaların bile sorumluluk almadığı birşeyi enjekte edemezsiniz” (#Asiyahayır)

“Bana Avrupa yolu kapandı. #Aşı Seyahat-Pasaportu zorunlu olacakmış. Ben de aşı olmayacağıma göre artık başka bir reankarnasyonik hayatta deneyeceğiz. Ben hayvan değilim. Kimse benim üzerimde deney yapamaz.” (#Asiolmayacağım)

“Şuna çok eminim, yarın öbür gün tiyatroların, sinemaların kapısından aşı yaptırmadığı için bir çok insan geri çevrilecek. Öyle ki önce meşrulaştırılan sonra mecburlaştırılıyor. Kimse kimsenin aşısına karışamaz. Kusura Bakmayın...” (#asidegilbiyolojiksilah)

“Korona ilaçları işe yarıyorsa aşıya gerek var! Aşı işe yarıyorsa neden maske mesafe zulmü devam ediyor aşı işe yarıyorsa neden yerli aşı yapılmaya çalışılıyor bu kadar şüphe varken aşı olan düşünmüyor demektir aşı olmaya gerek yok salgın hastalık yok” (#asiolmakobayolma)

Katılımcıların söz konusu görüşleri, Covid-19 pandemisine yönelik şüpheli tutumların bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Aşıların yan etkilerine dair endişelerin abartılı bir şekilde ifade edilmesi, aşıların komplo teorileriyle ilişkilendirilmesi ve pandeminin varlığının sorgulanması, sosyal kısıtlamalara karşı güçlü bir tepki doğurmuştur. Bu bağlamda, ahlaki panik, tepkilerin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Kullanıcılar, sosyal medya hashtag'leri aracılığıyla aşı ve kısıtlamalara karşı görüşlerini yaymak ve infodemi aracılığıyla dezenformasyonun gücünden yararlanmak istemektedirler.

SONUÇ

Araştırmada ele alınan Covid-19 pandemisi süreci ve sosyal medya platformlarındaki infodeminin etkileri, toplumsal algı ve tutumlara dair kapsamlı bir inceleme sunmaktadır. Bu bağlamda, sosyal medyanın, aşı karşıtlığı ve ahlaki panik olgularını nasıl etkilediğine dair derinlemesine bir bakış açısı geliştirilmiştir. Aşağıda, bu etkilerin ve gözlemlerin detaylı bir değerlendirmesi yer almaktadır.

Araştırmanın odak noktasını oluşturan infodemiler, sosyal medya aracılığıyla hızla yayılan ve aşılarda güvenilirliliği ile etkinliği üzerinde olumsuz etkiler yaratan yanıltıcı bilgiler olarak tanımlanmaktadır. Bu bilgiler, toplumda aşılara dair güvensizlik duygularının artmasına ve aşı karşıtlığının güçlenmesine yol açmıştır. Sosyal medya platformlarının bu süreçteki rolü, infodeminin yayılmasını kolaylaştırmak ve kamuoyu algısını etkilemek şeklinde belirginleşmiştir.

Aşı karşıtı içeriklerin yayılmasında komplo teorileri ve yan etkiler önemli bir yer tutmaktadır. Komplo teorileri, aşılarda uluslararası komploların bir parçası olduğunu öne sürerken, yan etkilere dair paylaşımlar ise aşılarda sağlık için ciddi riskler taşıdığı algısını güçlendirmiştir. Bu durum, aşı karşıtlığının temelini oluşturan yanıltıcı bilgilerin sosyal medya üzerinden nasıl yayıldığını ve toplumda nasıl karşılık bulunduğunu göstermektedir.

Yan etkilere ilişkin infodemiler, özellikle abartılı semptomlar ve yanlış bilgilere dayalı sahte yan etkilerin üretimi ile dikkat çekmektedir. Bu tür içerikler, aşılarda zararları konusunda gereksiz yere korku ve endişe yaratmış, bu da toplumda aşılara karşı direncin artmasına neden olmuştur. Aşı karşıtlığının bu şekilde sosyal medyada desteklenmesi, sağlık politikalarının uygulanmasını zorlaştıran bir faktör haline gelmiştir.

Zorunlu aşı politikalarına karşı gelişen tepkiler, aşı karşıtlığının sadece sağlıkla ilgili bir mesele olmaktan öte, bireysel özgürlükler ve haklarla ilgili geniş bir tartışmanın parçası

olduğunu ortaya koymaktadır. Kullanıcılar, aşı zorunluluğunu bireysel tercih ve özgürlüklerin ihlali olarak algılamakta ve bu duruma sosyal medya aracılığıyla tepki göstermektedirler. Bu tepkiler, aşı politikalarının toplumda nasıl kabul gördüğünü ve hangi zorluklarla karşılaştığını anlamak açısından önemlidir.

Aşı karşıtı tutumların sosyal medyada nasıl organize edildiği ve çeşitli hashtag'ler aracılığıyla nasıl güçlendirildiği, sosyal medyanın toplumsal hareketleri nasıl şekillendirebileceğinin bir göstergesidir. Bu durum, sosyal medyanın sadece bilgi paylaşımı için değil, aynı zamanda toplumsal ve politik hareketlerin mobilizasyonu için de güçlü bir araç olduğunu göstermektedir.

Aşı karşıtlığına ilişkin infodeminin yayılması, toplumun belirli kesimlerinde aşılara yönelik yanlış anlamalara ve yanlış bilgilendirilmiş kararlar alınmasına yol açmıştır. Bu, aşılama oranlarının düşmesine ve dolayısıyla toplum sağlığı için potansiyel risklerin artmasına neden olabilecek bir durumdur. Sosyal medyanın bu süreçteki etkisi, toplum sağlığı politikalarının uygulanması ve halkın doğru bilgilendirilmesi konusunda önemli zorluklar yaratmaktadır.

İnfodemi ve aşı karşıtlığının sosyal ve politik boyutları, bu olguların sadece bireysel sağlık tercihlerinden öteye, daha geniş toplumsal ve politik tartışmaların bir parçası olduğunu göstermektedir. Bu durum, aşı karşıtlığının toplumsal yapının ve politik atmosferin bir yansıması olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Sosyal medya platformlarının bu tartışmalardaki rolü, kamuoyu algısını şekillendirme ve toplumsal normları etkileme gücüne işaret etmektedir.

Sosyal medya platformlarında infodeminin yayılması, aşı karşıtlığını destekleyen ve yaygınlaştıran önemli bir araç haline gelmiştir. Bu durum, sosyal medya platformlarının toplumsal algıları şekillendirme gücünün yanı sıra, yanıltıcı bilgilere karşı daha etkili düzenlemelerin ve kontrol mekanizmalarının gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Aşı karşıtlığının sosyal medyada yayılmasının, aşılama kampanyalarının etkinliğine zarar verebileceği ve toplum sağlığını olumsuz etkileyebileceği bir gerçektir.

Araştırmanın detaylı incelemesi, sosyal medyanın aşı karşıtlığı ve ahlaki panik olguları üzerindeki etkisinin çok katmanlı olduğunu ortaya koymaktadır. Sosyal medya, bireylerin

hem bilgi edinme şekillerini hem de bu bilgileri nasıl yorumladıklarını ve paylaştıklarını şekillendiren güçlü bir araç olarak işlev görmektedir. Bu süreçte, sosyal medya kullanıcıları arasında oluşturulan etkileşim ağları, yanıltıcı bilgilerin ve aşı karşıtlığının desteklenmesi ve yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu etkileşim ağları, aşılarda hakkında yanıltıcı bilgilere dayalı geniş çaplı tartışmalara ve kamuoyu oluşumuna zemin hazırlamaktadır.

Araştırma sonuçları, aşı karşıtlığının ve infodeminin yayılmasının, toplumsal düzeyde sağlık bilincinin şekillenmesi üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğunu göstermektedir. Bu olgular, bilimsel temellere dayanmayan bilgilerin yayılmasını kolaylaştırarak, toplum sağlığına yönelik risklerin artmasına yol açabilmektedir. Özellikle pandemi gibi küresel bir sağlık krizi sırasında, yanıltıcı bilgilerin yayılması, halk sağlığına yönelik müdahalelerin ve aşı kampanyalarının etkinliğini azaltabilmekte, bu da bireylerin ve toplumların sağlığı üzerinde ciddi sonuçlar doğurabilmektedir.

Sosyal medyanın bu etkileri göz önüne alındığında, aşı karşıtlığının ve yanıltıcı sağlık bilgilerinin yayılmasını önlemek için kapsamlı stratejilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu stratejiler, sosyal medya platformları, sağlık kuruluşları, hükümetler ve sivil toplum örgütleri gibi çeşitli aktörlerin işbirliği içinde çalışmalarını gerektirmektedir. Bu işbirliği, toplumun sağlık bilincini artırmak ve yanıltıcı bilgilere karşı direnci güçlendirmek için hayati öneme sahiptir.

Bu çalışma, sosyal medyanın aşı karşıtlığı ve ahlaki panik üzerindeki etkilerinin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamıştır. Ancak, bu alanda daha fazla araştırma yapılması ve sosyal medyanın toplumsal algılar ve davranışlar üzerindeki etkilerini daha derinlemesine incelemek gerekmektedir. Bu tür araştırmalar, yanıltıcı sağlık bilgileriyle mücadelede daha etkili stratejilerin geliştirilmesine katkıda bulunabilir.

Sonuç olarak, sosyal medyanın aşı karşıtlığı ve ahlaki panik olguları üzerindeki etkileri, toplum sağlığı için önemli bir meydan okuma oluşturmaktadır. Bu meydan okuma ile başa çıkmak için, yanıltıcı sağlık bilgilerinin yayılmasını önleyici ve toplumun sağlık bilincini artırıcı tedbirlerin alınması büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Abbas, J., Wang, D., Su, Z., & Ziapour, A. (2021). The Role of Social Media in the Advent of COVID-19 Pandemic: Crisis Management, Mental Health Challenges and Implications. *Risk Management and Healthcare Policy*, 14, 1917-1932. <https://doi.org/10.2147/RMHP.S284313>
- Acaroğlu, M. (2007). Yeni Risk Tanımlamaları Bağlamında Küresel Medya. *Selçuk İletişim*, 5(1), 42-51.
- Akarsu, B., & Akarsu, B. (2019). *Bilimsel Araştırma Tasarımı-Nicel Nitel ve Karma Araştırma Yaklaşımları*.
- Akyüz, S. S. (2020). Yanlış Bilgi Salgını: COVID-19 Salgını Döneminde Türkiye’de Dolaşıma Giren Sahte Haberler. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 34, Article 34. <https://doi.org/10.31123/akil.779920>
- Akyüz, S. S. (2021). Aşı Karşıtlığı ve Şeffaflık Algısında İletişim Pratikleri ve Siyasal Aidiyetlerin Rolü. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 5(2), Article 2.
- Alam, F., Shaar, S., Dalvi, F., Sajjad, H., Nikolov, A., Mubarak, H., Da San Martino, G., Abdelali, A., Durrani, N., Darwish, K., Al-Homaid, A., Zaghouani, W., Caselli, T., Danoe, G., Stolk, F., Bruntink, B., & Nakov, P. (2021). Fighting the COVID-19 Infodemic: Modeling the Perspective of Journalists, Fact-Checkers, Social Media Platforms, Policy Makers, and the Society. İçinde M.-F. Moens, X. Huang, L. Specia, & S. W. Yih (Ed.), Findings of the Association for Computational Linguistics: EMNLP 2021 (ss. 611-649). Association for Computational Linguistics. <https://doi.org/10.18653/v1/2021.findings-emnlp.56>
- Altay, O. B. (2022). *Pandemi döneminde sosyal medyada infodemi ve kullanıcılar üzerinde etkisi*. <http://acikerisim.medipol.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12511/11911>
- Altun, F. (2011). Medya Etiği ve Tarafsızlık Söylemi. *İş Ahlakı*, 4, 9-24.
- Arbak, P. M. (2022). Aşı Karşıtlığı; Özerkliğin Kötüye Kullanımı. *Sağlık Bilimlerinde Değer*, 12(2), 352-356. <https://doi.org/10.33631/sabd.1115594>
- Ardıç Çobaner, A., Kılınç Özüölmez, P., & Alkan, N. (2022). Construction of Moral Panic on Twitter About Giving Children Covid-19 Vaccines: The Example of “#DenekDegilBebek”. *Erciyes İletişim Dergisi*, 9(2), 587-607. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.1076621>
- Ata, Y. (1899). Popüler Müzikte Bir “Ötekileştirme” Örneği: Heavy Metal’e Yönelik Olumsuz Yargıların Estetik, Toplumsal ve Ahlaki Boyutları. *Etnomüzikoloji Dergisi*, 2(2), Article 2.
- Aydın, A. F. (2020). Post-Truth Dönemde Sosyal Medyada Dezenformasyon: Covid-19 (Yeni Koronavirüs) Pandemi Süreci. *Asya Studies*, 4(12), Article 12. <https://doi.org/10.31455/asya.740420>
- Aytekin, Ç., Gulmammadzada, U., & Aghayev, H. (2023). Covid-19 Aşı Karşıtlığı Tutumunda Çok Yüksek Etkileşime Sahip Trollerin Ortak Özelliklerini Belirlemeye İlişkin Bir Araştırma. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 42, 19-38. <https://doi.org/10.17829/turcom.1121642>

- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Barrett, J. S., Yang, S. Y., Muralidharan, K., Javes, V., Oladuja, K., Castelli, M. S., Clayton, N., Liu, J., & Ramos, A. (2022). Considerations for addressing anti-vaccination campaigns: How did we get here and what can we do about it? *Clinical and Translational Science*, 15(6), 1380-1386. <https://doi.org/10.1111/cts.13273>
- Bayar, M., & Varışlı, N. (2021). İşletmelerde Covid-19 Sürecinde İnfodemi ve Kriz Yönetimi. *EUropean Journal of Managerial Research (EUJMR)*, 5(9), Article 9.
- Beauvais, C. (2022). Fake news: Why do we believe it? *Joint Bone Spine*, 89(4), 105371. <https://doi.org/10.1016/j.jbspin.2022.105371>
- Ben-Yehuda, E. G., Nachman. (2011). Moral Panic. İçinde *Routledge Handbook of Deviant Behavior*. Routledge.
- Berg, B. L. (2000). *Qualitative Research Methods for the Social Sciences* (4th edition). Allyn & Bacon.
- Bilişli, Y. (2022). YouTube Videolarında Covid-19 Aşısı ve İnfodemi. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, 9, Article 9. <https://doi.org/10.56676/kiad.1088518>
- Biradar, S., Saumya, S., & Chauhan, A. (2023). Combating the infodemic: COVID-19 induced fake news recognition in social media networks. *Complex & Intelligent Systems*, 9(3), 2879-2891. <https://doi.org/10.1007/s40747-022-00672-2>
- Brahler, E., Fuller, E., & Turnbull, B. (2021). Social Media Debate Position 2: A Problematic Environment- Against the Use of Social Media for Credible Information. *Internet Reference Services Quarterly*, 25(1-2), 37-48. <https://doi.org/10.1080/10875301.2021.1938333>
- Bratich, J. (2020). Civil Society Must Be Defended: Misinformation, Moral Panics, and Wars of Restoration. *Communication, Culture and Critique*, 13(3), 311-332. <https://doi.org/10.1093/ccc/tcz041>
- Braun, V., & Clarke, V. (2019). Psikolojide Tematik Analizin Kullanımı. *Journal of Qualitative Research in Education*, 7(2), 1-26. <https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.7c.2s.17m>
- Carrieri, V., Madio, L., & Principe, F. (2019). Vaccine hesitancy and (fake) news: Quasi-experimental evidence from Italy. *Health Economics*, 28(11), 1377-1382. <https://doi.org/10.1002/hec.3937>
- Ceron, W., de-Lima-Santos, M.-F., & Quiles, M. G. (2021). Fake news agenda in the era of COVID-19: Identifying trends through fact-checking content. *Online Social Networks and Media*, 21, 100116. <https://doi.org/10.1016/j.osnem.2020.100116>
- Chas, C. (2006). *Critical Readings: Moral Panics And The Media*. McGraw-Hill Education (UK).
- Cinelli, M., De Francisci Morales, G., Galeazzi, A., Quattrociocchi, W., & Starnini, M. (2021). The echo chamber effect on social media. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(9), e2023301118. <https://doi.org/10.1073/pnas.2023301118>

- Cinelli, M., Quattrocioni, W., Galeazzi, A., Valensise, C. M., Brugnoli, E., Schmidt, A. L., Zola, P., Zollo, F., & Scala, A. (2020). The COVID-19 social media infodemic. *Scientific Reports*, 10(1), 16598. <https://doi.org/10.1038/s41598-020-73510-5>
- Clapton, G., Cree, V. E., & Smith, M. (2013). Moral panics and social work: Towards a sceptical view of UK child protection. *Critical Social Policy*, 33(2), 197-217. <https://doi.org/10.1177/0261018312457860>
- Conklin, L., Hviid, A., Orenstein, W. A., Pollard, A. J., Wharton, M., & Zuber, P. (2021). Vaccine safety issues at the turn of the 21st century. *BMJ Global Health*, 6(Suppl 2), e004898. <https://doi.org/10.1136/bmjgh-2020-004898>
- Cousoulis, K. (2021). 21st Century Medicine versus Anti-Vaccination Myths: Analyzing the World-Wide Resurrection of Measles and Why the United States Should End Religious and Philosophical Vaccination Exemptions. *George Mason International Law Journal*, 12, 1.
- Creswell, J. W. (2016). *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. Eğiten Kitap.
- Critcher, C. (2008). Moral Panic Analysis: Past, Present and Future. *Sociology Compass*, 2, 1127-1144. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2008.00122.x>
- Çifçili, S. S. (2022). *Aile Sağlığı Merkezlerinde Covid-19 aşılama sürecinin değerlendirilmesi: Tanımlayıcı bir çalışma*. <http://turkishfamilyphysician.com/wp-content/uploads/2022/09/JTFM-2022-3-Arst-ASM-Covid-19-asilama.pdf>
- Çit, D., & Yavuzdemir, M. (2021). COVID-19 Salgınının Medya ve Bilgi Okuryazarlığı İzdüşümü: İnfodemi. *Library Archive and Museum Research Journal*, 2(1), Article 1. <https://doi.org/10.29228/lamre.49087>
- Değer, K. (2022). Koronavirüs Pandemi Döneminde Aşı Karşıtlığı Sosyal Medya Ve Komplo Teorileri. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2022(58), Article 58. <https://doi.org/10.47998/ikad.1070190>
- Demir, T. (2021). Aşı Karşıtı Tutumların Sosyokültürel ve Dinî Boyutları. *Tevilat*, 2(2), Article 2. <https://doi.org/10.53352/tevilat.1034303>
- Demirtaş, B. (2022). *Ahlaki panik çerçevesinde örnek olay incelemesi: 10 ağustos 2021 Altındağ olayları* [Yüksek Lisans Tezi]. <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/86738>
- Dubey, S., Biswas, P., Ghosh, R., Chatterjee, S., Dubey, M. J., Chatterjee, S., Lahiri, D., & Lavie, C. J. (2020). Psychosocial impact of COVID-19. *Diabetes & Metabolic Syndrome: Clinical Research & Reviews*, 14(5), 779-788. <https://doi.org/10.1016/j.dsx.2020.05.035>
- Eliuz, Ü. (2020). Cinsel Kimlik Paniği: Kadın Olmak. *Journal of Turkish Studies*, 6(Volume 6 Issue 3), Article Volume 6 Issue 3. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.2495>
- Ercan, M., & Arıcı, A. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinin Yaşlılar Üzerindeki Biyo-Psiko-Sosyal Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of ADEM*, 1(3), Article 3.

- Erdoğan, B. (2022). *Ahlakî Panik*. RED International. <https://www.redinternational.org/post/ahlakî-panik>
- Erdoğan, E., Uyan Semerci, P., Eyolcu Kafalı, B., & Çaytaş, Ş. (2022). *İnfodemi ve Bilgi Düzensizlikleri: Kavramlar, Nedenler ve Çözümler*. <https://avesis.istanbul.edu.tr/yayin/0ef9b8d7-77e6-4e12-a58f-856fa41d9888/infodemi-ve-bilgi-duzensizlikleri-kavramlar-nedenler-ve-cozumler>
- Erkekoğlu, P., Köse, S. B. E., Balcı, A., & Yirün, A. (2020). Aşı Kararsızlığı ve COVID-19'un Etkileri. *Literatür Eczacılık Bilimleri Dergisi*, 9(2), 208-220. <https://doi.org/10.5336/pharmsci.2020-76102>
- Erzurum, F., Anadolu Üniversitesi, S. B. E., & Söylemez, G. (2019). *Toplumsal değer ve normlar kapsamında ahlaki panik oluşumu: Kızlı-erkekli aynı evde kalınması örnek haber incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. <https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/handle/11421/26119>
- Eskicioğlu, Y. C. (2023). İnfodemi, Korku ve Dezenformasyon: Pandemi Döneminde Sosyal Medyada İslamofobi. *Journal of Migration and Political Studies*, 1(1), Article 1.
- Eysenbach, G. (2020). How to Fight an Infodemic: The Four Pillars of Infodemic Management. *Journal of Medical Internet Research*, 22(6), e21820. <https://doi.org/10.2196/21820>
- Eyüboğlu, E., & Kodak, D. (2023). İnfodemi ve Dijital Kamusal Alan: Afet Dönemi Özelinde Bir Araştırma. *TRT Akademi*, 8(18), Article 18. <https://doi.org/10.37679/trta.1277312>
- Feldman, D. C. (2000). The Dilbert Syndrome: How Employee Cynicism about Ineffective Management is Changing the Nature of Careers in Organizations. *American Behavioral Scientist*, 43(8), 1286-1300. <https://doi.org/10.1177/00027640021955865>
- Flinta, R., Newell, R., Rathnaiah Babu, G., Chatterjee, T., Sandhu, N. K., & Gupta, L. (2024). *The social media Infodemic of health-related misinformation and technical solutions*. <https://doi.org/10.1016/j.hlpt.2024.100846>
- Frederiksen, M. D., & Knudsen, I. H. (2021). *Modern Folk Devils: Contemporary Constructions of Evil*. Helsinki University Press.
- Geçgin, E. (2019). Ahlaki Panik Sosyolojisinin İmkânı. *Heretik Yayıncılık*. https://www.academia.edu/40701556/Ahlaki_Panik_Sosyolojisinin_%C4%B0mk%C4%B1_Halk_D%C3%BC%C5%9Fmanlar%C4%B1_ve_Ahlaki_Panikler_Kitab%C4%B1_Takdimi_
- Germani, F., & Biller-Andorno, N. (2021). The anti-vaccination infodemic on social media: A behavioral analysis. *PLOS ONE*, 16(3), e0247642. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0247642>
- Gisondi, M. A., Barber, R., Faust, J. S., Raja, A., Strehlow, M. C., Westafer, L. M., & Gottlieb, M. (2022). A Deadly Infodemic: Social Media and the Power of COVID-19 Misinformation. *Journal of Medical Internet Research*, 24(2), e35552. <https://doi.org/10.2196/35552>

- Göktürk, I. (2023). Kültürel Alanın Bir Formu Olarak Ahlaki Panik. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 75, 355-372. <https://doi.org/10.51290/dpusbe.1198893>
- Gölbaşı, S. D., Metintas, S., & Önsüz, M. F. (2022). Web sitelerinde yer alan COVID-19 ile ilişkili mitlerin infodemi açısından değerlendirilmesi: Bir içerik analizi. *Turkish Journal of Public Health*, 20(1), Article 1. <https://doi.org/10.20518/tjph.932008>
- Grignolio, A. (2018). A Brief History of Anti-vaccination Movements. İçinde A. Grignolio (Ed.), *Vaccines: Are they Worth a Shot?* (ss. 25-40). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-68106-1_2
- Gül Ünlü, D., & Kesgin, Y. (2021). Dijital Ebeveynlik, Aşı Kararsızlığı ve Covid-19: Dijital Ebeveynlerin Covid-19 Aşısı Karşıtlığına İlişkin Tutumlarının Belirlenmesi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2021(56), 165-184. <https://doi.org/10.47998/ikad.994956>
- Güler, O., & Günaylı, H. (2021). COVID-19 Sürecinde Değişen Beslenme Alışkanlıkları: Covid-19 Hastalığını Geçiren Aileler Örneğinde Nitel Durum Araştırması. *Avrasya Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(2), Article 2.
- Güngör, A. (2018). *Medya, gençlik, suç ve ahlaki panik*. <http://arelarsiv.arel.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12294/2707>
- Güngör Kırçıl, A. (2009). *Türkiye’de Medya, Suç ve Ahlaki Panik İlişkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı.
- Huang, X., Wang, S., Zhang, M., Hu, T., Hohl, A., She, B., Gong, X., Li, J., Liu, X., Gruebner, O., Liu, R., Li, X., Liu, Z., Ye, X., & Li, Z. (2022). Social media mining under the COVID-19 context: Progress, challenges, and opportunities. *International Journal of Applied Earth Observation and Geoinformation*, 113, 102967. <https://doi.org/10.1016/j.jag.2022.102967>
- İlgaz, S. (2023). Avrupa’da Göçmen Karşıtı Tutum ve İslamofobi. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 7(1), Article 1.
- Irak, H. (2022). Post-Truth Çağda Dijital Dezenformasyon: Covid-19 Aşı Karşıtlığı Üzerine Bir İnceleme. *Ahi Evran Akademi*, 3(1), Article 1.
- Islam, M. S., Sarkar, T., Khan, S. H., Mostofa Kamal, A.-H., Hasan, S. M. M., Kabir, A., Yeasmin, D., Islam, M. A., Amin Chowdhury, K. I., Anwar, K. S., Chughtai, A. A., & Seale, H. (2020). COVID-19–Related Infodemic and Its Impact on Public Health: A Global Social Media Analysis. *The American Journal of Tropical Medicine and Hygiene*, 103(4), 1621-1629. <https://doi.org/10.4269/ajtmh.20-0812>
- Islam, T., & Goldwasser, D. (2022). Understanding COVID-19 Vaccine Campaign on Facebook using Minimal Supervision. 2022 IEEE International Conference on Big Data (Big Data), 585-595. <https://doi.org/10.1109/BigData55660.2022.10021123>
- Jewkes, Y., & Letherby, G. (Ed.). (2002). *Criminology: A reader*. SAGE.
- Jones, P. (1997). Moral Panic: The Legacy of Stan Cohen and Stuart Hall. *Media International Australia*, 85(1), 6-16. <https://doi.org/10.1177/1329878X9708500103>

- Karabulut, B. (2022). İslamofobi, Zenofobi Ve Irkçılığın İnsan Hakları Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 44, Article 44.
- Kiraz, E. (2023). Sosyal Medya Ve Aşı Karşıtı Hareketler: COVID-19 Pandemisinde Sosyal Medyanın Aşı Karşıtlığı Üzerine Etkileri. *Uluslararası İşletme Bilimi ve Uygulamaları Dergisi*, 3(1), Article 1.
- Klocke, B. V., & Muschert, G. W. (2010). A Hybrid Model of Moral Panics: Synthesizing the Theory and Practice of Moral Panic Research. *Sociology Compass*, 4(5), 295-309. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2010.00281.x>
- Koç, P. (2017). *Ana Akım Medyanın İnternet Haber Sitelerinde Çevrimiçi Oyunlara Yönelik Bağımlılık Temsili*. <https://openaccess.hacettepe.edu.tr/xmlui/handle/11655/3390>
- Konuk, N., & Öztunç, E. (2020). *Dijital Çağda Sanal Kimlikler Ve Ahlaki Panik: Ahlaki Panik Avcıları* (ss. 1-33).
- Kreps, S. E., & Kriner, D. (2020). *The Covid-19 Infodemic and the Efficacy of Corrections* (SSRN Scholarly Paper 3624517). <https://doi.org/10.2139/ssrn.3624517>
- Krinsky, C. (2013). Introduction: The Moral Panic Concept. İçinde *The Ashgate Research Companion to Moral Panics*. Routledge.
- Kuş, O. (2022). Kovid-19 Hakkında Komplo Teorisi İçeren Dijital İçeriklerin Biçimsel Özellikleri ve Yayılım Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Analiz. *TRT Akademi*, 7(14), Article 14. <https://doi.org/10.37679/trta.1013649>
- Kuş, O., & Öztürk, İ. D. (2021). Çin’de Üretilen Aşılaraya Yönelik YouTube Tartışmaları Çerçevesinde Yanlış Bilgi ve Nefret Söylemi İlişkisi Üzerine Bir İnceleme. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 38, Article 38. <https://doi.org/10.17829/turcom.933550>
- Listiorini, D., Asteria, D., & Sarwono, B. (2019). Moral panics on lgbt issues: Evidence from indonesian tv programme. *Jurnal Studi Komunikasi*, 3(3), 355-371. <https://doi.org/10.25139/jsk.v3i3.1882>
- Luo, J., Peng, D., Shi, L., Baz, D. E., & Liu, X. (2023). A Comparative Analysis of the COVID-19 Infodemic in English and Chinese: Insights from Social Media Textual Data. *Frontiers in Public Health*, 11, 1281259. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.1281259>
- Massey, E. (2008). *A sermon against the dangerous and sinful practice of inoculation*. <http://quod.lib.umich.edu/cgi/t/text/text-idx?c=evans;idno=N02782.0001.001>
- McRobbie, A., & Thornton, S. L. (1995). Rethinking “Moral Panic” for Multi-Mediated Social Worlds. *The British Journal of Sociology*, 46(4), 559-574. <https://doi.org/10.2307/591571>
- Miles, L. (2018). Updating the Gender Recognition Act: Trans oppression, moral panics and implications for social work. *Critical and Radical Social Work*, 6(1), 93-106. <https://doi.org/10.1332/204986018X15199226335105>

- Mourad, A., Srour, A., Harmanani, H., Jenainati, C., & Arafeh, M. (2020). Critical Impact of Social Networks Infodemic on Defeating Coronavirus COVID-19 Pandemic: Twitter-Based Study and Research Directions. *IEEE Transactions on Network and Service Management*, 17(4), 2145-2155. <https://doi.org/10.1109/TNSM.2020.3031034>
- Nakov, P., Alam, F., Zhang, Y., Prakash, A., & Dalvi, F. (2022). QCRI's COVID-19 Disinformation Detector: A System to Fight the COVID-19 Infodemic in Social Media (arXiv:2204.03506). arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2204.03506>
- Nicomedes, C. J. C., & Avila, R. M. A. (2020). An analysis on the panic during COVID-19 pandemic through an online form. *Journal of Affective Disorders*, 276, 14-22. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.06.046>
- Özdemir, M. (2021). *Hakikat Sonrası Siyaset, Felsefe, Medya, Uluslararası İlişkiler İçinde Post Hakikatin İlk Evresi Yankı Odaları: Yalan haber mi daha hızlı yayılıyor Coronavirüs mü?* Nika Yayınevi. <http://acikerisim.kapadokya.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12695/1090>
- Özkan, G. (2022). Twitter Kullanan Ebeveynlerde Covid-19 Aşı Karşıtlığı: Tematik Bir Analiz. *Istanbul Bilgi University*, 2. <https://doi.org/10.47613/reflektif.2022.72>
- Pakkan, Ş. (2021). İnfodemik Dünya: Sağlık Habercilerinin Pandemi Sürecinde İnfodemiye İlişkin Tespit ve Önerileri. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2021(55), Article 55. <https://doi.org/10.47998/ikad.975745>
- Pal, R., S, S., Mahto, D., Agrawal, K., Mengi, G., Nagpal, S., Devadiga, A., & Sethi, T. (2023). Characterizing the Emotion Carriers of COVID-19 Misinformation and Their Impact on Vaccination Outcomes in India and the United States (arXiv:2306.13954). arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2306.13954>
- Pearce, J. M., & Charman, E. (2011). A social psychological approach to understanding moral panic. *Crime, Media, Culture*, 7(3), 293-311. <https://doi.org/10.1177/1741659011417607>
- Pierri, F., Perry, B. L., DeVerna, M. R., Yang, K.-C., Flammini, A., Menczer, F., & Bryden, J. (2022). Online misinformation is linked to early COVID-19 vaccination hesitancy and refusal. *Scientific Reports*, 12(1), Article 1. <https://doi.org/10.1038/s41598-022-10070-w>
- Pool, J., Fatehi, F., & Akhlaghpour, S. (2021). Infodemic, Misinformation and Disinformation in Pandemics: Scientific Landscape and the Road Ahead for Public Health Informatics Research. *İçinde Public Health and Informatics* (ss. 764-768). IOS Press. <https://doi.org/10.3233/SHTI210278>
- Radesky, J., & Hiniker, A. (2022). From moral panic to systemic change: Making child-centered design the default. *International Journal of Child-Computer Interaction*, 31, 100351. <https://doi.org/10.1016/j.ijcci.2021.100351>
- Regmi, P. R., Dhakal Adhikari, S., Aryal, N., Wasti, S. P., & van Teijlingen, E. (2022). Fear, Stigma and Othering: The Impact of COVID-19 Rumours on Returnee Migrants and Muslim Populations of Nepal. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(15), Article 15. <https://doi.org/10.3390/ijerph19158986>

- Riedel, S. (2005). Edward Jenner and the history of smallpox and vaccination. *Proceedings (Baylor University. Medical Center)*, 18(1), 21-25.
- Sampogna, G., Di Vincenzo, M., Luciano, M., Della Rocca, B., Albert, U., Carmassi, C., Carrà, G., Cirulli, F., Dell'Osso, B., Nanni, M. G., Pompili, M., Sani, G., Tortorella, A., Volpe, U., & Fiorillo, A. (2023). The effect of social media and infodemic on mental health during the COVID-19 pandemic: Results from the COMET multicentric trial. *Frontiers in Psychiatry*, 14. <https://www.frontiersin.org/journals/psychiatry/articles/10.3389/fpsyt.2023.12264>
- Sandu, A. (2020). From Pandemic to Infodemic. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 11(2), 277-289. <https://doi.org/10.18662/brain/11.2/88>
- Shaar, S., Alam, F., Da San Martino, G., Nikolov, A., Zaghouani, W., Nakov, P., & Feldman, A. (2021). Findings of the NLP4IF-2021 Shared Tasks on Fighting the COVID-19 Infodemic and Censorship Detection. İçinde A. Feldman, G. Da San Martino, C. Leberknight, & P. Nakov (Ed.), *Proceedings of the Fourth Workshop on NLP for Internet Freedom: Censorship, Disinformation, and Propaganda* (ss. 82-92). Association for Computational Linguistics. <https://doi.org/10.18653/v1/2021.nlp4if-1.12>
- Shalev, S. (2007). The power to classify: Avenues into a supermax prison. İçinde *Crime, Social Control and Human Rights*. Willan.
- Skafle, I., Nordahl-Hansen, A., Quintana, D. S., Wynn, R., & Gabarron, E. (2022). Misinformation About COVID-19 Vaccines on Social Media: Rapid Review. *Journal of Medical Internet Research*, 24(8), e37367. <https://doi.org/10.2196/37367>
- Sofuoğlu Kılıç, N. S. (2021). Post-Truth Çağda Aşı Karşıtlığı. *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 16(31), Article 31.
- Sookaromdee, P., & Wiwanitkit, V. (2022). Infodemic and its unwanted effect on COVID-19. *Journal of Medical Society*, 36(3), 91. https://doi.org/10.4103/jms.jms_59_21
- Şeker, M., & Tiryaki, S. (2016). Sigara ile İlgili Kamu Spotlarında Moral Panik Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 33, Article 33.
- Tangcharoensathien, V., Calleja, N., Nguyen, T., Purnat, T., D'Agostino, M., Garcia-Saiso, S., Landry, M., Rashidian, A., Hamilton, C., AbdAllah, A., Ghiga, I., Hill, A., Hougendobler, D., Andel, J. van, Nunn, M., Brooks, I., Sacco, P. L., Domenico, M. D., Mai, P., ... Briand, S. (2020). Framework for Managing the COVID-19 Infodemic: Methods and Results of an Online, Crowdsourced WHO Technical Consultation. *Journal of Medical Internet Research*, 22(6), e19659. <https://doi.org/10.2196/19659>
- Tekindal, M., Ege, A., Erim, F., & Gedik, T. E. (2020). Sosyal Hizmet Bakış Açısıyla COVID-19 Sürecinde Yaşlı Bireyler: Sorunlar, İhtiyaçlar ve Öneriler. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), Article 2.

- Tombul, I. (2020). Netnografik Analizle Türkiye’de YouTuberlar ve Değişen Ahlaki Panik Fenomeni. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(2), Article 2. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.649357>
- Tsao, S.-F. (2023). *SoMeIL: A social media infodemic listening for public health behaviours conceptual framework* [Doktora Tezi, University of Waterloo]. <https://uwspace.uwaterloo.ca/handle/10012/20029>
- Tunç, A., & Atıcı, F. Z. (2020). Dünyada ve Türkiye’de Pandemilerle Mücadele: Risk ve Kriz Yönetimi Bağlamında Bir Değerlendirme. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), Article 2. <https://doi.org/10.31454/usb.808685>
- Tuzcu, Ö., & Şahin, H. (2022). Komplo Teorileri Bağlamında Covid-19 Aşı Kararsızlığı ve Aşı Karşıtlığı. *Sosyoloji Dergisi*, 43, Article 43.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). *Ölüm ve Ölüm Nedeni İstatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Olum-ve-Olum-Nedeni-Istatistikleri-2022-49679>
- Türkoğlu, M. C., & Yılmaz, F. K. (2021). Sağlık Politikası Analizi: Türkiye’de Covid-19 Pandemi Döneminde Uygulanan Sağlık Politikaları. *Toplumsal Politika Dergisi*, 2(1), Article 1.
- Uyaroğlu, O. A., Yıldız, P., & Sain Güven, G. (2021). Pandemiyle Geçen Bir Yıl. *Türkiye Klinikleri COVID - 19*, 2(16), 1-5.
- Waddington, P. A. J. (1986). Mugging as a Moral Panic: A Question of Proportion. *The British Journal of Sociology*, 37(2), 245-259. <https://doi.org/10.2307/590356>
- Wang, A. W., Lan, J.-Y., Wang, M.-H., & Yu, C. (2021). The Evolution of Rumors on a Closed Social Networking Platform During COVID-19: Algorithm Development and Content Study. *JMIR Medical Informatics*, 9(11), e30467. <https://doi.org/10.2196/30467>
- Wilson, S. L., & Wiysonge, C. (2020). Social media and vaccine hesitancy. *BMJ Global Health*, 5(10), e004206. <https://doi.org/10.1136/bmjgh-2020-004206>
- Wolfe, R. M., & Sharp, L. K. (2002). Anti-vaccinationists past and present. *BMJ: British Medical Journal*, 325(7361), 430-432.
- Yağmur, C., & Akdağ, M. (2022). Medyada Ahlaki Panik Üretilmesi: Suriyelilerle İlgili Yayınlanan Haberler Üzerine Bir İnceleme. *İletişim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 2(2), Article 2. <https://doi.org/10.29228/itamder.8>
- Yamaner, O. (2021). *Savaş Söylemlerinde Kadın İmgesi*. Yeni İnsan Yayınevi.
- Yelsiz, M., & Çalışkan Söylemez, Ş. (2023). İnfodemi: Covid-19 Aşıları Hakkındaki Paylaşımların Aşı Karşıtlığı Perspektifinden Değerlendirilmesi. *SDÜ Sağlık Yönetimi Dergisi*, 5(1), Article 1.
- Yemin, Z. (2021). *Türkiye Özelinde Ahlaki Panik ve Medya İlişkisi*. <https://misakizafer.com/2021/01/07/turkiye-ozelinde-ahlaki-panik-ve-medya-iliskisi/>
- Yıldız, S., & Sümer, H. (2011). Medya Ve Ahlaki Panik. *Erciyes İletişim Dergisi*, 1(3), Article 3.

- Yıldız, Z., Gencer, E., & Gezezen, N. F. (2021). Covid 19 Pandemi Sürecinde Geliştirilen Aşılar Karşı Bireylerin Tutumlarının Değerlendirilmesi Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(3), Article 3. <https://doi.org/10.36362/gumus.908755>
- Yılmaz Altuntaş, E., Altıparmak, İ., Sünger, B., & Tünel, C. (2022). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Bilgi ve Haber Kaynaklarına Ulaşmada Yeni Bir Risk Olan “Infodemi” Yönetiminde Kullanılan İletişim Stratejileri: Communication Strategies Used in “Infodemic” Management, A New Risk Reaching Information and News Sources During The COVID-19 Pandemic Process. *Iğdir University Journal of Social Sciences*, 29, 15-27. <https://doi.org/10.54600/igdirsosbilder.991749>
- Yılmaz, F. (2008). *Avrupa Birliği’nde ırkçılık ve yabancı düşmanlığı ile mücadele* [Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü]. <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/78563>
- Young, J. (2009). Moral Panic: Its Origins in Resistance, Ressentiment and the Translation of Fantasy into Reality. *The British Journal of Criminology*, 49(1), 4-16. <https://doi.org/10.1093/bjc/azn074>
- Yumru, M., & Demirkaya, S. K. (2021). *COVID-19 aşı karışıklığı-kararsızlığı*. <https://doi.org/10.5505/kpd.2021.90692>
- Yumrutaş, M. (2022). Covid-19 Pandemi Sürecinde Aşı Haberleri ve Haber Doğrulama Platformları: “Doğruluk Payı” ve “Teyit” Örnekleri. *Etkileşim*, 9, Article 9. <https://doi.org/10.32739/etkilesim.2022.5.9.161>
- Zajdow, G. (2008). *Moral panic: The old and the new*.
- Zhang, J., Pan, Y., Lin, H., Sun, Z., Wu, P., & Tu, J. (2023). Infodemic: Challenges and solutions in topic discovery and data process. *Archives of Public Health*, 81, 166. <https://doi.org/10.1186/s13690-023-01179-z>
- Zielinski, C. (2021). Infodemics and infodemiology: A short history, a long future. *Revista Panamericana de Salud Pública*, 45, e40. <https://doi.org/10.26633/rpsp.2021.40>
- Zimmerman, T., Shiroma, K., Fleischmann, K. R., Xie, B., Jia, C., Verma, N., & Lee, M. K. (2023). Misinformation and COVID-19 vaccine hesitancy. *Vaccine*, 41(1), 136-144. <https://doi.org/10.1016/j.vaccine.2022.11.014>